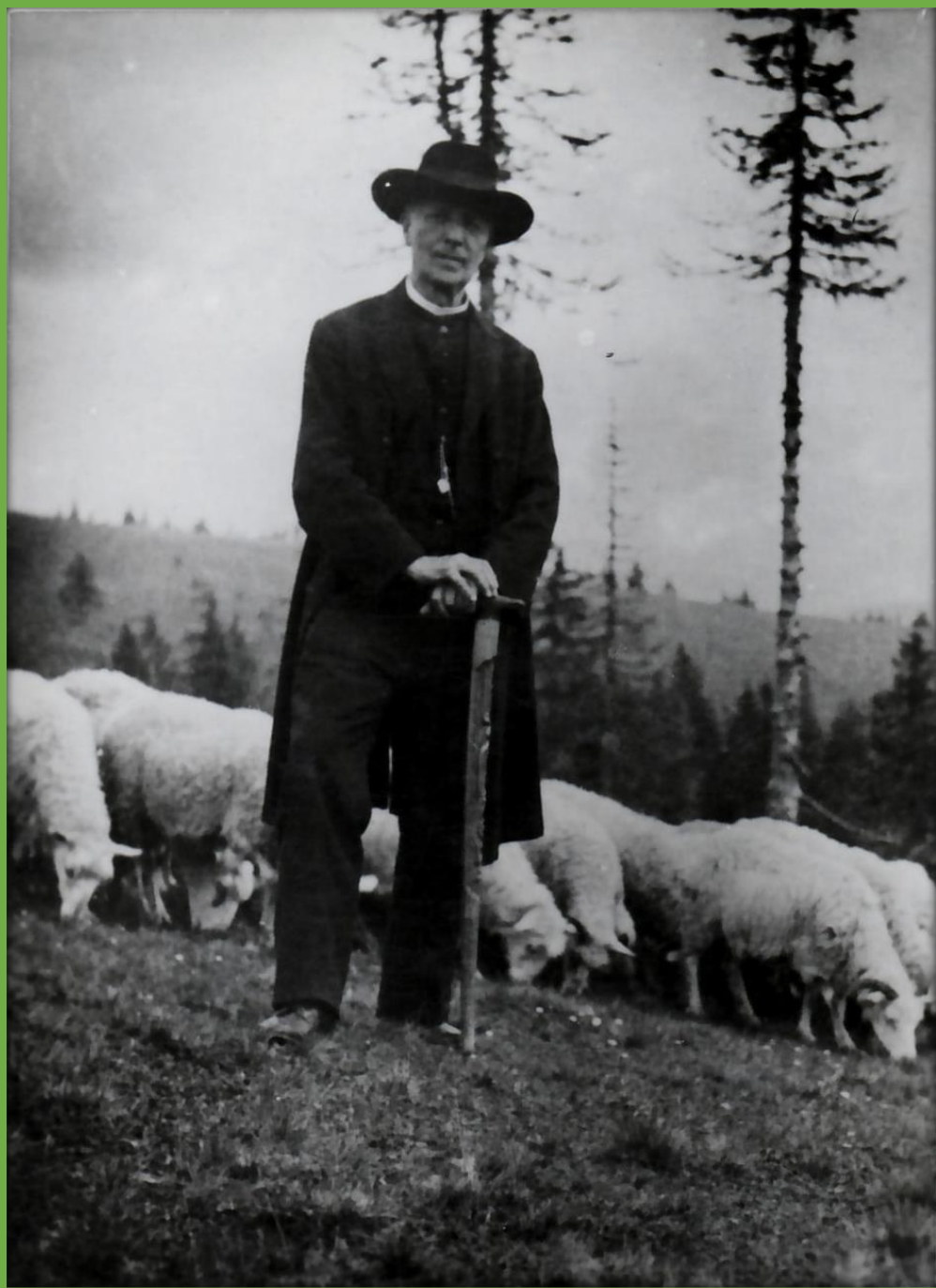

ANDREJ HLINKA A SLOVENSKÍ KATOLÍCI OČAMI SVĚTEJ STOLICE 1918 – 1927

Emília Hrabovec

Prof. Dr. phil. Emília Hrabovec, historička, riadna profesorka, vedúca Katedry kresťanskej filozofie a historických vied na Rímskokatolíckej cyrilometodskej bohosloveckej fakulte UK v Bratislave. Študovala na univerzitách vo Freiburgu a v Mníchove, doktorát a habilitáciu získala na Univerzite vo Viedni, kde sedemnást rokov prednášala. Ako hosťujúca profesorka pôsobila na univerzitách La Sapienza v Ríme, v Leuvene a Trente a ako senior research fellow na Ústave východoeurópskych štúdií v Regensburgu. Je členkou Pápežského výboru pre historické vedy a ďalších medzinárodných vedeckých grémií a autorkou troch stoviek vedeckých publikácií v dovedna ôsmych jazykoch.

Andrej Kliment

Foto: Archív Emílie Hrabovec

EMÍLIA HRABOVEC:

ANDREJ HLINKA A SLOVENSKÍ KATOLÍCI OČAMI SVĚTEJ STOLICE 1918 – 1927

SLOVENSKO NA KRIŽOVATKE DEJÍN

Na sklonku roka 1918 stálo Slovensko na významnej križovatke svojich dejín. V dôsledku vojenskej porážky, mocenskopolitických zmien v Európe a politických aktivít zástupcov jednotlivých národov sa Rakúsko-Uhorsko rozpadlo a Slovensko sa stalo súčasťou novovzniknutej Česko-Slovenskej republiky. Nepočetná slovenská politická reprezentácia a v jej rámci aj národne zmýšľajúce katolícke kňazstvo privítali túto prevratnú zmenu s nadšením, pretože v nej videli záchranu pred tvrdým nacionálnym útlakom a uskutočnenie národných a demokratických cieľov, za ktoré slovenská politika v Uhorsku dlhé desaťročia bez úspechu bojovala. Pri spätnom pohľade je zrejmé, že česko-slovenský štát dal Slovákom veľa. Jeho prostredníctvom sa Slováci vymanili z tragického postavenia v Uhorsku, zastavila sa tvrdá maďarizácia a aspoň časť povrchne zmaďarizovaných stredných vrstiev sa postupne vrátila ku svojej slovenskej identite. Republika vytvorila demokratický parlamentný priestor, ktorý mal veľa nedostatkov, ale zásadným politickým zrovnoprávnením všetkých občanov posilnil sebavedomie širokých ľudových vrstiev a po prvýkrát umožnil Slovákom masový vstup na politické kolbište. Svoje autonómne práva si síce Slováci museli na ňom tvrdo vydobýjať, ale v porovnaní s polofeudálnymi a otvorene perzekučnými pomermi v Uhorsku to bol veľký krok vpred, ktorý otvoril priestor na získanie politickej skúsenosti, formovanie politického myslenia a politické dozrievanie. Hoci v zmysle ústavy a jazykového zákona bol úradným jazykom jazyk „československý“¹ a českí úradníci a učitelia úradovali a vyučovali zväčša po česky, vo verejnom priestore sa začal víťazný nástup slovenčiny. V nej sa tlačili početné masové noviny, aj keď často bielené cenzúrou, v nej sa rozpisali slovenskí spisovatelia, úradovali spolky, v nej sa prihovárali veriacim noví slovenskí biskupi, v nej odpovedali slovenskí žiaci a študenti, ktorí čoraz masovejšie prichádzali na stredné školy, predtým výlučne maďarské i na univerzitu a po čase opúšťali ich lavice ako sebavedomá a činorodá mladá slovenská generácia.

Sklamania, ktoré nový štát pripravil Slovákom, však boli bolestné. To azda najbolestnejšie bolo poznanie, že nositelia nového štátu, ktorého meno bolo čoskoro pozbavené pôvodného spojovníka, ktorý stvárňoval názov štátu aj v dokumentoch parížskej mierovej konferencie, nevnímali republiku ako štát dvoch rovnoprávných národov, ale ako obnovený český štát, pre ktorý bolo Slovensko iba geopolitický a doplnkový hospodársky

¹ Zákon č. 122/1920 Sb.z. a n. z 29.2.1920 (jazykový zákon).

priestor, most, ponúkajúci únik z „nemeckého obkľúčenia“ a spájajúci s ostatnými Slovanmi a Slováci, ako im to v Nových Zámkoch otvorene povedal Edvard Beneš, iba „mladšia vetva národného kmeňa, životne nevyčerpaná, bezprostrednou ľudovou silou biologickou a kultúrnou veľmi bohatá“, ktorej úlohou bolo obrodiť českú časť národa „prílevom novej národnej sily“.² Nevyhnutným následkom tohto nazerania bol štátny centralizmus a unitarizmus a jeho ideologické podložie - záväzná oficiálna štátna ideológia čechoslovakizmu, teda existencie fiktívneho „československého“, v konečnom dôsledku o Slovákov posilneného českého národa. Slováci v takejto štátnej konštrukcii právne vôbec neexistovali: neboli uznanou menšinou ani štátotvorným národom, ktorého súčasťou smeli byť iba pod cudzím menom a cudzou identitou. Primäť ich k tomu, aby ju prijali, mal široko rozvetvený, niekde priamy, inde subtílny asimilačný tlak, ktorého nástrojom sa stala predovšetkým štátna škola a univerzita, štátom platená veda, armáda a široko rozvetvená štátna propaganda.

Azda najcitlivejšie však Slováci vnímali bolestný stret s vlnou radikálne protikatolíckej nálady, ktorá sprevádzala prvé poprevratové mesiace v českých krajinách a v podobe otvorene alebo latentne protikatolíckej orientácie českých politických a intelektuálnych elít prežívala i v nasledujúcich rokoch a prostredníctvom formujúceho sa štátneho aparátu, zákonných opatrení, politických strán, inštitúcií, tlače a vojakov, učiteľstva, úradníctva a verejných zamestnancov, ktorí začali prichádzať na Slovensko zo západnej časti republiky, bola od počiatku vnášaná aj na Slovensko. Zrejme nebolo sféry, v ktorej by bola priepasť medzi oboma národmi hlbšia a viditeľnejšia, než bola sféra náboženská. Pod vplyvom pokročilej sekularizácie, tradičných liberálnych a socialistických ideí a hlboko zakorenených vplyvov obrodeneckého dejepisectva, ktoré videlo vrchol českých dejín v husitstve a ich zmysel zoštylizovalo do polohy protirímsky a protikatolícky zaostreného mesianistického poslania uskutočňovateľov pokroku, česká spoločnosť a jej intelektuálne a politické elity videli v Katolíckej cirkvi národného a svetonázorového nepriateľa českého národa a v zrode národného štátu historickú príležitosť prekonať jej dedičstvo.³ Napriek

² VNUK, František. *Stopäťdesiat rokov v živote národa : Slovensko v rokoch 1843-1993*. Bratislava : Lúč, 2004, s. 173; BAKOŠ, Vladimír. *Question of the Nation in Slovak Thought*. Bratislava : Veda, 1999, s. 116-118. Aj Tomáš G. Masaryk očakával od „národne dobre zachovalého“ Slovenska, ktoré darovalo Čechom veľkých mužov (Kollár, Šafárik, Palacký), „národné omladenie a oživenie Čechov“. MASARYK, Thomas G. *Das neue Europa : Der slavische Standpunkt*. Berlin : C. A. Schwetschke & Sohn, 1922, s. 99n.

³ Ku situácii Katolíckej cirkvi v prvom období po vzniku Česko-Slovenska pozri všeobecne HRABOVEC, Emilia. *Der Heilige Stuhl und die Slowakei 1918-1922 im Kontext internationaler Beziehungen*. Frankfurt am Main et al : Peter Lang, 2002, s. 32-46; HRABOVEC, Emilia. Pio XI e la Cecoslovacchia: un rapporto difficile alla luce delle nuove fonti vaticane. In GUASCO, Alberto – PERIN, Raffaella (ed.). *Pius XI: Keywords. International conference Milan 2009*. Münster; Zürich : LIT (= Christianity and History, 7), 2010, s. 339-359; SLAPNICKA, Helmut. *Die Kirchen in der Ersten Republik*. In SEIBT Ferdinand (ed.). *Bohemia sacra : Das Christentum in Böhmen 973-1973*. Düsseldorf : Schwann, 1974, s. 333-344; VNUK, František. *Katolícka cirkev v 20. storočí*

laicistickej autodefinícii a programu rozluky Cirkvi a štátu, postulovanému vo Washingtonskej deklarácii ešte pred vznikom štátu a potom vo všetkých vládnych programoch do polovice dvadsiatych rokov a implicitne prežívajúcemu i v nasledujúcich rokoch,⁴ si však pražská vláda zároveň nárokovala rozsiahle práva voči Katolíckej cirkvi a neskrývala sympatie voči rôznym reformným prúdov v českom katolíckom klére a voči Československej cirkvi, proklamovanej v januári 1920, od ktorých si politické elity mladého štátu očakávali zavŕšenie národnej emancipácie, upevnenie národno-štátnej myšlienky a jednoty heterogénneho štátu, posilnenie štátneho a laického vplyvu na Cirkev a oslabenie jej pút s Rímom. V elaboráte „o rokovaníach v Ríme“, vypracovanom na ministerstve zahraničia vo februári 1920 bezprostredne pred odchodom prvého česko-slovenského vyslanca pri Svätej stolici Kamila Kroftu do Ríma, sa v tomto zmysle písalo:

Oprávnenosť a prospesnosť väčšiny týchto reformných požiadaviek i s hľadiska štátneho je zrejme nesporna. Zdemokratisovaná a znárodnená cirkev nemohla by nikdy štátu býti tak nebezpečná ako cirkev ovládaná absolutisticky cizí mocí.⁵

V politicko-ideologickej architektúre česko-slovenského štátu teda splývali viaceré na prvý pohľad protichodné tendencie: liberálno-socialistická tradícia laického alebo dokonca laicistického typu v jej rozlukovej i naopak štátno-jurisdikcionalistickej podobe a popri nej pseudonáboženský reformný program, ktorý chcel sformovať nového človeka, síce nábožensky založeného, ale „oslobodeného od katolicizmu nielen vonkajškovo, ale aj vnútorne“ a uskutočňovateľa „pozitívneho pokroku“.⁶ Hlavný predstaviteľ týchto myšlienok bol „prezident-osloboditeľ“ Tomáš G. Masaryk, misionár myšlienky jednotného „československého národa“ a deklarovaný nepriateľ zjaveného náboženstva a inštitucionalizovanej Cirkvi, ktorý heslami ako „Porátali sme sa s Viedňou, porátame sa s

na Slovensku a vo svete. Bratislava : Lúč, 2006, s. 128-135; porovnaj aj rozsiahle správy viedenského nuncia Teodora Valfrè di Bonzo kardinálovi štátnemu sekretárovi Pietrovi Gasparrimu. S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1919, pos. 1320, fasc. 519-520; tamže, pos. 1275, fasc. 511; tamže, pos. 1463, fasc. 590; tamže, pos. 1332, fasc. 527. Pozri aj dokumenty č. 1-14 v tejto zbierke. Ku diskusiám o zmysle českých dejín porovnaj PEKAŘ, Josef. *Smysl českých dějin : o nový názor na české dějiny*. Praha: Nákl. vlastním, 1929; PEKAŘ, Josef. Poznámky. In *Český časopis historický*, 1912, roč. XVIII, s. 130-136, 170-208; MASARYK, Tomáš G. *Česká otázka. Snahy a tužby národního obrození*. Praha : Čas, 1895.

⁴ AMZV, II/3, karton 31, programový elaborát o rokovaníach s Rímom z februára 1920 a program rozluky Cirkvi a štátu prijatý na zasadnutiach Rozlukovej komisie 6.11.1920 a 19.1.1921; por. aj AMZV, II/3, karton 30, protokol zasadnutia Rozlukovej komisie, 5.5.1922. Pozri aj HRABOVEC. *Der Heilige Stuhl und die Slowakei 1918-1922 im Kontext internationaler Beziehungen*, s. 326-342; HRABOVEC, Emilia. Na pokraji prerušenia stykov. Kríza vo vzťahoch medzi Česko-Slovenskom a Svätou stolicou 1921. In RYDLO, Jozef M. (ed.). *Fidei et Patriae : Jubilejník na počesť Prof. Františka Vnuka. Essays in Honour of František Vnuk*. Bratislava : Libri Historiae & Dobrá kniha, 2008, s. 257-284; HOBZA, Antonín. *Poměr mezi státem a církví. Jeho vývoj a přítomný stav*. Praha: A. Hobza, 1925.

⁵ AMZV, II/3, karton 31, február 1920.

⁶ MASARYK, Tomáš G. *Americké přednášky*. Praha : Čin, 1929, s. 130-138.

Rímom!“ alebo „Tábor je náš program!“ podnecoval k radikálnemu odklonu od katolíckej minulosti a k vytvoreniu eklektického humanisticko-progresistického náboženstva *all the men agree with*, teda stvoreného podľa potrieb človeka, s ktorým budú „všetci ľudia súhlasit“ a ktoré sa stane duchovným fundamentom národno-štátnej identity česko-slovenského štátu a jeho „kultúrnej misie“ v európskom kontexte.⁷

Protikatolícke postoje politických a intelektuálnych elít mladej republiky a revolučná atmosféra poprevratových týždňov vyústili do protikatolíckych zákonných a administratívnych opatrení novej štátnej moci (hoci obsahovo boli viaceré z nich menej radikálne než rétorika, ktorá ich sprevádzala) a v českých krajinách tiež do rôznych masových deštruktívnych výstrelkov proti katolíckemu náboženstvu, ktorých najočividnejším následkom boli postŕhané kríže zo stien verejných budov, dolámané sochy svätcov, verejný posmech z náboženstva a masové vystupovanie českého obyvateľstva z Katolíckej cirkvi, ktorá v bezprostrednom povojnovom období stratila vyše poldruha milióna českých veriacich. Koreňom i symptómom duchovnej krízy bola aj dezorientácia v značnej časti českého kňazstva, v ktorého radoch sa s tichou podporou politických elít šírili rôzne viac či menej konfúzne reformné myšlienky, ktoré v najradikálnejšej podobe v januári 1920 vyústili do založenia Československej cirkvi.⁸

Protikatolícke nálady a opatrenia ruka v ruke so striktno presadzovaným centralizmom a fikciou „československého národa“ spôsobili, že radosť z novej slobody na Slovensku čoskoro zakalili obavy o udržanie ťažko uchovanej národnej a náboženskej identity.

Slovenský národ, ktorý sa po stáročia nemohol oprieť o vlastný štát, ale čerpal životnú silu z kresťanského duchovného a kultúrneho dedičstva a ktorý na počiatku 20. storočia bol iba málo dotknutý modernými sekularizačnými procesmi a zotrval v tradičných sociálnych formách života v prevažne agrárnom prostredí, vnímal útok na svoju vieru a jazyk ako

⁷ MASARYK. *Americké prednášky*, s. 130-138; MASARYK, Tomáš G. *Cesta demokracie. Soubor projevů za republiky. I. 1918-1920*. Praha : Čin, 1933, s. 330-337.

⁸ MAREK, Pavel. *České schisma : Příspěvek k dějinám reformního hnutí katolického duchovenstva v letech 1917-1924*. Rosice u Brna: Gloria, 2000; HRABOVEC, Emilia. Reformbestrebungen der tschechischen Priester und die Entstehung der „Tschechoslowakischen Kirche“. In *Römische Historische Mitteilungen*, 2009, roč. 51, s. 337-368; SCHULZE WESSEL, Martin. Tschechische Nation und katholische Konfession vor und nach der Gründung des tschechoslowakischen Nationalstaates. In *Bohemia*, 1997, roč. 38, s. 311-327; HAVRÁNEK, Jan. Die Austritte der Tschechen aus der Katholischen Kirche nach dem ersten Weltkrieg – ihre Ursachen und Folgen. In HASLSTEINER, Horst – HRABOVEC, Emilia – SUPPAN, Arnold (ed.). *Zeiten – Wende – Zeiten. Festgabe für Richard Georg Plaschka zum 75. Geburtstag*. Frankfurt am Main et al : Peter Lang, 2000, s. 41-56. Údaje o zničených sakrálnych objektoch prináša RÁČEK, Blažej. *Československé dějiny*. Praha : Ladislav Kuncíř, 1933, s. 691n. Por. aj situačné správy viedenského nuncia Teodora Valfrè di Bonzo a pražského poverenca, neskôr nuncia Clementa Micaru kardinálovi štátnemu sekretárovi Pietrovi Gasparrimu uverejnené v tejto zbierke dokumentov, napr. dok. č. 11, 15, 16, 32. Excesy proti Katolíckej cirkvi v novom štáte si všimli aj v Prahe akreditovaní diplomati. Por. napr. *I Documenti Diplomatici Italiani (DDI), Sesta Serie 1918-1922, vol. II. (18 gennaio-23 marzo 1919)*, dok. č. 310, s. 213, Lago Sonninovi, 11.2.1919; *Documents on British Foreign Policy 1919-1939. First Series. Vol. VI. 1919*. Ed. WOODWARD, Ernest L. – BUTLER, Rohan. London 1956, dok. č. 257, s. 335-336, Cecil Gosling Earlovi Curzonovi, 6.11.1919.

ohrozenie konštitutívnych prvkov svojej totožnosti. Popredný slovenský katolícky politik a ružomerský farár Andrej Hlinka varoval v septembri 1919 varšavského nuncia Achille Rattiho, neskoršieho pápeža Pia XI. (1922-1939), že keď sa nič nepodnikne, čo by zvrátilo politické a svetonázorové tendencie v mladej republike, tak Slováci najneskôr do päťdesiatich rokov stratia svoju pevnú vieru i národný charakter.⁹

Na tvrdý stret so silnou sekularizačnou vlnou slovenskí katolíci neboli pripravení a čeliť mu im bolo o to ťažšie, že Slovensku následkom uhorskej politiky aj na cirkevnom poli chýbala samostatná cirkevnoprávna identita, teda predovšetkým samostatná cirkevná provincia, takže nové politické hranice popretínali územia diecéz a rozvrátili cirkevnú správu. Staršia generácia kňazov sa v novej situácii neľahko orientovala, v mnohých prežívala neistota a náchylnosť k pasivite, charakteristická pre uhorský katolicizmus, petrifikovaný pod pokrývkou štátnocirkevných tradícií, pôsobil dlhodobý vplyv svätoštefanskej myšlienky a inkulturácie v uhorskom sociálnom prostredí, v ktorom bola národná alebo aspoň kultúrna asimilácia považovaná za znak korektného občianskeho a kňazského správania, a možno aj istá obava pred radikálnosťou niektorých národne zmýšľajúcich kňazov alebo pred tým, ako bola ich činnosť dlhodobo interpretovaná uhorskou štátnou mocou. Na niektorých mladších zase doliehali vplyvy rôznych radikálno-sociálnych a reformných ideí z Budapešti i z Prahy a všeobecne chýbali cirkevné osobnosti, schopné udat' smer, postaviť sa na obranu cirkevných záujmov, ale zároveň sa otvoriť potrebnej slovakizácii cirkevného života i novým politickým podmienkam. Biskupi, ktorí stáli na čele slovenských diecéz, boli s jedinou výnimkou zmaďarizovaného Slováka Jána Csernocha (pôvodne Černocho), ktorý sedel na ostrihomskom arcibiskupskom stolci, neslovenského pôvodu, vymenovaní uhorským ministerstvom kultu viac podľa kritérií uhorských liberálnych vlád než podľa cirkevných kvalít, zväčša neovládali ani slovenský jazyk a odmietali nielen nový štát, ale aj slovenské národné požiadavky a všeobecne boli považovaní za nástroje maďarizácie. Slovenskí veriaci ich síce z úcty k legitímnej cirkevnej autorite rešpektovali, ale nemilovali a nová štátna moc ich kategoricky odmietla uznať ako partnera na rokovanie.¹⁰

Za týchto okolností sa iniciatívy ujali jednoduchí slovenskí kňazi, ktorí vďaka národnej angažovanosti a osobnej bezúhonnosti disponovali autoritou medzi veriacimi i klérom. V tradičnom katolíckom slovenskom agrárnom prostredí sa vtedy kňaz tešil nesmiernej úcte a v každodennom živote bol často považovaný za najvyššiu autoritu. V špecifickej slovenskej situácii, keď národu dlhodobo žijúcemu bez vlastných politických

⁹ ASV, Arch. Nunz. Varsavia, scatola 206, Hlinka a spoločníci nunciovi Achille Rattimu, 2.9.1919.

¹⁰ Pozri HRABOVEC, Emília. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2012, dokumenty č. 1-11, 14.

štruktúr a vystavenému tvrdým asimilačným tlakom chýbali vlastné vyššie sociálne vrstvy a primeraná skupina svetských vzdelancov, prevzal od konca 18. storočia práve katolícky klérus – popri početne malej, ale čínorodej evanjelickej kňazskej i laickej inteligencii - úlohu náhradnej sociálno-intelektuálnej elity a hlavného nositeľa národného hnutia, v ktorom príznačne od počiatku tvorili kresťansko-katolícke a národné postuláty integrálnu jednotu, rovnako ako bol cirkevný priestor často jediný, v ktorom mohli Slováci žiť vedno so svojou vierou i svoju národnú identitu.¹¹

„Kňazi prvej hodiny“, ktorí v prevratových časoch 1918 – 1919 angažovane vystúpili na verejné kolbište, tvorili početne skôr malú, ale veľmi aktívnu skupinu spomedzi katolíckych kňazov na Slovensku. Ako typickí „levovskí kňazi“, poslúchajúci výzvu pápeža Leva XIII. (1878 –1903), aby klérus čínorodo pôsobil pri zápase o praktické ukutočnenie katolíckej sociálnej náuky, mali väčšinou svoje politické korene v uhorskej ľudovej strane *Néppárt* a neskôr v Slovenskej ľudovej strane, ktorá sa po trpkých sklamaníach z nesplnených sľubov od svojej uhorskej predchodkyne v roku 1905 emancipovala, alebo sa angažovali v rôznych spotrebných, úverových alebo vydavateľských družstvách, alebo v duchu výziev Levovho nástupcu Pia X. (1903 – 1914), aby katolíci zakladali a aktívne šírili svoju katolícku tlač,¹² písali do slovenských novín a časopisov, pokiaľ za Uhorska smeli a mohli vychádzať a združovali sa okolo ružomerskej tlačiarne Lev, ktorú v roku 1917 založil Andrej Hlinka. Sociálne pochádzali temer bez výnimky z roľníckeho prostredia, s ktorým zostali aj ako kapláni a farári na dedinách a v malých mestečkách úzko spätí. Za verejne preukazované slovenské národné povedomie v uhorskom prostredí platili sociálnou marginalizáciou a vylúčením z prístupu k zodpovednejším cirkevným postom alebo čo i len lepším farám,¹³ ba nezriedka boli konfrontovaní aj s veľkou skúškou viery a disciplíny, keď museli znášať otvorenú perzekúciu zo strany svetskej autority a niekedy aj tvrdé opatrenia zo strany

¹¹ Ku vzájomnému vzťahu medzi náboženskou a národnou identitou pozri všeobecne napr. PLASCHKA, Richard G. Kirche als Element nationalen Selbstverständnisses in Osteuropa. In KRÄTZL, Helmut – PAPADEROS, Alexander – PLASCHKA, Richard G. – WEISMAYER, Josef (ed.). *Verantwortung der Kirche für Europa : interdisziplinäre Gespräche zwischen Orthodoxen und Katholiken*. Wien : Religionspädagogisches Institut, 1989, s. 66-74; HUBER, Augustinus Kurt. Nation und Kirche 1848-1918. In: SEIBT, Ferdinand. *Bohemia sacra : Das Christentum in Böhmen 973-1973*. Düsseldorf: Schwann, 1974, s. 246-257. Ku slovenskej situácii: HRABOVEC, Emilia. Zwischen Nation und Religion, Thron und Altar. Der slowakische Katholizismus in der Ära des Neoabsolutismus. In KOVÁČ, Dušan – SUPPAN, Arnold – HRABOVEC, Emilia (ed.). *Die Habsburgermonarchie und die Slowaken (1849-1867)*. Bratislava : Academic Electronic Press, 2001, s. 79-109.

¹² Pius X., ktorého programovým heslom bolo „Instaurare omnia in Christo“ (pozri nástupnú encykliku E supremi apostolatus cathedra z októbra 1903. In *ASS*, 1903, roč. 36, s. 125-132), venoval potrebe katolíckej tlače množstvo verejných prejavov. Pozri napr. encykliku *Il fermo proposito* z júna 1905. In <http://www.vatican.va>.

¹³ Túto skutočnosť opätovne konštatoval aj pápežský poverenec, neskôr nuncius v Prahe Clemente Micara. Porovnaj HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokumenty č. 17, 34, 47.

cirkevných nadriadených, vyberaných uhorskou vládou, ktorí svoje poslanie videli v obrane uhorsko-maďarskej štátno-národnej myšlienky. Hoci viacerým z týchto slovenských kňazov nechýbalo vyššie teologické vzdelanie, teoretické state spravidla neboli silou ich hnutia. Kľúč k nezvyčajnému úspechu, ktorý v slovenskom prostredí zaznamenali, spočíval v tom, že dokázali spojiť tradičné národné postuláty a v podstate konzervatívne cirkevnopolitické požiadavky s moderným činorodým sociálnym a demokratickým programom a konkrétnymi sociálnymi, družstevnými, vzdelávacími a publicistickými aktivitami, a pritom zostať ukotvení v nespochybniteľnej vernosti magistériu Katolíckej cirkvi a v oddanosti pápežovi.¹⁴

Najprofilovanejšou katolíckou osobnosťou na Slovensku bol vtedy bezpochyby Andrej Hlinka, zakladateľ a popredný politik prvej slovenskej masovej politickej reprezentantky, Slovenskej ľudovej strany, ktorého vďaka širokorozvetvenej národnopolitickej i praktickej činnosti sprevádzala veľká úcta a vďaka perzekučným opatreniam a väzeniu, ktoré musel za Uhorska z národných dôvodov vytrpieť, povest' národného mučeníka. Hlinka patril ku prvým slovenským politikom, ktorí sa v druhej polovici svetovej vojny, zväziac všetky perspektívy slovenskej politiky, rozhodli pre česko-slovenskú štátnosť. Hoci mu české pomery z dlhoročných kontaktov s českým katolicizmom neboli neznáme a už pred prevratom si uvedomoval, že spoločný štát prinesie i vlnu sekularizácie a prienik voľnomyšlienkarstva,¹⁵ intenzita a spôsob, akým nový mocenský aparát začal prostredníctvom Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska na čele s bývalým hlasistom Vavrom Šrobárom uskutočňovať svoje centralistické i proticirkevné opatrenia, ho prekvapil a zarazil. Zotrval na platforme česko-slovenskej štátoprávnej opcie, uvedomujúc si, že bola v tom čase jedinou reálnou záchranou pred maďarizáciou, veľmi rýchlo však nadobudol presvedčenie, že iba systematickou organizačnou a politickou prácou bude možné uhájiť národné i náboženské záujmy slovenského národa.

Z Hlinkovej iniciatívy sa v novembri 1918 utvorila Kňazská rada ako reprezentantka záujmov Katolíckej cirkvi na Slovensku. Cirkevnohistoricky videné to bola pozoruhodná

¹⁴ K počiatkom Slovenskej ľudovej strany a katolíckeho sociálneho hnutia pozri DANIŠ, Vladimír. Slovenská ľudová strana a začiatky politickej činnosti Andreja Hlinku. In LETZ, Róbert – MULÍK, Peter a kol. *Pohlady na osobnosť Andreja Hlinku*. Martin : Matica slovenská, 2009, s. 82-103; TKÁČ, Marián. Hlinkov podiel na slovenskom družstevnom peňažníctve. In *tamže*, s. 104-113; LETZ, Róbert – MULÍK, Peter – BARTLOVÁ, Alena (ed.). *Slovenská ľudová strana v dejinách*. Martin : Matica slovenská, 2006; SIDOR, Karol – VNUK, František. *Andrej Hlinka 1864-1938*. Bratislava : Lúč, 2008, s. 130-154; BARTLOVÁ, Alena. *Andrej Hlinka*. Bratislava : Obzor, 1991, s. 16-18, 28-31; ĎURICA, Milan S. Priekopník sociálnej spravodlivosti. In *Andrej Hlinka v slove a obraze. Zborník článkov a fotografií, ktorý na uctenie Hlinkovej pamiatky do tlače začal zbierať Ján Mešťančík*. Ed. KIRSCHBAUM, Jozef M. – FUGA, František. Toronto; Ružomberok : Matica slovenská, 1991, s. 25-33; HOLEC, Roman. *Tragédia v Černovej a slovenská spoločnosť*. Bratislava : Matica slovenská, 1997; bohatým prameňom poznania je aj dobová tlač, osobitne *Katolícke noviny*, od roku 1906 *Ľudové noviny* resp. neskôr *Slovenské ľudové noviny*, *Národné noviny*, *Slovenský hlásnik*, *Pútnik svätovoješský* a iné.

¹⁵ SIDOR – VNUK. *Andrej Hlinka 1864-1938*, s. 298-299.

inštitúcia bez slovenských precedensov, ktorá vďaka svojmu zakladateľovi a nosným reprezentantom zostala striktne vernou katolíckemu učeniu a disciplíne, svojim názvom i spôsobom vzniku však prezrádzala isté vplyvy reformných myšlienok šíriacich sa v radoch kléru v okolitých krajinách.¹⁶ V nasledujúcom mesiaci decembri bola pod rozhodujúcim Hlinkovým vedením obnovená Slovenská ľudová strana, ktorá popri národnom a sociálnom programe od počiatku zdôrazňovala i potrebu ochrany náboženskej identity a záujmov Katolíckej cirkvi na Slovensku.¹⁷ Verejne angažovaní slovenskí katolíci sa zhodli v tom, že je potrebné čo najskôr presadiť úpravu slovenských cirkevných pomerov, ktorej jadrom malo byť nahradenie maďarských biskupov novými slovenskými ordinármi a postupne i úprava diecéz v súlade s novými štátnymi hranicami a konštituovanie samostatnej slovenskej cirkevnej provincie. S týmito požiadavkami sa už od decembra 1918 prostredníctvom viedenskej apoštolskej nunciatúry obracali i na najvyššiu autoritu Katolíckej cirkvi, na Svätú stolicu.¹⁸

SVÄTÁ STOLICA, SLOVENSKO A NOVÝ MEDZINÁRODNÝ PORIADOK

Na rozhraní rokov 1918/1919 sa tak Slovensko po prvýkrát v moderných dejinách dostalo do priameho a bezprostredného kontaktu so Svätou stolicou. Hoci náboženstvo a Cirkev boli tradične základnými duchovnými piliermi v tisícročných slovenských dejinách, ktoré rozhodujúcim spôsobom spoluutvárali aj identitu národnú a hoci v moderných dejinách slovenského katolicizmu a myšlienkových prúdení národa všeobecne úplne absentovala protirímska resp. protipápežská tendencia, charakteristická pre národnoemancipačné hnutia mnohých iných národov, Slovensko, ktorému chýbala nielen vlastná štátnosť, ale akákoľvek forma politickej autonómie, nemohlo vstupovať do priamych kontaktov s diplomaciou Svätej stolice. Absencia cirkevnoprávnej individuality, to jest samostatnej cirkevnej provincie, konfesionalnej odlišnosti od väčšiny ostatného uhorského obyvateľstva, silnejúce maďarizačno-centralistické úsilie uhorského štátu, ktoré preniklo i do cirkevno-náboženskej oblasti a napokon paradoxne i fakt, že Slováci nedali svetu žiadne reformistické či schizmatické hnutia, ktorými by boli na seba negatívne upozorňovali cirkevnú vrchnosť, mali

¹⁶ SIDOR – VNUK. *Andrej Hlinka 1864-1938*, s. 320-325. Ku analýze charakteru Kňazskej rady pozri HRABOVEC. *Der Heilige Stuhl und die Slowakei 1918-1922 im Kontext internationaler Beziehungen*, s. 64-67.

¹⁷ ROLKOVÁ, Natália. Smerovanie SES v rokoch 1905-1939 na podklade jej programových dokumentov. In LETZ, Róbert – MULÍK, Peter – BARTLOVÁ, Alena (ed.). *Slovenská ľudová strana v dejinách*. Martin : Matica slovenská, 2006, s. 162-180; HOENSCH, Jörg (ed.). *Dokumente zur Autonomiepolitik der Slowakischen Volkspartei Hlinkas*. München ; Wien : R. Oldenbourg Verlag, 1984, s. 29; SIDOR – VNUK. *Andrej Hlinka 1864-1938*, s. 329-331 a passim. Pozri aj HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokumenty č. 15, 37-44, 47.

¹⁸ Od decembra 1918 bol v listovom i osobnom kontakte s viedenskou nunciatúrou František Jehlička, v polovici januára ju navštívili Karol A. Medvecký a Ján Kovalík. S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1919, pos. 1320, fasc. 519, ff. 41rv-44r, Valfrè Gasparrimu, 18.1.1919.

navyše za následok, že pre vonkajšieho pozorovateľa katolíckeho Slovenska i na cirkevnej rovine do určitej miery splývalo s uhorskou partikulárnou cirkvou. Veľkou bariérou, ktorá oddeľovala Svätú stolicu od katolíckeho Slovenska, boli rozsiahle práva *in ecclesiasticis*, ktoré si pre seba vindikovali panovníci resp. rakúska a uhorská štátna moc na základe tzv. najvyššieho patronátneho práva panovníkov.¹⁹ S odvolaním na toto obyčajové právo historicky nejasného pôvodu si nárokovali ďalekosiahle zásahy do vnútrocirkevného života vytláčajúce pápeža z rozhodovacích procesov v najvlastnejších cirkevných otázkach.

Dokumenty vo vatikánskych archívoch ukazujú, že aj pred rokom 1918 sa Svätá stolica zaujímala o situáciu slovenských katolíkov. Bohatá dokumentácia sa zachovala osobitne z obdobia pontifikátu Leva XIII., prvého pápeža, ktorý vytyčil, že odteraz to už nebudú upadajúce tróny a zlaicizované štáty, ale národy a katolícke masové hnutia, ktoré ako protagonisti vystúpia na javisko dejín a stanú sa novou oporou Cirkvi a semenom znovupokresťančenia Európy.²⁰ Lev XIII. bol aj pápež s neobyčajným záujmom o slovanský východ a unionizmus a autor veľkej vízie katolíckeho slavizmu, v ktorom videl nástroj na posilnenie kresťanského základu medzinárodného poriadku v sekularizujúcej sa Európe a na zblíženie s kresťanským východom a obnovu jednoty Cirkvi. Hneď na začiatku svojho pontifikátu prekvapil svet encyklikou *Grande munus* (1881),²¹ ktorá po prvýkrát v tejto podobe vyzdvihla apoštolské dielo sv. Cyrila a Metoda a povýšila ich sviatok na sviatok celej univerzálnej Cirkvi. Lev XIII. bol prostredníctvom svojich nuncií vo Viedni, ale aj vďaka rôznym správam a memorandám, ktoré mu zasielali alebo osobne predkladali slovenskí kňazi a laici,²² relatívne dobre informovaný o smutnej situácii slovenských katolíkov v Uhorsku,

¹⁹ K najvyššiemu patronátne právu uhorských kráľov pozri PLÖCHL, Willibald. *Geschichte des Kirchenrechts. 2 : Das Kirchenrecht der abendländischen Christenheit: 1055-1517*. München; Wien : Herold, 1962, s. 135-215; TOMKO, Jozef. *Zriadenie spišskej, banskobystrickej a rožňavskej diecézy a kráľovské patronátne právo v Uhorsku*. Spišská Kapitula – Spišské Podhradie : Kňazský seminár biskupa Jána Vojtaššáka, 1995; SZENTIRMAY, A. De „iure supremi patronatus“ regnum Hungariae. In *Monitor Ecclesiasticus*, Romae 1961, roč. 86, č. 2, s. 281-291; REINER, Johann. Die Besetzung der Bisthümer in Ungarn in historischer Entwicklung bis zur Gegenwart. In *Archiv für katholisches Kirchenrecht*, 1888, roč. 39, s. 429-472; CSIZMADIA, Ándor. *Rechtliche Beziehungen von Staat und Kirche in Ungarn vor 1944*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1971, s. 48-50. Pozri aj HHStA, Kabinettskanzlei, Geheimakten, Karton 21, elaborát BARTA, Bela. *Das oberste königliche Patronatsrecht und die Besetzung der höheren katholischen kirchlichen Benefizien*. Svätá stolica vnímala toto právo ako obyčajové právo nejasného a pochybného pôvodu a po roku 1918 sa postavila na stanovisko, že ako privilégium, udelené pápežmi *ad personam* panovníkom za ich úlohu ochrancov Cirkvi, po zániku monarchie zaniklo. Pozri aj konzistoriálnu alokúciu Benedikta XV. z novembra 1921 In hac quidem. In *AAS*, 1921, roč. XII, č. 14, s. 521n. Ku genéze dokumentu vid' S.R.R.SS., AA.EE.SS., Stati Ecclesiastici, 1921, pos. 1470, fasc. 612.

²⁰ Ku novému charakteru Levovho pontifikátu pozri v hutnej, zhŕňajúcej podobe VIAENE, Vincent. Introduction. Reality and Image in the Pontificate of Leo XIII. In VIAENE, Vincent (ed.). *The Papacy and the New World Order : Vatican Diplomacy, Catholic Opinion and International Politics at the Time of Leo XIII 1878-1903 ; La papauté et le nouvel ordre mondial : Diplomatie vaticane, opinion catholique et politique internationale au temps de Léon XIII*. Leuven : Leuven University Press, 2005, s. 9-30.

²¹ *Leonis XIII Pontificis Maximi Acta*, Romae, 1882, roč. XII, č. 2, s. 125-137.

²² Rozsiahlú správu o situácii Slovákov v Ostrihomskej arcidiecéze zaslal do Ríma napríklad profesor na bratislavskom kráľovskom gymnáziu Eduard Krajčák. S.R.R.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1899, pos.

reagoval na ich listy a sťažnosti, vysielal na Slovensko apoštolských vizitátorov a napomínal uhorských biskupov, aby zabezpečili aspoň vyučovanie náboženstva v materinských jazykoch svojich veriacich.²³ Jeho nástupca Pius X. odmietol ustúpiť želaniam rakúsko-uhorskej diplomacie, ktorá chcela dať pastoračnú starostlivosť o slovenských vystaňovalcov v Amerike do služieb uhorskej štátnej politiky²⁴ a v marci 1909 potvrdil rozhodnutie Koncilovej kongregácie, ktoré toto dikastérium po dôkladnom štúdiu kauzy prijalo v spore Andreja Hlinku s biskupom Alexandrom Párwym v prospech kňaza Hlinku.²⁵ Možnosti pápežov priamym spôsobom zasiahnuť do diania v Uhorsku však boli vzhľadom na právnu situáciu, politické nátlaky i nevyriešenú rímsku otázku obmedzené a faktom zostáva, že až rozpad monarchie jasnejšie upozornil na osobitné problémy Slovenska a odstránil bariéru patronátnych práv a iných svetských prekážok, ktoré najvyššej cirkevnej autorite bránili v slobodnom a priamom vzťahu ku miestnym cirkvám.

Svätá stolica sledovala prevratné udalosti zimy 1918/1919, predovšetkým úplný rozklad starého európskeho štátneho systému a spolu s ním aj habsburskej monarchie, poslednej veľmoci, ktorá sa aspoň formálne považovala za katolícku, s úzkostným očakávaním, neistotou a obavami, ale aj s optimizmom a nádejou. Na troskách habsburského štátu sa začalo formovať nové medzinárodné usporiadanie, charakterizované mnohými pozitívnymi, ale i rozporuplnými črtami, politickými konfliktami, územnými spormi a

828, fasc. 366, ff. 102r-105rv; por. HRABOVCOVÁ, Emília. Slovensko a Svätá stolica od počiatku 19. storočia po apoštolskú konštitúciu *Ad ecclesiastici regiminis incrementum*. In RYDLO, Jozef M. (ed.). *Renovatio spiritualis. Jubilejník ku 70. narodeninám J. E. arcibiskupa mons. Jána Sokola, prvého metropolitu Slovenska a metropolitu bratislavsko-trnavskej arcidiecézy*. Bratislava : Lúč, 2004, s. 82; HROMJÁK, Ľuboslav. *Lo slavismo cattolico di Leone XIII e gli Slovacchi (1878-1903)*. Praha : Paulínky, 2010, s. 62-65. V roku 1901 odovzdal slovenský kňaz žijúci v USA Matúš Jankola Levovi XIII. osobne latinské memorandum o situácii Slovákov v Uhorsku. Dokument, datovaný 29.6.1901 a podpísaný Františkom Richardom Osvaldom, administrátorom fary v Teplej a redaktorom homiletického časopisu *Kazateľňa* a neskôr prvým apoštolským administrátorom v Trnave, uverejnila v latinskom origináli aj v anglickom preklade sestra Martina Tybor, SS.C.M. TYBOR, Martina. Father Matthew Jankola (1872-1916). In *Slovak Studies*, 1969, roč. IX, s. 75-92, dokumenty na s. 90-92.

²³ 28.5.1896 poslal Lev XIII. uhorským biskupom apoštolský list, v ktorej ich žiadal, aby zabezpečili vyučovanie náboženstva v materinskom jazyku veriacich, avšak uhorský episkopát na nátlak vlády pápežský prípis ani nepublikoval ani nedodrжал. Inštrukciu neskôr uverejnili *Katolícke noviny*, 8.9.1905. Po dramatických správach o situácii vyslal pápež na Slovensko aj osobitného apoštolského vizitátora, ľubľanského kanonika Eugena Lampeho. Pozri HROMJÁK. *Lo slavismo cattolico di Leone XIII e gli Slovacchi (1878-1903)*, s. 117-136.

²⁴ HRABOVCOVÁ, Emília. Slovenskí národne uvedomelí rímskokatolícki kňazi v zrkadle rakúsko-uhorskej diplomacie. In PODRIMAVSKÝ, Milan – KOVÁČ, Dušan (ed.). *Slovensko na začiatku 20. storočia. (Spoločnosť, štát a národ v súradniciach doby.)* Bratislava : HÚ SAV, 1999, s. 180-200.

²⁵ HROMJÁK, Ľuboslav. *La Santa Sede e la questione slovacca durante il pontificato di Leone XIII e di Pio X (1878-1914). Estratto della tesi per il Dottorato nella Facoltà di Storia della Chiesa della Pontificia Università Gregoriana*. Roma : Pontificia Università Gregoriana, 2007, s. 76-101; HROMJÁK, Ľuboslav. L'arciduca ereditario Francesco Ferdinando d'Este e i popoli d'Ungheria con particolare riferimento agli slovacchi dalla prospettiva della Santa Sede. In HRABOVEC, Emília – KATREBOVA-BLEHOVA, Beata (ed.). *Slowakei und Österreich im 20. Jahrhundert. Eine Nachbarschaft in historisch-literarischer Perspektive*. Münster et al : LIT, 2008, s. 57-69; BAGIN, Anton. Spor kňaza Andreja Hlinku s biskupom Mons. Alexandrom Párwym. In BIELIK, František – BOROVSÝ, Štefan (ed.). *Andrej Hlinka a jeho miesto v slovenských dejinách*. Bratislava : Vydavateľstvo DaVel, s. 26-41.

niekedy otvorene laicisticko-protikatolíckym zahrotením a sformované na konferenciách, z ktorých Svätú stolicu apriorne vylúčili²⁶ a ktorých priebeh a výsledky nezodpovedali pápežovej predstave spravodlivého kresťanského mieru.²⁷ Tragické udalosti v Rusku a experimenty rôznych bolševických republík rád a postup Červenej armády priam ku bránam Varšavy živili v pápežskej kúrii ďalšie pochybnosti o stabilite nového teritoriálneho usporiadania. Atmosféru, ktorá v oných dňoch a týždňoch vládla v radoch pápežskej diplomacie, pôsobivo odzrkadľujú slová, ktoré si 11. októbra 1918 zapísal do svojho denníka sekretár apoštolského legáta v Poľsku, neskôr nuncius v Belehrade a kardinál Ermenegildo Pellegrinetti:

Svetová kríza je taká veľká a rozsiahla a nejasná pokiaľ ide o posledné následky, že sa nedá hovoriť ani myslieť na nič iné [...] Katastrofa Rakúska je hrozná a zároveň úžasná. Zdá sa, že jeho historické poslanie sa naplnilo. Teraz začína na Východe nová epocha. Bez tureckej ríše, bez rakúskej ríše, bez cárizmu, situácia nadobúda nový, tajuplný priebeh, ktorý priťahuje pozornosť historika aj filozofa. [...] Svet, ktorý sa črtá na horizonte je možno iný, ale nie menej zaujímavý. [...] Veľkolepé; ale ľudia budú nevyhnutne primalí. [...] Aký bude teraz postoj a poslanie pápežstva?²⁸

Napriek situácii plnej otáznikov nebolo pápežovi Benediktovi XV. (1914-1922), mužovi útlej postavy, ale dynamického ducha a zdravého realizmu a veľkému priateľovi človeka vo všetkých jeho životných situáciách, nič vzdialenejšie, než prepadnúť negativistickému odmietaniu nového. Pápež, ktorý na sklonku svojho pontifikátu neváhal napomenúť sebavedomých maďarských biskupov, príliš ustarostených o uchovanie integrity svojich starých diecéz, aby „nemysleli príliš na minulosť a nesnažili sa ju zastaviť“, ale aby sa skôr usilovali „liečiť zlá prítomnosť“,²⁹ napriek nepochybnjej neistote z budúceho vývoja

²⁶ Článok 15 Londýnskeho paktu z apríla 1915, na základe ktorého Talianske kráľovstvo vstúpilo na strane Dohody do prvej svetovej vojny, sľuboval, že v prípade víťazstva Dohody Svätá stolica nebude prizvaná na mierovú konferenciu. Text paktu in GRENVILLE, J.A.S. *The Major International Treaties, 1914-1945. A History and Guide with Texts*. London : Methuen, 1974, s. 24-27. Talianska zahraničná politika sa tak usilovala zabrániť zmedzinárodnému nevyriešenej rímskej otázke, to jest otázky medzinárodnoprávneho postavenia a územného ukotvenia Svätej stolice od definitívnej straty Pápežského štátu po vojenskom obsadení Ríma a jeho začlenení do zjednoteného Talianskej kráľovstva v septembri 1870. K nevydarenému pokusu vatikánskej diplomacie revidovať tento článok pozri MOSCA, Rodolfo. *La mancata revisione dell'art. 15 del Patto di Londra*. In ROSSINI, Giuseppe (ed.). *Benedetto XV, i cattolici e la prima guerra mondiale*. Roma : Edizioni 5 Lune, 1963, s. 401-413. Rímska otázka bola vyriešená až Lateránskymi zmluvami vo februári 1929.

²⁷ Svoj kritický postoj k parížskemu usporiadaniu Benedikt XV. obšírne vyjadril v encyklike *Pacem Dei munus* z 23.5.1920. In *AAS*, 1920, roč. 12, s. 209-218.

²⁸ *I diari del cardinale Ermenegildo Pellegrinetti 1916-1922*. Ed. NATALINI, Terzo. Città del Vaticano : Archivio Segreto Vaticano (= Collectanea Archivi Vaticani 35), 1994, s. 159, 178, 182-184.

²⁹ GERGELY, Jenő (ed.). *A Puspöki Kar Tanácskozásai. A magyar katolikus püspök konferenciáinak jegyzőkönyveiből, 1919-1944*. Budapest : Gondolat, 1984, s. 89, protokol konferencie maďarských biskupov, 10.2.1921.

prijal udalosti z jesene 1918 s veľkou otvorenosťou a optimizmom, zakoreneným v kresťanskej viere a nádeji, z ktorých vychádzala jeho filozofia dejín. Keď mu jeho priateľ viedenský nuncius Teodoro Valfrè di Bonzo, s obavami očakávajúci blízky výbuch komunistickej revolúcie v strednej Európe, písal do Ríma ustarostené listy, odpovedal mu pápež: „Ľudia vravia, že všetko závisí od priebehu udalostí, ja vravím, že sme v rukách Božích. A nechcete dodať, že sme v dobrých rukách?“³⁰

Giacomo Della Chiesa, pápež Benedikt XV., kedysi blízky spolupracovník svojho predchodcu Leva XIII., sa inšpiroval levovskou náukou o štáte, ktorá vychádzala zo zásady, že pre Cirkev, „ktorej jediným cieľom je posvätenie ľudí“,³¹ neexistuje všeobecne záväzný politický model štátu a jediným jej kritériom vo vzťahu ku štátom je *libertas Ecclesiae*, teda sloboda Cirkvi a úcta k dôstojnosti ľudskej osoby.³² Tento postoj, ktorý formoval Benediktovu filozofiu dejín aj „politickú teológiu“, potom v medzivojnovom historickom kontexte explicitne potvrdil aj jeho nástupca Pius XI. v encyklike *Dilectissima nobis* z júna 1933, venovanej udalostiam v Španielsku.³³

Ani heslo samourčenia národov, v tom čase tak často skloňované, Benediktovi XV. nebolo cudzie. Už od roku 1915 apeloval na všetky bojujúce strany, aby splnili „spravodlivé a legitímne požiadavky národov“ a oslovoval – v tomto poradí – „národy a ich predstaviteľov“.³⁴ Sám uznával národ ako prirodzenoprávne spoločenstvo, zdroj cností a prirodzený fundament štátov a povinnosť rešpektovať ho zahŕňal do oblasti štvrtého Božieho prikázania, pravda za predpokladu, že nepovýši národ na absolútnu hodnotu a neupadne do neznášanlivého nacionalizmu. Vychádzajúc z týchto premís a zo zásady nestrannosti, ktorú sa usiloval počas celého vojnového konfliktu dodržiavať, uznal Benedikt XV. už niekoľko dní po podpísaní prímeria s Rakúsko-Uhorskom v padovskej Ville Giusti *de facto* nástupnícke štáty a poveril hlavu svojej vtedy ešte hierarchicky najvýznamnejšej nunciatúry Teodora Valfrè di Bonzo vo Viedni, aby čo najskôr nadviazal priateľské styky „s rôznymi národnosťami rakúsko-uhorského štátu, ktoré sa konštituovali ako samostatné štáty“.³⁵

Táto inštrukcia bola logickým završením programovej línie, ktorú pápež ponúkol bojujúcim stranám už v podobe mierovej sprostredkovacej nóty z 1. augusta 1917. Predstavovala jeho víziu povojnovej Európy, ktorej cieľom nebol návrat do prežitých foriem

³⁰ DELLA CHIESA, Giacomo. *Lettere ad un amico Teodoro Valfrè di Bonzo*. Ed. RUMI, Giorgio. Milano : NED, 1992, s. 13.

³¹ List Benedikta XV. štátnemu sekretárovi Gasparrimu z 8. 11.1918. In *AAS*, 1918, roč. 10, s. 579.

³² Encyklika *Immortale Dei* z roku 1885. In *ASS*, 1885, roč. 18, s. 162-175.

³³ Encyklika *Dilectissima nobis* z 3. júna 1933. In *Enchiridion delle encicliche. Vol. 5. Pio XI*, Bologna : EDH, 1997, s. 936-959.

³⁴ Benedetto XV ai popoli ora belligeranti ed ai loro capi. In *La Civiltà Cattolica*, 30.7.1915, s. 257-260.

³⁵ List Benedikta XV. štátnemu sekretárovi Gasparrimu z 8. 11.1918. In *AAS*, 1918, roč. 10, s. 579.

sociálneho a politického života a rôznych podôb „koncertov mocností“, ale vízia „kresťanského spoločenstva národov“ ako plodu kresťanského mieru garantovaného uskutočnením spravodlivých národných a sociálnych požiadaviek a inštitucionalizáciou medzinárodnej spolupráce a arbitrážneho inštrumentária.³⁶ Bola to teda vízia, ktorú by sme modernou rétorikou nazvali Európou kresťanských národov a ktorá implikovala odklon od tradičného ponímania štátnej a dynastickej legitimacy a aspoň podmienené uznanie národného a demokratického princípu. Benedikt XV. si tiež uvedomoval, že v nadchádzajúcej „epoche nás“ to budú národy a politické a sociálne spoločenstvá, ktoré ako protagonisti vstúpia na javisko dejín a zároveň i to, že v čase pádov apoštolských kráľov a ich trónov sa účinnou oporou Cirkvi môžu stať iba efektívne zmobilizované katolícke masy. Pápež tak zároveň jasne postuloval nárok Cirkvi nenechať sa v novom svete zatlačiť do súkromnej sféry sakristií a individuálneho svedomia, ale byť ako morálna inštancia prítomná vo sfére verejnej.

Benedikt XV. a jeho kúria si tiež dobre uvedomovali, že napriek katolíckej vonkajšej charakteristike i spätosti s Katolíckou cirkvou, ktorá siahala hlboko do čias rekatolizácie a protitureckých vojen, bola rakúsko-uhorská monarchia už v pokročilom štádiu sekularizácie a systém „neustálych nariadení a intervencií politickej moci do cirkevných záležitostí“,³⁷ ako viedenský nuncius Valfrè di Bonzo nazýval realitu rakúsko-uhorskej štátnej Cirkvi, mal pre Cirkev aj smutné následky. Umožňoval štátne zásahy do vnútcirkevných vecí, osobitne do menovania biskupov, na ktorých výber mal väčší vplyv politický vkus ministra kultu než cirkevná idoneita a ktorí nezriedka zostávali príliš spätí s politickým systémom a jeho prioritami, predovšetkým maďarizáciou, ale aj s feudálnym spôsobom života, a ochromoval samostatnú aktivitu a dôveru veriacich a v konečnom dôsledku aj ich živú vieru.³⁸ Z tejto perspektívy ponúkal zánik starej monarchie príležitosť oslobodiť Cirkev od ťaživého

³⁶ Text nóty In: *La Civiltà Cattolica*, 1917, III., s. 385-389; MARTINI, Angelo. La nota di Benedetto XV alle potenze beligeranti nell'agosto 1917. In ROSSINI, Giuseppe (ed.). *Benedetto XV, i cattolici e la prima guerra mondiale*. Roma : Edizioni 5 Lune, 1963, s. 364-368; POLLARD, John F. *Il papa sconosciuto. Benedetto XV (1914-1922) e la ricerca della pace*. Cinisello Balsamo : Edizioni Paoline, 2001, s. 144-150.

³⁷ S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1918, pos. 1320, fasc. 519, ff. 34rv-37rv, Valfrè Gasparrimu, 8.12.1918.

³⁸ Podrobná inštrukcia, ktorú vypracoval Štátny sekretariát pre nuncia Valfrè pred nástupom jeho viedenskej misie, síce vyzdvihovala význam rakúskej monarchie ako *defensora Ecclesiae*, nešetrila však ani nemilosrdnou kritikou postjozefínsko-štátnocirkevného systému a hlbokoj sekularizácie monarchie. KOVÁCS, Elisabeth. Österreich-Ungarn aus der Sicht des Vatikans: Die Instruktion für den Apostolischen Nuntius in Wien, Teodoro Valfrè di Bonzo, vom Sommer 1916. In *Archivum Historiae Pontificiae*, Romae 1995, roč. 33, s. 275-298. Viedenský nuncius Teodoro Valfrè di Bonzo vo svojich správach do Rima otvorene kritizoval mnohých rakúskych a najmä uhorských cirkevných hodnostárov, vymenovaných vládou na základe patronátnych práv panovníka, oddaných liberálnemu establishmentu, „veľkých pánov, ku ktorým sa je ťažko dostať“, absorbovaných aristokratickým spôsobom života a politickými aktivitami, nezriedka zanedbávajúcimi svoje povinnosti voči diecézám a neschopnými získať si dôveru kléru a veriacich. Kriticky sa vyjadroval aj na adresu prímasa kardinála Csernocha, ktorého považoval za „muža osobne oddaného politike, najvernejšieho prívrženca grófa Tiszu“, ale „dosť slabého v správe svojej veľkej diecézy“, ktorý sa „vo všeobecnosti neteší úcte a dôvere svojho kléru“. ASV, Arch. Nunz. Vienna, scatola 792, Valfrè Gasparrimu, 27.12.1918; S.RR.SS., AA.EE.SS., Rapporti delle Sessioni, 1919, n. 1225, stampa 1064, 2.2.1919, materiálová správa.

patronátu nie nezainteresovanej politickej moci, zabezpečiť jej náležité postavenie v nových štátnych útvaroch, závislé nie od benevolencie jednotlivých vlád, ale zakotvené v právnom systéme, zároveň upevniť jej vnútornú jednotu, otrasenú vojnou, revolúciami a dlhodobou závislosťou od vonkajších vplyvov, oprieť miestne cirkvi o silu všeobecnej Cirkvi na čele s pápežom ako viditeľným základom jej jednoty a univerzality a garantom vernosti Božiemu slovu proti silnejúcej ľubovôli či konformizmu ľudských inštitúcií, a tak účinnejšie čeliť čoraz silnejším fragmentačným a marginalizačným tlakom a priamejšie mobilizovať katolícke masy a katolícku verejnú mienku ako novú oporu Cirkvi namiesto zanikajúcich trónov a zlaicizovanej štátnej moci.

Apoštolský nuncius vo Viedni Mons. Teodoro Valfrè di Bonzo, ktorý mal od počiatku svojho pôsobenia v hlavnom meste habsburskej monarchie rezervovaný vzťah ku uhorskému politickému systému a nezriedka príliš feudálne a svetsky žijúcim uhorským cirkevným hodnostárom,³⁹ nebol zaťažený ohľadmi na minulosť. Dobré si síce uvedomoval protikatolícke aspekty „národnej a demokratickej revolúcie“, ktorá prebiehala v mladom česko-slovenskom štáte a o ktorej už v decembri 1918 do Ríma napísal:

Povedalo by sa, že tí [...], ktorí sa považujú za veľkých šíriteľov slobody a civilizovanosti, nemajú inú starosť, než obmedziť, ako len môžu, slobodu Cirkvi a veria, že ľud bude o to civilizovanejší a pokrokovejší, o čo viac sa im ho podarí odtrhnúť od Cirkvi a katolíckej morálky.⁴⁰

Východisko však neľadil v návrate k minulosti, ale usiloval sa nájsť spôsob, ako pokresťančiť prítomnosť a budúcnosť. V situácii na Slovensku sa rýchlo zorientoval a už v polovici januára 1919 poslal kardinálovi štátnemu sekretárovi Pietrovi Gasparrimu rozsiahlu správu, v ktorej poukázal na neudržateľnú pozíciu maďarských biskupov na Slovensku a potrebu cirkevnú správu personálne slovakizovať a jurisdikčne čo najskôr aspoň provizórne osamostatniť. Prikazoval to i najvlastnejší cirkevný záujem, pretože dovtedajšia situácia neumožňovala účinnú pastoračiu, posilňovala zneistenie veriacich a Cirkvi nepriateľským reprezentantom štátnej moci slúžila ako zámienka na proticirkevnú agitáciu, oslabovanie

³⁹ Nuncius Valfrè sa už niekoľko dní po svojom príchode do Viedne dostal do prvého diplomaticko-politického konfliktu s uhorskou politickou mocou, keď sa neúspešne usiloval zabrániť tomu, aby na korunovačnej ceremónii Karola IV. Habsburského za uhorského kráľa, ktorá mala jasnú náboženskú dimenziu a ktorou boli kráľovi priznávané rozsiahle patronátne práva *in ecclesiasticis*, aktívne účinkoval uhorský ministerský predseda Tisza, vierovyznaním kalvín a zmýšľaním liberál. Pozri ESZER, Ambrogio O.P. - STORTI, Nicola. La Monarchia Austro-Ungarica e la Santa Sede 1912-1917 in documenti dell'Archivio Segreto Vaticano. In *Römische Historische Mitteilungen*, 1987, roč. 29, s. 437-448. Ku kritickým správam nuncia o situácii Cirkvi v Uhorsku pozri ASV, Arch. Nunz. Vienna, scatola 792, Valfrè Gasparrimu, 27.12.1918; S.RR.SS., AA.EE.SS., Rapporti delle Sessioni, 1919, n. 1225, stampa 1064, 2.2.1919, materiálová správa.

⁴⁰ S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, pos. 1320, fasc. 519, ff. 34rv-37rv, Valfrè Gasparrimu, 8.12.1918.

autority pápeža v očiach katolíkov a uzurpovanie práv voči Cirkvi, zatiaľ čo skonsolidované katolícke Slovensko „ako hlboko zbožný a Svätej stolici nesmierne oddaný národ [...] by sa mohlo pod správnym vedením stať veľkou oporou v zápase o práva Svätej Cirkvi“.⁴¹

Uprostred všeobecného zneistenia na prelome epôch začala tak Svätá stolica výraznejšie vnímať slovenský národ ako možného nového *defensora Ecclesiae*, obrancu a oporu Cirkvi vo všeobecnom politickom a duchovnom vrení, ako potenciálnu bariéru proti prenikaniu komunistických i laicistických ideí, unionistický most smerom ku kresťanskému slovanskému Východu a oporu budúcej katolíckej politiky v novom štáte. Nuncius Valfrè s prekvapujúcou jednoznačnosťou už v polovici januára 1919 vyhlásil, že Slovensko považuje za úplne stratené pre Uhorsko a doporučuje ustanoviť apoštolského delegáta a apoštolského vikára pre Slovensko, ktorý by dočasne prevzal dozor nad správou slovenských diecéz a viedol rokovania s vládou. Na tento post navrhol košického biskupa Augustína Fischera-Colbrieho, ktorý bol síce neslovenského pôvodu, ale svojim citlivým pastoračným prístupom ku všetkým veriacim, úctou k slovenskému jazyku i cyrilometodským tradíciám a ochotou pomáhať perzekvovaným slovenským klerikom si získal na Slovensku všeobecný rešpekt.⁴²

Nunciove aktivity, ktoré podobne reagovali i na situáciu v iných nemaďarských častiach rozkladajúceho sa Uhorska, v Budapešti nezostali utajené a vyvolali v maďarských politických i cirkevných kruhoch značnú nevôľu.⁴³ Na svojom prvom povojnovom stretnutí v Ostrihome 20. novembra 1918 sa maďarskí biskupi zhodli v tom, že jednou z ich najväznejších úloh je zabrániť rozpadu uhorského štátu, to jest obhajovať územnú a jurisdikčnú integritu diecéz rozdelených demarkačnou čiarou resp. formujúcou sa štátnou hranicou.⁴⁴ V nasledujúcich mesiacoch vyvinuli maďarskí cirkevní hodnostári horúčkovitú diplomatickú aktivitu za záchranu politickej i cirkevnej integrity Uhorska. Najmä prímás Ján Csernoch zasypával pápeža i kardinála štátneho sekretára listami, v ktorých ich žiadal, aby intervenovali v prospech uchovania celistvosti Uhorska. Hneď 20. novembra 1918 sa kardinál Csernoch obrátil na pápeža dlhým listom, v ktorom navonok úplne prevzal wilsonovskú rétoriku a pokúsil sa dokázať identitu medzi programom amerického prezidenta a novej

⁴¹ S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, pos. 1275, fasc. 511, ff. 39rv-40rv, Valfrè Gasparrimu, telegram doručený 22.1.1919.

⁴² Tamže; pozri aj S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1919, pos. 1320, fasc. 519, ff. 41rv-44r a 47rv-51r, Valfrè Gasparrimu, 18.1. a 23.1.1919. Pozri HRABOVEC, *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokumenty č. 1 a 3.

⁴³ HRABOVEC, Emilia. La Santa Sede e la fine della Monarchia Austro-Ungarica. In *Annuario 2002-2004*. Roma : Accademia d'Ungheria in Roma / Istituto Storico „Franknói“, 2005, s. 311-327; HRABOVEC, Emilia. Ťažká rozlúčka s „apoštolským kráľovstvom“ : Svätá stolica a Maďarsko 1918-1922. In ŠVORC, Peter - HARBULOVA, Lubica – SCHWARZ, Karl (ed.). *Národnostná otázka v strednej Európe v rokoch 1848-1938*. Prešov : Universum, 2005, s. 161-184.

⁴⁴ ASV, Arch. Nunz. Vienna, scatola 792, Csernoch Valfrèmu, 27.11.1918; tamže, rukopisný záznam o situácii v Maďarsku, nedatovaný, asi z druhej polovice januára 1919.

maďarskej vlády. Pripustil síce, že od druhej polovice 19. storočia následkom „expansionizmu, ktorý animoval maďarskú rasu“ prišlo ku národnostným treniciam a uznal, že každý národ má právo sám rozhodnúť o svojej budúcnosti, vzápätí však relativizoval tieto konštatovania v tom čase už prekonaným tvrdením, že aj americký prezident Wilson žiada iba autonómiu v rámci jestvujúcich štátov a že podľa jeho informácií si väčšina Slovákov želá zostať v lone tisícročného svätoštefanského kráľovstva. Na záver vytiahol prímás argument, ktorý sa na nasledujúce mesiace a roky mal stať chrbtovou kosťou maďarskej argumentácie. Bol ním poukaz na domnelý cirkevný záujem, ktorý diktoval uchovanie integrity krajiny, pretože po jej rozpade by sa katolícki Slováci, Chorváti a Rumuni dostali pod vládu liberálno-socialistických alebo inovereckých štátov, ktoré by ohrozili ich katolícku identitu, zatiaľ čo v samotnom Maďarsku by nadobudli dominanciu liberálne kalvínske alebo socialistické kruhy. Csernoch, kvetnatými slovami evokujúc spomienky na spoločnú minulosť, apeloval na pápeža, aby na mierovej konferencii intervenoval v prospech uchovania integrity Uhorska.⁴⁵ Počas návštevy prezidenta Wilsona vo Vatikáne 4. januára 1919 však kardinál štátny sekretár Pietro Gasparri túto otázku vedome nenastolil.⁴⁶ O štyri týždne neskôr zvolal Gasparri zasadnutie kardinálov Kongregácie pre mimoriadne cirkevné záležitosti, ktorého jediným bodom programu bolo nájsť odpoveď na otázku, aký postoj má Svätá stolica zaujať voči maďarským intervenciám. Na zasadnutí sa ukázalo, že Benediktova kúria, hoci malá a relatívne kompaktná, pri hľadaní odpovedí na otázku „Čo ďalej?“ nebola celkom jednotná. Skupinka kardinálov – bývalých blízkych spolupracovníkov pápeža Pia X. (Merry del Val, De Lai, Bisleti) bola voči novým národným a demokratickým ideálom nedôverčivá a – súc poznačená niekedy trochu excesívnym spôsobom antimodernistického boja za predchádzajúceho pontifikátu – voči spontánnym a nekonvenčným riešeniam trochu podozrievavá. Rozhodujúce slovo však mal pápež, optimista so vzácnym zmyslom pre rovnováhu a jeho štátny sekretár Pietro Gasparri, pragmatik, ktorý sa aj vďaka dlhoročnej skúsenosti vo Francúzsku neľakal komplikovaných situácií a netradičných riešení, pokiaľ bránili cirkevný záujem. Hoci zo skupiny kardinálov okolo Raffaela Merry del Vala sa ozvali návrhy, aby Svätá stolica *capta occasione*, príležitostne, ponúkla Maďarsku dobré služby, vzápätí nasledovali námietky. Kardinál Gennaro Granito di Belmonte, bývalý nuncius vo

⁴⁵ S.RR.SS., AA.EE.SS., Rapporti delle Sessioni, 1919, n. 1225, stampa 1064, 2.2.1919, Sommario, Csernoch pápežovi Benediktovi XV., 20.11.1918. K rôznym maďarským intervenciám pozri aj ASV, Arch. Nunz. Vienna, scatola 792, Promemoria sulle questioni religioso-ungheresi; tamže, elaborát „Danger imminent pour 1.100.000 catholiques!“ S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1919-1920, pos. 1398, fasc. 555, maďarské memorandá. Pozri aj situačnú správu prímása Csernocha prednesenú na zasadnutí konferencie biskupov 17.3.1920, publikovanú v zbierke dokumentov *A Püspöki Kar Tanácskozásai. A magyar katolikus püspök konferenciáinak jegyzőkönyveiből, 1919-1944*, protokol zo zasadnutia biskupskej konferencie 17.3.1920, s. 78-79.

⁴⁶ ASV, Arch. Nunz. Vienna, scatola 792, Gasparri Valfrèmu, telegram, 7.1.1919.

Viedni, poukázal na to, že „aj sám prímás priznal, že národy sú v práve“ a jeho nástupca na viedenskom poste Raffaele Scapinelli rezolútne varoval: „Pozor. Nemožno favorizovať Maďarsko, hoci katolícke, proti očakávaniam rovnako katolíckych etnických skupín. Svätá stolica musí zostať neutrálna.“ Nakoniec rozhodlo Gasparriho stanovisko, že Svätá stolica už fakticky uznala nové štáty a postavila sa za zásadu legitímnych práv národov a nemôže intervenovať v prospech Maďarska.⁴⁷

V tomto duchu schválil pápež ešte pred zasadnutím aj návrh viedenského nuncia na menovanie apoštolského delegáta pre Slovensko, jeho uskutočnenie však stroskotalo na odpore budapeštianskej vlády a kardinála Csernocha, ktorý namietal, že opatrenie prejudikuje mierovej konferencii a poženie maďarský ľud do náručia boľševickej revolúcie.⁴⁸

Nuncius Valfrè neskrýval svoje sklamanie z prímasovho odmietavého postoja a následnej rezignácie Fischera-Colbrieho na nové poverenie. V neposlednej miere tento zvrat ho utvrdil v myšlienke vydať sa osobne na návštevu nového hlavného mesta Prahy, kde na prelome februára a marca 1919 z poverenia Svätej stolice strávil plný týždeň.⁴⁹ Už i táto skutočnosť svedčila o tom, ako veľmi Svätej stolici záležalo na konsolidácii vzťahu s novým štátom, v ktorom žili milióny katolíkov.

Jedna z prvých nunciových ciest viedla na Pražský hrad, kde ho prijal sám prezident Masaryk. Napriek svojmu protikatolíckemu postoju Masaryk neodmietol stretnutie s pápežovým diplomatom, pretože si od kontaktu so Svätou stolicou sľuboval vnútropolitické upokojenie situácie najmä na Slovensku. „Po prípade by Řím mohli uznať náš stát,“ napísal v predvečer návštevy ministrovi Benešovi do Paríža. „To by mělo dobrý polit.[ický] vliv na Slovensko, Moravu, a ostatně i na Čechy. Bude se asi jednat o Pražském arcibiskupství, a o nábož.[ensko]-církv.[evních] předlohách.“⁵⁰ O niekoľko dní neskôr sumarizoval Benešovi výsledok rozhovoru nasledovne: „Nuncius podá do Říma zprávu. Vyřídil mi pozdrav papežův, a že nám papež přeje. Naše uznání Římem by mělo dobrý vliv na Slovensko a částečně i jinde.“⁵¹ Pre čisto utilitaristický Masarykov prístup bolo príznačné, že síce chcel politicky profitovať z uznania najstarším suverénom v Európe a najvyššou cirkevnou autoritou Katolíckej cirkvi a prispieť tak najmä k pacifikácii Slovenska, sám sa však nechcel

⁴⁷ S.RR.SS., AA.EE.SS., *Rapporti delle Sessioni*, 1919, n. 1225, stampa 1064, 2.2.1919, protokol. HRABOVEC. Ťažká rozlúčka s „apoštolským kráľovstvom“ : Svätá stolica a Maďarsko 1918-1922, s. 163-164.

⁴⁸ S.RR.SS., AA.EE.SS., *Austria-Ungheria*, 1919, pos. 1320, fasc. 520, ff. 14rv-15r, Csernoch Valfrému, 7.2.1919. Vid' aj HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokumenty č. 5 a 5.1.

⁴⁹ Svoj pobyt nuncius Valfrè opísal v rozsiahlej a podrobnej správe z 8.3.1919. Vid' HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 5.

⁵⁰ ŠOLLE, Zdeněk (ed.). *Masaryk a Beneš ve svých dopisech z doby pařížských mírových jednání v roce 1919. II.* Praha : Archiv Akademie věd ČR, 1994, s. 185, Masaryk Benešovi, 24.2.1919.

⁵¹ Tamže, s. 193, Masaryk Benešovi, 12.3.1919.

ani voči Svätej stolici ani voči Slovensku k ničomu zaväzovať. V priebehu rozhovoru sa preto vyhol akýmkoľvek konkrétnejším slovám, v neurčitej podobe ponechal aj možné nadviazanie diplomatických vzťahov a hlavnú pozornosť sústredil na odstránenie arcibiskupa Paula Huyna z pražského stolca, zatiaľ čo slovenských cirkevných záležitostí sa okrem jednej všeobecnej vety vôbec nedotkol. Je otázne, či tento pre nuncia nepochopiteľný nezáujem okrem zásadných priorít diktovaných jeho českou perspektívou nesúvisel aj so skutočnosťou, že Masaryk v tom čase viedol dôverné rozhovory s britskou a maďarskou stranou, v ktorých v záujme prioritného cieľa zachovania integrity historických českých krajín prejavil ochotu v prípade nevyhnutnosti odstúpiť časť Slovenska Maďarsku.⁵²

Počas pobytu v Prahe prijal nuncius 26. februára 1919 i delegáciu popredných slovenských a českých katolíckych osobností na čele s Andrejom Hlinkom, ktorá nunciovi odovzdala rukopisný list pápežovi. V peknej latinčine vzdelancov opisoval kritickú situáciu slovenských katolíkov, ohrozených otvoreným kultúrnym bojom, povojnovou duchovnou krízou a predovšetkým nedostatkom cirkevnej autority, schopnej udať smer duchovenstvu a veriacim a viesť obranu cirkevných záujmov, a emotívnym apelom prosil pápeža, aby čo najskôr vymenoval nových slovenských apoštolských administrátorov.⁵³

Podobne ako slovenskí katolíci aj pražská vláda mala záujem na skorom riešení slovenských cirkevných otázok, aj keď z čisto politickej motivácie. Nebolo to po prvýkrát v slovenských dejinách, že sa politická moc usilovala zneužiť Cirkev ako *instrumentum regni*, teda ako svojský politický nástroj. Vtedy hlboká nábožnosť slovenského národa, historická spätosť medzi jeho náboženskou a národnou identitou a veľký vplyv, aký mali kňazi a biskupi na obyvateľstvo, mali za následok, že každá autorita, ktorá chcela Slovákom vnútiť svoju politickú vôľu a ideologické krédo, od čias uhorských až po komunistické, sa v prvom rade usilovala kontrolovať a inštrumentalizovať ich nábožensko-cirkevný priestor, redukovať alebo zamedziť ich slobodný styk so Svätou stolicou, menovať provládnych či prorežimných cirkevných hodnostárov a oslabiť alebo zničiť puto medzi kresťanskou a národnou identitou národa. Tak to hneď v prvých týždňoch svojej existencie signalizovala aj vláda mladého česko-slovenského štátu, keď odmietla vydať cestovný pas Andrejovi Hlinkovi, aby mu znemožnila navštíviť viedenskú nunciatúru a na slovenské biskupstvá začala presadzovala vlastných kandidátov. Jej prvoradým záujmom bolo odstrániť maďarských biskupov resp. vylúčiť jurisdikciu v Maďarsku sídliacich hodnostárov zo Slovenska, a tak upevniť novú

⁵² Tamže, s. 166, 193, 214-215, Masarykove vyjadrenia v korešpondencii s Benešom z konca januára 1919, z 12.3.1919 a 7.4.1919.

⁵³ S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1919, pos. 1320, fasc. 520, ff. 18rv-19rv, list skupiny slovenských a českých kňazov na čele s Andrejom Hlinkom pápežovi Benediktovi XV., 27.2.1919. Vid' HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 5.3.

štátnu suverenitu nad jeho územím a zamedziť prouhorské zmýšľanie v cirkevnej správe. S rastúcim vnútropolitickým napätím a silnejúcim autonomistickým hnutím však čoskoro vystúpil do popredia ďalší politický cieľ: prostredníctvom cirkevných hodnostárov, ktorí by boli oddaní nielen novému štátu, ale i centralistickej politike jeho vládneho kabinetu, upevniť štátno-národnú identitu v unitaristickom „československom“ duchu a paralyzovať alebo aspoň zoslabiť formujúce sa slovenské autonomistické hnutie. „Hlinkovci nesmú byť biskupy“, poznačil si v septembri 1919 programovo prezident Masaryk, hrubo podčiarknúc prvé slovo.⁵⁴

Politické ciele sprevádzali ideologické predpojatosti a úsilie podporiť kandidátov, ktorí by aspoň ticho tolerovali rôzne reformistické myšlienky českého kléru. V októbri 1919, na vrchole prvej vážnej politickej krízy na Slovensku od vzniku česko-slovenského štátu, tieto zámery veľmi jasne vyjadril blízky spolupracovník prezidenta republiky Tomáša G. Masaryka, „československy“ zmýšľajúci konateľ parlamentného Slovenského klubu a slovenský politik českej národnosocialistickej strany Igor Hrušovský, keď hlave štátu napísal:

Slovenský lid [...] je nábožensky silně citlivý a podléhá vplyvu kněžstva. Jeví se tudíž věci svrchovaně důležitou, aby katolické kněžstvo na Slovensku bylo pacifikováno... Za přední úlohu vlády naší pokládám co nejrýchlejší zaplnění biskupských míst na Slovensku lidmi úplně spolehlivými a silně národně [to jest v duchu idey „československého národa“, EH] citíci. Pastýřský list řekneme biskupa Okánika by mohutně a v nynější situaci naší rozhodujícím působil. Já bych v této věci viděl téměř panaceu našich vnitřních poměrů.⁵⁵

V podobnom duchu sa aj minister s plnou mocou pre správu Slovenska Vavro Šrobár obrátil z poverenia predsedníctva ministerskej rady 1. marca 1919 na viedenského nuncia.⁵⁶ Z Katolíckej cirkvi vystúpený liberál sa z politickej taktiky postavil do pózy obrancu záujmov Katolíckej cirkvi, opisoval jej krízový stav, vyvolaný anarchiou vo vedení a šíriacim sa protestantizmom a neverectvom (!) a ultimatívne pohrozil, že keď Svätá stolica okamžite nevymenuje ním navrhovaných provládnych kandidátov za apoštolských vikárov v slovenských diecézach, vláda uvrhne na celý majetok biskupských benefícií nútenú správu. Z prípisu bolo zrejmé, že vláda si v postjozefínskom duchu pre seba vindikovala práva bývalých panovníkov *in ecclesiasticis*, ktoré podľa nej vyplývali zo suverénnej štátnej moci a recepciou rakúskeho a uhorského zákonodarstva prešli na vládu. Svätá stolica naopak zastávala názor,

⁵⁴ AÚTGM, f. TGM, sign. TGM-R-Slovensko, fasc. 1, Masarykove rukopisné poznámky, 3.9.1919.

⁵⁵ AÚTGM, f. TGM, sign. TGM-R-Slovensko, karton 396, správa Igora Hrušovského o vnútornej a vojenskej situácii na Slovensku adresovaná prezidentovi Tomášovi G. Masarykovi, 23.10.1919.

⁵⁶ S.R.R.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1919, pos. 1320, fasc. 520, ff. 16rv-17r, Šrobár Valfrému, 28.2.1919. Pozri HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 5.2.

že právomoci subsumované pod najvyšším patronátnym právom boli pápežským privilegiom viazaným na osobu panovníka, ktoré po vzniku republiky zanikli, a teda nemohli prejsť ani na vládu ani na prezidenta. Toto stanovisko bránila o to konzekventnejšie, že v duchu nového Kódexu kánonického práva, ktorého hlavným redaktorom bol práve kardinál štátny sekretár Pietro Gasparri, sa snažila vo všetkých krajinách postupne odstrániť anachronizmus svetského patronátu.⁵⁷

Napriek odmietaniu štátnych intervencií sa však Svätá stolica usilovala nájsť spôsob, ako aspoň provizórne vyriešiť pastoračne naliehavú situáciu v slovenských diecézach. Po stroskotaní menovania apoštolského delegáta a apoštolského vikára pre Slovensko preto kardinál Gasparri inštruoval nuncia, aby sa postaral aspoň o menovanie osobitných slovenských generálnych vikárov pre slovenské časti diecéz, v prípade potreby aj proti vôli maďarských biskupov.⁵⁸

Pražská vláda takýto ústupový variant vnímala ako nepriateľské gesto. V tejto situácii, poznačenej zvyšujúcim sa politickým napätím na Slovensku i nervozitou z množiacich sa diplomatických ťažkostí na mierovej konferencii v Paríži, sa zrodil nešťastný príkaz, pochádzajúci pravdepodobne priamo od ministra Beneša z Paríža, ale ochotne vykonaný ministrom Šrobárom, na základe ktorého boli zo štátneho územia vykázaní dvaja maďarskí biskupi, Vilmos Batthyány z Nitry a Farkas Radnai z Banskej Bystrice.⁵⁹ Oba zakrátko nato navštívili viedenskú nunciaturu, ktorej prostredníctvom ponúkli pápežovi svoju rezignáciu.⁶⁰

Vpád maďarských bolševikov na Slovensko, nešťastný priebeh vojny a čoraz otvorenejšie sa prejavujúca politická nespokojnosť na Slovensku prinútili ministra s plnou mocou pre správu Slovenska Vavra Šrobára, aby sa pokúsil narýchlo vyriešiť otvorené otázky cirkevnej správy na Slovensku, a tak jednou ranou demonštrovať konsolidovanosť štátu, získať vláde oporu v Cirkvi a paralyzovať argumentáciu Slovenskej ľudovej strany. V máji 1919 predložil viedenskému nunciovi rozsiahle pro memoria, v ktorom žiadal okamžitú úpravu hraníc v súlade s delimitačnou líniou, vytvorenie trnavského biskupstva a vymenovanie nových biskupov, ktorí boli v memorande menovite uvedení a ktorých minister vybral spomedzi reformne a provládne zmýšľajúcich kňazov, ktorí mali okrem iného

⁵⁷ Pozri konzistoriálnu alokúciu Benedikta XV. In hac quidem z 21.11.1921. In *AAS*, 1921, roč. XII., č. 14, s. 521n. Ku genéze dokumentu pozri tiež S.RR.SS., AA.EE.SS., *Stati Ecclesiastici*, 1921, pos. 1470, fasc. 612.

⁵⁸ S.RR.SS., AA.EE.SS., *Austria-Ungheria*, 1919, pos. 1320, fasc. 520, f. 31r, Gasparri Valfrèmu, 26.3.1919. Pozri dokument HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 6.

⁵⁹ S.RR.SS., AA.EE.SS., *Austria-Ungheria*, 1919, pos. 1320, fasc. 520, ff. 50rv-55r, Valfrè Gasparrimu, 16.4.1919; tamže, pos. 1463, fasc. 590, ff. 35rv-39r, Valfrè Gasparrimu, 1.5.1919. Vid' HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokumenty č. 7 a 8.

⁶⁰ S.RR.SS., AA.EE.SS., *Austria-Ungheria*, 1919, pos. 1463, fasc. 590, ff. 40rv-43rv, Radnai pápežovi Benediktovi XV., 13.4.1919; tamže, ff. 44rv-45r, Batthyány pápežovi Benediktovi XV., 26.4.1919. Pozri aj HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 8.

garantovať, že Slovenská ľudová strana nenájde oporu v biskupskom zbore.⁶¹ Maximalistické požiadavky memoranda, ktorých uskutočnenie by bolo aj za normálnych okolností vyžadovalo dlhé rokovania, boli v situácii, keď Slovensko nemalo medzinárodnoprávne uznané hranice a nachádzalo sa vo vojnovom stave, neuskutočniteľné, nominačné návrhy Svätá stolica považovala za otvorenú ingerenciu do cirkevných záležitostí a vzhľadom na osobnostný profil kandidátov priam za provokáciu.

Otvorená ingerencia pražskej vlády do cirkevných záležitostí, priama či nepriama podpora reformného hnutia českého katolíckeho kňazstva a pokusy o jeho rozšírenie na Slovensko, nominačné nároky, sekvestrácia cirkevného majetku, poštatnenie časti cirkevného školstva i brachiálne zásahy, akými bolo vykázanie dvoch biskupov zo štátneho územia, vyvolávali pri Svätej stolici čoraz väčšie obavy z budúceho vývoja v česko-slovenskej republike, posilnili stranu tých, ktorí nové pomery prijímali s nedôverou a ku ktorým sa pod dojmom udalostí začal prikláňať aj nuncius Valfrè a spôsobili, že Svätá stolica na nasledujúce mesiace upustila od konkrétnych krokov a zvolila vyčkávaciu taktiku povestných kuriálnych *dilata*. V atmosfére všeobecnej neistoty, ešte zvýšenej vojnovými udalosťami na slovensko-maďarskom pomedzí, ale aj inde v stredovýchodnej Európe a komunistickou Republikou rád v Maďarsku, považovala za potrebné vyčkat', ako sa veci vyvinú, aby bolo možné zodpovedne rozhodnúť, čo posluží cirkevnému záujmu zainteresovaných národov a čo mu poškodí. Tento opatrný postoj charakteristicky vyjadril kardinál Granito di Belmonte na zasadnutí Kongregácie pre mimoriadnej cirkevnej záležitosti 28. júna 1919, ktorá sa zišla, aby rozhodla, ako odpovedať na návrhy česko-slovenskej vlády a aké inštrukcie dať viedenskému nunciovi, slovami: „Čo by sme dnes rozhodli, mohlo by zajtra neposlúžiť.“⁶² Kardinál Andreas Frühwirth zase konštatoval:

Bolo by veľmi nebezpečné dať definitívne dispozície, kým nevidíme jasne. Slovensko je hlboko katolícke. Nie tak Čechy. Tu sa, žiaľ, hlási husitský duch a Česi sa usilujú vládnuť nad Slovákmí. Nadvláda Čechov je rovnako tyranská ako nadvláda Maďarov. My musíme brániť Slovákov. Teda predovšetkým netreba myslieť na erigovanie novej diecézy, ktoré žiadajú Česi na nimi okupovanom ostrihomskom území.⁶³

⁶¹ S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1919, pos. 1320, fasc. 520, ff. 65rv-73r, Valfrè Gasparrimu, 28.5.1919. Vid' HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 10.

⁶² S.RR.SS., AA.EE.SS., Rapporti delle Sessioni, 1919, n. 1227, stampa 1065, 28.6.1919, protokol. Pozri HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 11. K zásadnému postoju Sv. stolice ku rozpadu Rakúsko-Uhorska a vzniku nástupníckych štátov pozri HRABOVEC. Ťažká rozlúčka s „apoštolským kráľovstvom“ : Svätá stolica a Maďarsko 1918-1922, s. 161-184.

⁶³ S.RR.SS., AA.EE.SS., Rapporti delle Sessioni, 1919, n. 1227, stampa 1065, 28.6.1919, protokol. Pozri aj HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 11.

Kardináli považovali za rozumnejšie nesanovať násilné činy vlády a rozhodnutie o novom obsadení slovenských biskupstiev odročiť až do času po skončení mierovej konferencie. Istý vplyv na ich rozhodovanie mala aj skutočnosť, že vtedy z neznámych dôvodov ešte nemali k dispozícii rezignačné listy oboch vykázaných biskupov, ktoré boli kongregácii predložené až na zasadnutí v decembri 1919. Do podpísania mierovej zmluvy malo byť preto obsadené iba riadne vakantné Spišské biskupstvo, uvoľnené smrťou biskupa Alexandra Párvyho, ktorý zomrel v marci 1919 v Budapešti. Kardináli najprv dlho uvažovali o Hlinkovi ako o možnom kandidátovi, ktorého po Párvyho smrti vrelo odporúčal nuncius Valfrè. Hlinkovu pozíciu voči Svätej stolici však prechodne trochu skomplikovali výsledky „voľby“ slovenských biskupských kandidátov, ktorú vykonal zbor 75 vybraných elektorov v máji 1919 v Žiline. Slovenskí kňazi, vychovaní v prostredí uhorského katolicizmu a v tradícii najvyššieho patronátneho práva, pri nej vychádzali z presvedčenia, že po zániku patronátneho práva panovníka a za absencie biskupov nebolo na Slovensku inštitúcie, schopnej navrhnúť Svätej stolici potrebných kandidátov, a preto bolo potrebné, aby iniciatívu prevzalo slovenské kňazstvo, ktoré malo tiež zabrániť tomu, aby vláda nevyužila mocenské vákuum a nepresadila vlastných kandidátov z radov „kňazov modernistických a indiferentných“. Hoci Svätá stolica každého z kňazov, ktorí dostali vysoký počet hlasov, považovala za *episcopabile* a traja z nich (Kmeťko, Vojtaššák, Jantusch) sa neskôr aj skutočne stali biskupmi, prekážala jej forma *volby*, ktorá protirečila kánonickému právu, ohrozovala pozíciu pápeža v spore s vládou o nominačné právo a potenciálne otvárala dvere práve tomu reformistickému vplyvu, ktorému chcela zabrániť.⁶⁴ Preto nakoniec kardináli rozhodli v prospech kompromisného kandidáta – trnavského kanonika a arcibiskupom Csernochom krátko predtým vymenovaného generálneho vikára slovenskej časti arcidiecézy, Františka Richarda Osvalda, na ktorého nemladé plecia bola tak položená trojitá úloha: spravovať Spišské biskupstvo ako sídelný biskup, slovenskú časť ostrihomského arcibiskupstva ako generálny vikár a zároveň prevziať zodpovednosť za všetky diecézy Slovenska a rokovania s vládou ako apoštolský delegát.⁶⁵

Tusarova vláda, ktorej Svätá stolica prostredníctvom viedenského nuncia predložila Osvaldovu kandidatúru, aby vyjadrila svoje prípadné politické námietky, však Osvalda bremena rýchlo zbavila. Ministerský predseda Vlastimil Tusar, ktorý počas Benešovej neprítomnosti viedol aj ministerstvo zahraničia, bol nadaný politický samouk, ktorý vyrástol v odborovom hnutí, pragmatické juridickonalistické úvahy politikov mu boli cudzie a v duchu

⁶⁴ S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1919, pos. 1320, fasc. 520, ff. 92rv-93rv, *Protocollo conscriptum Zilinae die 5. Maji 1919*, a tamže, ff. 85rv-86rv, nóta apoštolskej nunciatury vo Viedni ministrovi Šrobárovi z 21.5.1919.

⁶⁵ S.RR.SS., AA.EE.SS., *Rapporti delle Sessioni*, 1919, n. 1227, stampa 1065, 28.6.1919, protokol.

čistej marxistickej teórie bol presvedčený, že rozluka, ktorú sociálno-demokraticko-agrárna vláda pri nástupe do úradu 8. júla 1919 proklamovala,⁶⁶ *ipso facto* aj nastala a vláda sa už cirkevnými záležitosťami nemusí zaoberať. Na vatikánsky návrh preto vôbec nereagoval.⁶⁷

Kým viedenskému nunciovi Valfrè sa nepodarilo vo Viedni stretnúť s Andrejom Hlinkom, ktorému česko-slovenské orgány nevydali cestovný pas, okolnosti chceli, že hlavu formujúcej sa slovenskej katolíckej politiky čoskoro prijal iný pápežský diplomat, apoštolský nuncius vo Varšave a neskorší pápež Pius XI., Achille Ratti. Prvé kroky Hlinku a jeho spoločníkov na dramatickej ceste na parížsku mierovú konferenciu, na ktorej chceli s odvolaním na Pittsburskú dohodu žiadať pre Slovákov politickú autonómiu v rámci mladého česko-slovenského štátu, viedli totiž 2. septembra 1919 na varšavskú nunciatúru, ktorej predstavenému odovzdali rukou písané latinské memorandum venované predovšetkým cirkevným pomerom na Slovensku. Spis prezentoval unitárny a sekulárny česko-slovenský štát ako existenčné nebezpečenstvo pre národnú i náboženskú identitu Slovákov a vypočítaval celý rad konkrétnych cirkevných *gravamina*, s najväčším dôrazom predovšetkým štátnu podporu rôznych reformných tendencií v klére a biskupských kandidatúr mužov „*frigidus in fide, ima non procul stantes ab Hussitismo*“. Jedinú obranu pred týmito vplyvmi videlo memorandum v uskutočnení autonómie Slovenska v zmysle Pittsburskej dohody, bez ktorej by národ najneskôr do 50 rokov stratil „pevnú vieru“ i národný charakter, a apelovalo na Svätú stolicu, aby uplatnila svoj „mocný vplyv“ na mierovej konferencii v prospech spravodlivých slovenských požiadaviek.⁶⁸ Toto trochu naivné očakávanie svedčilo o tom, že autori precenili reálne možnosti Svätej stolice, ktorú z účasti na mierovej konferencii od začiatku vylúčili a ktorá sa v tejto fáze už netajila kritickým postojom ku konferencii a jej výsledkom. Dokument však ukazuje, že jeho autori pristupovali k pápežskej diplomacii s veľkou dôverou a zrejme si uvedomovali, že okrem nej a – veľmi obmedzene – poľskej diplomacie nemali reálnu nádej na inú zahraničnopolitickú oporu. Skutočnosťou napokon bolo, že aj keď pápežská diplomacia nemohla zasiahnuť do rozhodovacích procesov, mala nepodceniteľnú možnosť sprostredkovať postoje a mienky.

⁶⁶ Prezident Masaryk, prekračiac svoje ústavné kompetencie, nechal ministromi školstva Gustavovi Habrmanovi do menovacieho dekrétu, spolupodpísaného ministerským predsedom Vlastimilom Tusarom, priamo vpísať záväzok, že uskutoční rozluku Cirkvi a štátu. Porovnaj MASARYK. *Cesta demokracie. Soubor projevů za republiky, sv. I, s. 160.*

⁶⁷ Tento Tusarov postoj sa veľmi jasne prejavil v rozhovore so skupinou českých reformných kňazov, ktorí ho prišli požiadať o podporu založenia novej národnej cirkvi, od ministerského predsedu však dostali iba pre nich rozčarujúcu marxistickú odpoveď, že prišiel čas staré cirkvi rozpúšťať, nie nové zakladať. Reformné kňazstvo preto neskôr dávalo Tusarovi vinu za to, že vláda dostatočne nepresadzovala ich záujmy voči Rímu. Pozri PRÁŠEK, Ferdinand. *Vznik Československé cirkve a patriarcha G. A. Procházka*. Praha : Ústřední rada čsl. cirkve, 1932, s. 46; URBAN, Rudolf. *Die Tschechoslowakische Hussitische Kirche*. Marburg an der Lahn : J.-G.-Herder-Institut, 1973, s. 23.

⁶⁸ ASV, Arch. Nunz. Varsavia, scatola 206, list nunciovi Rattimu, 2.9.1919. Pozri HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 14.

Trochu nejasná je genéza druhého dokumentu pochádzajúceho z obdobia Hlinkovej cesty do Paríža. Je datovaný dňa 17. septembra 1919 a pravdepodobne ho František Jehlička predložil vo Vatikáne, keď prišiel do Ríma, aby pre skupinu vybavil francúzske víza. Dokument viac zohľadňuje cirkevné otázky a je radikálnejší ako memorandum vytlačené o tri dni neskôr pre parížsku mierovú konferenciu a radikálnejšia je aj jeho kľúčová požiadavka, žiadajúca „úplnú nezávislosť Slovenska“: „Nous demandons pour la nation slovaque l'indépendance parfaite“, ktorú iba alternatívne mala nahradiť autonómia.⁶⁹ Je pravdepodobné, že Hlinka, ktorý nerozumel po francúzsky a ktorého podpis pod textom – tak ako i všetky ostatné podpisy na dokumente - zreteľne prezrádza ťahy Jehličkovej ruky, o tejto formulácii nevedel. Svätá stolica v snahe neporušiť svoju nestrannosť na memorandá písomne neodpovedala. Celá kauza ju však utvrdila v presvedčení, že situácia Cirkvi na Slovensku je vážna a treba ju čo najskôr riešiť.

Presvedčenie o nevyhnutnej potrebe riešiť slovenské cirkevné záležitosti, aj keď z čisto pragmatických dôvodov, nadobudol i nový protagonista pražsko-vatikánskych vzťahov, minister zahraničia Edvard Beneš, ktorý na jeseň 1919 po návrate z exilu a parížskej mierovej konferencie do Prahy prevzal všetky rokovania s Vatikánom. Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska, ktoré v priebehu roku 1919 postupne strácalo svoje kompetencie v prospech pražských rezortných ministerstiev, bolo od jesene 1919 z kontaktov so Svätou stolicou natrvalo vylúčené.

MICAROV PRÍCHOD DO PRAHY A MENOVANIE TROCH SLOVENSKÝCH BISKUPOV

Edvard Beneš, osobne presvedčený odporca Katolíckej cirkvi, si ako politik lepšie než iní uvedomil nebezpečenstvo, hroziace štátu v jesennej politickej kríze, ktorá vyvrcholila Hlinkovým zatknutím po návrate z Paríža, sťažovala konsolidáciu štátu a spôsobovala republike obrovskú zahraničnopolitickú škodu, okrem iného preto, lebo maďarská vláda Istvána Friedricha, ktorá prevzala moc v štáte po páde bolševickej diktatúry a iniciovala otvorenú revizionistickú kampaň, zneužívala a dezinterpretovala každý prejav nespokojnosti v okolitých štátoch ako promaďarské vótum. Aj britská strana, teda blízky spojenec, od ktorého politickej i ekonomickej podpory bolo Československo závislé, upozorňovala v Londýne aj v Prahe na naliehavosť riešenia slovenskej otázky,⁷⁰ ba junktimovala ním i

⁶⁹ S.RR.SS., AA.EE.SS., 1919, Austria-Ungheria, pos. 1461, fasc. 589, ff. 67r-72r, Memorandum des Slovaques à la Conference de la Paix, 17.9.1919.

⁷⁰ *Documents on British Foreign Policy 1919-1939. First Series. Vol. VI. 1919*, dokument č. 257, s 335-336, Cecil Gosling Earlovi Curzonovi, 6.11.1919; HALAS, František X. Pražský sjezd československých katolíků v roce 1920. In *Andros Probabilis : Sborník prací přátel a spolupracovníků historika prof. PhDr. Miloše Trapla, CSc., k jeho 70. narozeninám*. Ed. MALÍŘ, Jiří - MAREK, Pavel. Brno : Matice moravská; Olomouc : Univerzita Palackého, 2005, s. 143.

poskytnutie urgentnej štátnej pôžičky.⁷¹ Beneš, vidiac nevyhnutnosť „pacifikovať“ Slovensko a konsolidovať štát, preto výmenou za oficiálne uznanie republiky povolil prvému pápežovmu zástupcovi Clementovi Micarovi príchod do republiky, zatiaľ vo funkcii poverenca pri českých a slovenských biskupoch.

V kuriálnej diplomacii už od jari 1919 rástlo presvedčenie, že v časoch zle fungujúcich komunikačných spojení, ťažko prekonateľných politických a psychologických hraníc a starostlivo strážených suverenít je nemožné, aby zložité slovenské a české cirkevné záležitosti vybavovala viedenská apoštolská nunciatúra. Tak postupne dozrieval podnet vyslovený pôvodne nunciom Valfrè, aby bol do Prahy vyslaný samostatný pápežov zástupca, v prípade potreby – v duchu pastoračnej zásady *salus animarum suprema lex* – aj skôr, než budú nadviazané riadne diplomatické vzťahy. Voľba padla na relatívne mladého doktora teológie a kánonického práva a absolventa pápežskej diplomatickej akadémie *Accademia dei Nobili* Clementa Micaru. Micara síce nemal dlhú diplomatickú skúsenosť, ale ako audítor viedenskej nunciatúry, cez ktorého ruky prechádzala väčšina stretnutí a rokovaní so zástupcami nástupníckych štátov, ukázal diplomatickú zručnosť, otvorenosť a schopnosť preniesť sa ponad sociálne a ideologické bariéry a nadväzovať efektívne kontakty, napríklad so sociálnodemokratickým typografom a odborárom Vlastimilom Tusarom, prvým česko-slovenským diplomatickým zástupcom vo Viedni a od júla 1919 ministerským predsedom.⁷² V lete 1919 bol Micara popri nunciovi Valfrè prakticky jediný pápežov diplomat, ktorý bol relatívne dobre oboznámený s komplikovanou situáciou v mladom česko-slovenskom štáte. Micarovou prvou úlohou bolo vybudovať na historicky úplne novom pôsobisku účinné informačné a komunikačné siete, poskytnúť Svätej stolici nevyhnutne potrebné informácie o situácii Cirkvi a zároveň navrhnúť riešenia, a tak dať v cirkevnom záujme znovu do pohybu rozhodovacie procesy, ktoré v lete 1919 zablokovala séria kuriálnych *dilata*.⁷³ Aktívna prítomnosť v prelomových časoch mala umožniť pápežovi postarať sa o potreby veriacich nezávisle od stavu diplomatických rozhovorov s vládou a zároveň demonštrovať otvorenosť Svätej stolice voči územným a politickým zmenám, a tak oslobodiť Katolícku cirkev od neoprávnenej, ale nezriedkavej výčitky konzervatívneho monarchistického legitimizmu a nepriateľského postoja voči emancipačným ambíciám národov⁷⁴ a súčasne manifestovať pápežov nárok na slobodu v cirkevných rozhodovaniach a chrániť ohrozené záujmy Cirkvi.

⁷¹ S.RR.SS., AA.EE.SS., Rapporti delle Sessioni, 1919, n. 1231, stampa 1071, 14.12.1919, materiálová správa.

⁷² S Tusarom zostal Micara napriek svetonázorovým bariéram aj v Prahe v čulom kontakte. Pozri napr. S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1920, pos. 1463, fasc. 591, ff. 2rv-14r, Micara Gasparrimu, 15.2.1920. Pozri aj tamže, pos. 1332, fasc. 527, Micara Gasparrimu, 12.11.1919, a HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 17.

⁷³ S.RR.SS., AA.EE.SS., Rapporti delle Sessioni, 1919, n. 1227, stampa 1065, 28.6.1919.

⁷⁴ Nuncia Valfrého kardinál Gasparri pri príležitosti jeho prvej cesty do Prahy vo februári 1919 výslovne poveril,

Skutočnosť, že kardinál štátny sekretár z pápežovho poverenia vyslal do Prahy zástupcu bez diplomatického statusu, ticho však toleroval, aby začal viesť sondážne cirkevnopolitické rozhovory s ministrom zahraničia, a to v čase, kedy v Ríme ešte nebol česko-slovenský diplomat, bolo nekonvenčné riešenie, ktoré kardináli Raffaele Merry del Val a Gaetano De Lai tvrdo kritizovali ako ponižujúce.⁷⁵ Výčitky prichádzali aj z maďarskej strany, ktorá sa predbežne bezvýsledne usilovala o nadviazanie riadnych diplomatických vzťahov so Svätou stolicou.⁷⁶ Prehliadala však, že južné hranice Slovenska síce ešte neboli definitívne zmluvne zakotvené, ale Česko-Slovensko bolo na rozdiel od predtrianonského Maďarska uznaným štátom, ktorého medzinárodnoprávnu existenciu upravovala Saintgermainská zmluva. Micarovo vyslanie do Prahy však svedčilo aj o tom, aký význam prikladala Svätá stolica nadviazaniu priamych stykov s Česko-Slovenskom a riešeniu jeho cirkevných otázok.

Minister zahraničia Beneš Micarovi hneď po príchode predstrel celý katalóg vládnych požiadaviek, ktorých uskutočnenie malo prispieť ku konsolidácii pomerov na Slovensku v „československom“ zmysle. V zásadných črtách konal Beneš v zmysle rozhodnutia vlády zo 14. októbra 1919, ktoré ministra zahraničia poverilo, aby vyslal do Vatikánu „vládnú misiu s obmedzenou kompetenciou“, ktorá by rokovala o aktuálnych bilaterálnych otázkach, ktoré protokol zasadnutia uvádzal v nasledovnom poradí: konfiškácia cirkevných majetkov, vymenovanie biskupov na Slovensku, v Prahe a v Olomouci, uznanie Česko-Slovenska Svätou stolicou a nadviazanie diplomatických vzťahov.⁷⁷ Beneš si podľa vlastného uváženia upravil poverenie od svojich ministerských kolegov a bol dostatočne taktický, aby nezačal rokovanie akurát požiadavkou konfiškácie cirkevných majetkov a neohrozil tak z hľadiska štátneho záujmu oveľa podstatnejšiu otázku novej delimitácie diecéz. Jadrom požiadaviek, ktoré 25. októbra predložil Micarovi, bola nová delimitácia slovenských diecéz v súlade so štátnymi hranicami, menovanie nových biskupov do všetkých diecéz a napokon nezvyčajná požiadavka, aby najvyššia cirkevná autorita napomenula Hlinku pre jeho cestu do Paríža a pokúsila sa ho nátlakom prinútiť k tomu, aby sa vzdal politickej činnosti. V prípade splnenia poslednej požiadavky bola vláda podľa Benešovho prísľubu ochotná

aby pražskej vláde a obyvateľstvu tlmočil pápežovu „otcovskú blahosklonnosť“ a otvorenosť voči novému štátu. Podobné inštrukcie dostali Valfrè a Micara pred cestou do Prahy v októbri 1919. S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1919, pos. 1275, fasc. 511, f. 41rv, Gasparri Valfrèmu, telegram, 24.1.1919. Pozri aj tamže, *Rapporti delle Sessioni*, 1919, n. 1231, stampa 1071, 14.12.1919, materiálová správa.

⁷⁵ S.RR.SS., AA.EE.SS, *Rapporti delle Sessioni*, 1919, n. 1231, stampa 1071, 14.12.1919, protokol. Pozri HRABOVEC, *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č.16.

⁷⁶ GERGELY, Jenő. *Relazioni diplomatiche tra l'Ungheria e la Santa Sede (1920-1990)*. In ZOMBORI, István (ed.). *Le relazioni diplomatiche tra l'Ungheria e la Santa Sede 1920-2000*. Budapest : Società di Santo Stefano, Società Internazionale per l'Enciclopedia della Storia Ecclesiastica in Ungheria (METEM), 2001, s. 26-29.

⁷⁷ NA, fond PMR, karton 4034, záznam o zasadnutí vlády, 14.10.1919.

upustiť od obvinenia z velezrady. Micara i kardinál Gasparri takúto žiadosť odmietli s odôvodnením, že „tento kňaz neurobil iné, iba bránil katolícku kauzu a veriaci ľud ho so zápalom nasleduje“ a Micara iba poradil prekvapenému Benešovi, aby vláda započala odlišnú politiku voči Slovensku, pretože „keď zmizne príčina, zmiznú aj následky.“⁷⁸

Tento postoj v Hlinkovej kauze ako i skutočnosť, že viedenský nuncius sa v októbri 1919 opäť na krátko vrátil ku svojej obľúbenej predstave, aby bol na Spiš – tentoraz predbežne iba ako apoštolský administrátor – ustanovený Andrej Hlinka a nahradil tak kapitulného vikára Mariána Blahu, pri ktorého voľbe došlo ku nátlaku zo strany vlády,⁷⁹ svedčí o tom, že vo Vatikáne sa napriek dramatickým udalostiam, ktoré nasledovali po Hlinkovom návrate z Paríža, teda jeho zatknutiu a obvineniu z velezrady, na pôsobenie tohto katolíckeho politika nepozerali nepriateľsky a voči slovenskému aj iným autonomistickým hnutiam katolíckych národov, ktoré sa ocitli v mnohonárodných štátoch s dominantnými nekatolíckymi alebo laicistickými vplyvmi, teda osobitne v Česko-Slovensku a v Kráľovstve Srbov, Chorvátov a Slovincov, zaujali skôr sympatické stanovisko, aj keď navonok sa v záujme uchovania politickej nestrannosti nevyjadrovali. Tieto sympatie možno v správach vatikánskych diplomatov i vo vnútorných rozhodovacích procesoch pozorovať už od jari 1919. Politická autonómia katolíckych národov bola v nich vnímaná ako istá bariéra proti prenikaniu laicistických ideí a vplyvu protikatolíckych politických opatrení do tradične katolíckeho prostredia a ako potrebný inštitucionálny a právny rámec umožňujúci, aby sa prejavila politická sila miestneho katolicizmu. Príznačná bola v tomto zmysle správa sekretára viedenskej nunciatúry Norandina Torricellu o situácii Cirkvi na Slovensku z leta 1919, v ktorej napísal:

Všetky inteligentné hlavy tejto krajiny dnes myslia s radosťou na širokú autonómiu Slovenska. Bolo by bývalo najlepšie, keby Svätá stolica od začiatku bola vplývala na biskupov, alebo aspoň jediného biskupa, ktorý sa, ako sa zdá, na Slovensku teší jednomyselnej sympatii, aby sa prostredníctvom tlače začala kampaň v prospech nie nezávislosti, ale širokej autonómie Slovenska [...] Aké by boli výhody? Zachránila by sa nábožnosť slovenského ľudu, zachránilo by sa vyučovanie náboženstva, nedotknuteľnosť cirkevného majetku, nerozlučnosť kánonického manželstva, a predovšetkým jeho morálka [...]

⁷⁸ S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1919, pos. 1332, fasc. 527, ff. 33rv-43rv, Micara Gasparrimu, 27.10.1919. HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 15.

⁷⁹ S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1919, pos. 1320, fasc. 522, f. 68rv, Valfrè Gasparrimu, 6.10.1919. Pozri HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 13.

Keď však na Slovensku nadobudnú platnosť zákony vyhlásené v Prahe, „bude občianska sloboda vybudovaná na troskách náboženstva tohto národa.“⁸⁰

Uprostred zložitých povojnových čias objavila Svätá stolica v Slovákoch, národe, ktorí dovtedy vo vatikánskych palácoch iba málo poznali, možnú novú oporu ohrozených záujmov Katolíckej cirkvi a v programovom postuláte autonómie Slovenska nástroj na vybudovanie priehrady proti prenikaniu protikatolíckych ideí zo sekularizovanej západnej časti štátu a potrebný inštitucionálny rámec na uplatnenie sily slovenského katolicizmu. V rozsiahlom elaboráte o situácii Katolíckej cirkvi na Slovensku, ktorý v apríli 1922 vypracovali na Štátnom sekretariáte ako podklad pre rozhodovanie Kongregácie pre mimoriadne cirkevné záležitosti vo veci vymenovania apoštolského administrátora do Trnavy, sa v tomto duchu písalo:

Je jasné, že keby sa táto autonómia uskutočnila, Slovensko (krajina tak hlboko zviazaná s katolíckou vierou, že česká schizma sa v nej nemohla uchytiť) by bolo do veľkej miery uchránené pred zhubnou činnosťou, ktorú tam robia české úrady. Na druhej strane úplné pohltenie Slovenska do českého štátu by vzalo Svätej stolici najväčšiu silu, ktorou voči pražskej vláde isto disponuje. K nadviazaniu diplomatických vzťahov so Svätou stolicou prikrčila vláda práve kvôli Slovensku.⁸¹

Ostatné požiadavky, ktoré minister Beneš 25. októbra 1919 predložil Mícarovi – harmonizáciu diecéznych hraníc s hranicami štátnymi a vymenovanie nových biskupov –, považovala Svätá stolica za oprávnené žiadosti, ktoré zodpovedali dlhodobej cirkevnoprávnej tradícii i potrebám veriacich. Nechcela však kompromitovať svoju nestrannosť a prejudikovať rozhodnutia mierovej konferencie, a preto pred podpísaním mierovej zmluvy odmietala o nich oficiálne rokovať. Štátny sekretár a jeho spolupracovníci však boli presvedčení, že maďarské nádeje o obnovení starých uhorských hraníc boli úplne nerealistické a aj v extrémnom prípade znovuzačlenenia Slovenska do Maďarska by „Slovensko malo širokú autonómiu [...] a trvalo na biskupoch vlastnej národnosti, takže návrat maďarských biskupov by bol nemožný“.⁸² V zmysle uznesení decembrového zasadnutia Kongregácie pre mimoriadne cirkevné

⁸⁰ S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1919, pos. 1320, fasc. 519, ff. 65rv-76r, Situazione politico-religiosa nella Repubblica Ceco-Slovacca. V podobnom zmysle interpretoval autonómiu Slovenska aj nuncius Mícar a Štátny sekretariát v rozsiahlom elaboráte o situácii Katolíckej cirkvi na Slovensku z jari 1922. S.RR.SS., AA.EE.SS., Rapporti delle Sessioni, 1922, n. 1249, stampa 1091, 12.4.1922, materiálová správa, s. 14-15. Ku vyjadreniam kardinála Gasparriho v prospech autonómie Chorvátov a Slovincov v Kráľovstve SHS vid' SALVATORELLI, Luigi. *La Politica della Santa Sede dopo la guerra*. Milano : Istituto per gli studi di politica internazionale, 1937, s. 44.

⁸¹ S.RR.SS., AA.EE.SS., Rapporti delle Sessioni, 1922, n. 1249, stampa 1091, 12.4.1922, materiálová správa, s. 14-15.

⁸² S.RR.SS., AA.EE.SS., Rapporti delle Sessioni, 1919, n. 1227, stampa 1065, 28.6.1919. Pozri dokument č. 11; tamže, Austria-Ungheria, 1919, pos. 1332, fasc. 527, ff. 33rv-43rv, Mícaro Gasparrimu, 27.10.1919. HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 15.

záležitosti, schválených pápežom, preto kardinál štátny sekretár Gasparri poveril 19. decembra 1919 Micaru, aby začal zbierať informácie a predložil Svätej stolici návrh na obsadenie slovenských biskupstiev a aby oznámil vláde, že Svätá stolica je ochotná začať rokovania, len čo vláda vyšle do Ríma prvého vyslanca pri Svätej stolici.⁸³

Nadviazanie diplomatických vzťahov medzi Česko-Slovenskom a Svätou stolicou narazilo v českých krajinách na silný odpor. Dominantná verejná mienka a ľavicovo-liberálno-socialistická väčšina v poslaneckej snemovni bola bojovne protikatolícky naladená a diplomatické vzťahy s najvyššou autoritou Katolíckej cirkvi považovala nielen za politicky zbytočné, ale za nezlučiteľné s protikatolíckym a progresistickým duchom národných dejín a s požiadavkou rozluky a za „vyhodené peniaze“, ako sa vyjadrovali niektorí poslanci českej národno-socialistickej strany, ku ktorej mal onedlho patriť aj minister Beneš.⁸⁴ V duchu protikatolíckej interpretácie národných dejín a hesiel exilovej vojnovnej propagandy predstavovali mienkotvorné české médiá i politický establishment Svätú stolicu v rozpore s historickou realitou skreslene a nepravdivo ako legitimistickú silu, ktorá je v tradičnom nepriateľstve s českým národom, po vojne iba nedobrovoľne akceptovala rozpad habsburskej monarchie a usilovala sa o konštituovanie konzervatívneho katolíckeho zoskupenia v Európe od Deschanelovho Paríža po Varšavu a revizionistickú Budapešť, a tak o obklúčenie a zničenie slobodomyselného a pokrokového Česko-Slovenska.⁸⁵ Táto interpretácia, ktorú neskôr prevzali aj komunisti, odrážala sebavedomie národa, ktorý sám seba priradľoval do tábora svetového pokroku, ale aj hlboko zakorenené predsudky a obavy z obklúčovania a nepriateľstva politických a ideologických odporcov na európskom politickom parkete. Živili ju aj postoje prezidenta Masaryka, ktorý „Vatikán“ identifikoval s „jezuitmi“ a jezuitov s

⁸³ S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1919, pos. 1332, fasc. 528, Gasparri Micarovi, 19.12.1919.

⁸⁴ S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1919, pos. 1332, fasc. 527, ff. 33rv-43rv, Micara Gasparrimu, 27.10.1919. Porovnaj aj PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu : Československá politika v letech popřevratových. 2. Část první : rok 1919.* Praha : Fr. Borový, 1934, s. 1477-1478.

⁸⁵ ŠOLLE (ed.). *Masaryk a Beneš ve svých dopisech z doby pařížských mírových jednání v roce 1919. II.*, s. 340-341, Masaryk Benešovi, 21.8.1919; porovnaj článok Katholische Weltpolitik In *Prager Tagblatt*, 28.12.1919; takéto teórie sa vyskytovali v dobovej liberálnej tlači dohodových krajín a Švajčiarska. Pozri *Le Matin*, 13.3.1920 a 16.3.1920; *Gazette de Lausanne*, 11.4.1921, *Courriere de Genève*, 18.4.1921. Porovnaj KOVÁCS, Elisabeth. Papst Benedikt XV. und die Restaurationsbemühungen des Kaisers und Königs Karl von Österreich. In *Archivum Historiae Pontificae*, 1989, roč. 27, s. 374-376. K podobným komunistickým interpretáciám pozri GAJANOVÁ, Alena. O poměru Vatikánu k předmnichovské republice. In ČESAR, Jaroslav – ČERNÝ, Bohumil – GAJANOVÁ, Alena et al. *Církev v našich dějinách.* Praha : Orbis, 1960, s. 158. Aké iracionálne boli niektoré predsudky voči Vatikánu dosvedčuje aj zápis prvého vyslanca pri Svätej stolici Kamila Kroftu z rozhovoru s ministrom školstva Gustavom Habrmanom, ktorý v duchu lacných antiklerikálnych literárnych evokácií renesančnej epochy odchádzajúceho diplomata varoval, aby nepodľahol „vyberaným prostriedkom“ pápežského Ríma, „nádherným sálam, vínu, krásnym ženám“. AAVČR, pozůstalost Kamil Krofta, karton 1, Deník 1, záznam z 8.4.1920.

„temnými machináciami“ a v najvyššej autorite Katolíckej cirkvi videl politického a ideologického nepriateľa *par excellence*.⁸⁶

Napriek vážnym výhradám a odporu sa však napokon v česko-slovenskej zahraničnej politike napokon presadilo pragmatické stanovisko o aspoň dočasnej užitočnosti diplomatických vzťahov so Svätou stolicou. Uznanie najstarším európskym suverénom a morálnou autoritou Svätej stolice malo prispieť ku medzinárodnej i vnútornej konsolidácii mladého a fragilného štátu a pravidelný diplomatický kontakt mal uľahčiť a urýchliť úpravu cirkevných pomerov, osobitne nové rozhraničenie diecéz v súlade so štátnymi hranicami a nové obsadenie biskupských stolcov lojálnymi prelátmi, ktoré vláda považovala za štátny záujem, na ktoré by však v prípade rozluky a absencie diplomatických kontaktov stratila akýkoľvek vplyv. Rýchle uskutočnenie tohto zásadného rozhodnutia však komplikovali vnútropolitické tlaky i rozhodovacie mechanizmy na ministerstve zahraničia, ktoré všetku právomoc koncentrovali do rúk často neprítomného ministra a napokon ideologicko-politické výberové kritériá, ktoré od potenciálneho diplomata vyžadovali nielen bezpodmienečnú lojalitu ministrovi a skupine „Hradu“, ale aj na liberálno-sekulárnych svetonázorových postojoch a na fikcii „čechoslovakizmu“ založenej štátnej ideológii, a tak apriorne vylučovali osobnosti katolíckeho a slovenského zmýšľania. Voľba nakoniec padla na Kamila Kroftu, čerstvo vymenovaného riadneho profesora „československých dejín s osobitným ohľadom na Slovensko“, ktorý na svoje nové pôsobisko odcestoval v marci 1919.⁸⁷ Krofta bol prohradný liberál, člen Veľkej národnej československej lóže, historik českej reformácie a presvedčený zástanca „československého“ unitarizmu, ktorého pôvodnou ambíciou bolo venovať sa slovenským – resp. v jeho ponímaní „československým“ – dejinám, aby „dal Slovákom dejiny“, a tak ich „duchovne pripútal“ k Čechom.⁸⁸ Prezident Masaryk presadil jeho menovanie preto, lebo bol presvedčený, že Krofta bude schopný na politicko-diplomatickom parkete zastávať národné a liberálno-reformné postuláty vyplývajúce z interpretácie českých

⁸⁶ Pozri napríklad Masarykove vyjadrenia v liste Benešovi z 13.5.1927, napísané v súvislosti so započatými rokovaniami s Vatikánom, ktoré nakoniec viedli k likvidácii Husovej aféry a podpísaniu Modu vivendi. Masaryk v liste dvakrát varoval Beneša slovom „Pozor!“ pred „jezuitmi“, čiže vatikánskymi rokovacími partnermi. PECHÁČEK, Jaroslav (ed.). *Masaryk, Beneš, Hrad : Masarykovy dopisy Benešovi*. Praha : Faun, 1996, s. 56. Zaujímavé je, že kým Masaryk spočiatku podľa vzoru francúzskych liberálov a ich pragmatického hesla *qui mange du pape en meurt* pripúšťal istú užitočnosť vzťahov so Svätou stolicou, neskôr, s rastúcou konsolidáciou a sebedomím Československa, na ňu hľadel s čoraz väčším dešpektom a v roku 1927 sa o Vatikáne vyjadril ako o „malom, zastaralom, života neschopnom“. Tamže, s. 58; MASARYK, Tomáš. *Světová revoluce : Za války a ve válce 1914-1918*. Praha : Orbis ; Čin, 1925, s. 59.

⁸⁷ Ku genéze Kroftovho menovania a počiatkom jeho diplomatickej činnosti pozri AAVČR, pozostalost Kamil Krofta, karton 1, Deník 1, záznam z 8.4.1920; KROFTA, Kamil. *Diplomatický deník 1919 – 1922*. DEJMEK, Jindřich (ed.). Praha : Historický ústav, 2009, s. 28-30; HRABOVEC. *Der Heilige Stuhl und die Slowakei 1918-1922 im Kontext internationaler Beziehungen*, s. 248-260; DEJMEK, Jindřich. *Historik v čele diplomacie Kamil Krofta*. Praha : Karolinum, 1998, s. 7-8.

⁸⁸ AAVČR, pozostalost Kamil Krofta, karton 1, Deník 1, záznam z 8.4.1920.

dejín, vychádzajúcej z liberálno-progresistických a „československých“ premís a z obdivu voči českej reformácii. Hoci Krofta bol veľmi vzdialený Katolíckej cirkvi, ako bývalý štipendiát Rakúskeho historického ústavu, ktorý strávil niekoľko rokov na výskumoch v Ríme a relatívne dobre poznal rímske prostredie a taliansky jazyk, a ako vzdelaný vedec so zmyslom pre systematickú prácu, odmietajúci povrchné a zjednodušujúce spôsoby myslenia a vyjadrovania,⁸⁹ si dokázal získať vo Vatikáne i v jeho diplomatickom zbore istú dôveru, ktorá vysoko prevýšila dôveru, ktorá neskôr sprevádzala vatikánske pôsobenie jeho intelektuálne oveľa skromnejšieho nástupcu Václava Palliera.

Pre situáciu v česko-slovenskej diplomacii bolo príznačné, že hoci väčšina vecných otázok, ktoré vyslanectvo pri Svätej stolici riešilo, sa týkala Slovenska, za celých dvadsať rokov existencie republiky ani na ňom ani na príslušných odboroch ministerstva zahraničia, ktoré sa zaoberali cirkevnopolitickými záležitosťami, nepôsobil ani jediný Slováč. Keď sa slovenské katolícke kruhy pokúsili presadiť aspoň menovanie slovenského kánonického radcu, dostali z ministerstva odpoveď, koncipovanú vyslancom Kroftom, že zahraničné zastupiteľstvo pri Vatikáne „konzumenta vôbec nepotrebuje“.⁹⁰

Kým pražské ministerstvo zahraničia pripravovalo vyslanie prvého diplomata do Vatikánu, poverenec Micara sa veľmi svedomito zhostil úlohy, ktorou ho poveril jeho predstavený kardinál Gasparri v decembri 1919, aby pripravil zoznam možných kandidátov na biskupské posty. Pre nové ponímanie spôsobu nominácií i postavy biskupa boli príznačné aj kritériá výberu, ktoré Svätá stolica, oslobodená od patronátneho práva panovníkov, začala uplatňovať: Pastier duší mal mať so svojim ľudom spoločný jazyk a kultúru, teda byť „os de ossibus eiusdem fidelis populi“,⁹¹ ako sa vyjadrili slovenskí kňazi v memorande Benediktovi XV., tešiť sa úcte slovenských veriacich, „nebyť otrockým prisluhovačom Prahy, neschopným brániť práva ich národnosti ako i práva Cirkvi“ a byť prijateľným aj pre národnostné menšiny, ale tiež pre štát, aby bol s ním ochotný rokovať a neznemožnil mu verejné pôsobenie. Zároveň však mal mať kandidát energiu a rozhodnosť, aby vedel usporiadať situáciu v diecézach, poznačených protikatolíckymi vplyvmi a dlhou neprítomnosťou vedenia a odvalu vzopriet sa ak treba aj politickej moci. Predovšetkým sa však mal vyznačovať vieroučnou a disciplinárnou pevnosťou a rímskym duchom, aby odolal rôznym reformným prúdeniam a pokusom ovplyvniť katolícke myslenie cudzími politickými

⁸⁹ U jedného z predstaviteľov reformného hnutia českého duchovenstva a neskôr Československej cirkvi Karla Farského napríklad vo svojich denníkových záznamoch kritizoval „odpudivú hrubosť výrazov“ a „nízku úroveň jeho útokov proti Rímu“. AAVČR, pozostalost Kamil Krofta, karton 1, Deník 1, záznam z 8.4.1920.

⁹⁰ AMZV, PZ-Vatikán 1920, sprievodný list ku politickej správe z 12.6.1920.

⁹¹ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1921, pos. 4, fasc. 4, ff. 28rv-30rv, Pamätný spis slovenských katolíkov na čele s Andrejom Hlinkom pápežovi Benediktovi XV., 6.10.1921. Pozri dokument č. 29.

alebo ideologickými nánosmi. Mal to byť teda zbožný, horlivý a vzdelaný pastier, a nie jozefínsky štátny úradník alebo „veľký pán, ku ktorému je ťažko sa dostať“,⁹² ako nuncius Valfrè zvykol charakterizovať rakúsko-uhorských biskupov predvojnových čias, úzko spätých so štátnym establishmentom a často aj feudálnym spôsobom života.⁹³

V duchu týchto kritérií zostavil Micara po dôverných rozhovoroch so slovenskými jezuitmi a inými slovenskými cirkevnými osobnosťami, s pražským arcibiskupom Františkom Kordačom, s predstavenými českých redemptoristov, ktorí poznali Slovensko z misií i na základe starších údajov ostrihomského arcibiskupa kardinála Csernocha zoznam kandidátov, v ktorom uvádzal dovedna deväť mien.⁹⁴ Zoznam viedol Andrej Hlinka, pre Micaru vtedy najvítanejší pretendent na Nitrianske biskupstvo. Na druhom mieste bol zaradený muž, ktorý sa mal neskôr nitrianskym biskupom naozaj stať: Karol Kmeťko. Porovnávajúc osobnostné profily oboch kňazov Micara konštatoval: „Hlinka je zapálenejší, plný srdca, veľkodušný, spontánny a možno trochu impulzívny, ale vždy v zápale pre dobro veci. Kmeťko je rozvážnejší, chladnejší, obozretnejší.“ Podobne ako u Hlinku chválil jeho teologickú vzdelanosť a jeho *sentire cum Ecclesia*. V Kmeťkov i Hlinkov prospech hovorila podľa Micaru i skutočnosť, že aj kardinál Csernoch ich označil ako vhodných kandidátov na biskupstvo. Na treťom mieste Micara uvádzal vysoko vzdelaného a doktríny verného profesora cirkevného práva a Hlinkovho zástupcu vo vedení Slovenskej ľudovej strany Jozefa Budaya, na štvrtom Andreja Bielka, povereného organizovaním teologickej fakulty v Bratislave, na piatom teologicky i jazykovo veľmi dobre pripraveného Pavla Jantauscha, šiestym bol vtedajší riaditeľ biskupskej kancelárie na Spiši Ján Vojtaššák, siedmym neskorší rožňavský administrátor Michal Bubnič, ôsmym Anton Hromada a deviatym Štefan Rovenský.

Okrem vlastných kandidátov uviedol Micara i zoznam kandidátov, ktorých preferovala vláda. Pochádzali z radov početne maličkej skupinky, ktorá sa pod vplyvom reformných myšlienok v českom i maďarskom kňazstve i dezorientácie, akú často spôsobujú vojny a prevraty a s podporou pražskej vlády sformovala v slovenskom prostredí na jar 1919 a vystúpila s rozličnými reformnými požiadavkami ako zrušenie celibátu a modlitby breviára,

⁹² ASV, Arch. Nunz. Vienna, scatola 792, Valfrè Gasparri, 27.12.1918.

⁹³ Tieto kritériá výberu nuncius Micara zhrnul v správe kardinálovi Gasparri z 15.2.1920. S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1920, pos. 1463, fasc. 591, ff. 2rv-14r. HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 17. Štátny sekretariát zhrnul kritériá aj v materiálnej správe pre zasadnutie Kongregácie pre mimoriadne cirkevné záležitosti z 18.12.1921. S.RR.SS., AA.EE.SS., Rapporti delle Sessioni, 1921, n. 1244, stampa 1086, 18.12.1921, materiálková správa. HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 32.

⁹⁴ S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1920, pos. 1463, fasc. 591, ff. 2rv-14r, Micara Gasparri, 15.2.1920. HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 17.

voľba biskupov a farárov kňazmi a laikmi, zavedenie národného jazyka do liturgie a podobne. Politicky jej sympatizanti zväčša odmietali autonomistický program (čo ale neplatilo absolútne, pretože reformistické sympatie prejavoval aj Ferdiš Juriga, vtedy jeden z najagilnejších predstaviteľov Slovenskej ľudovej strany), podporovali vládu a kritizovali i Hlinkov postoj ku tzv. októbrovým Slovákom, teda Slovákom, ktorí sa z obáv pred tlakom maďarizácie či z iných príčin až po prevrate začali národne angažovať. Túto skupinku kňazov Hlinka v prípisoch nunciatúre pomenoval „Okánikova škola“, ⁹⁵ podľa jej hlavného predstaviteľa, nitrianskeho župana a vydavateľa proti Hlinkovmu *Slovákovi* namierených krátkoživých *Katolíckych novín*. Hoci skupina nezanechala v slovenskom katolicizme žiadne stopy, čoskoro upustila od reforiem a nakoniec sa aj politicky rozišla, v prvom rozhodujúcom období riešenia slovenských cirkevnopolitických požiadaviek slovenskú situáciu dosť skomplikovala. Viedenský nuncius Valfrè to naznačil už v apríli – máji 1919, keď po smrti biskupa Párvyho zbieral údaje o kandidátoch na uprázdnený spišský biskupský stolec a zároveň i na post apoštolského delegáta pre Slovensko. „Najväčšia ťažkosť pochádza [...] z rozpoltenosti slovenského kléru, ktorú spôsobili zámery a postoj vlády voči Cirkvi“, konštatoval v rozsiahlej správe z 8. mája 1919. Za príčinu nejednotnosti považoval predovšetkým zásahy vlády do cirkevných vecí, šírenie „ateizmu“ a „českého protestantského ducha“ na Slovensko, ale i formu politickej vlády, ktoré spôsobili, že „jedna časť slovenského kléru, početnejšia a lepšia“, ako ju charakterizoval nuncius, začala „živú kampaň za politickú autonómiu Slovenska [...] ktorej sa vláda snaží zo všetkých síl zabrániť.“ Druhá, „menej zapálená“ časť slovenského kléru, „stojí na strane vlády, od ktorej si dúfa získať priazeň a súkromné výhody.“⁹⁶ Z radov tejto malej skupinky vyberala vláda mená väčšiny svojich kandidátov nielen na jar 1919, ale i v nasledujúcom roku, vidiac v nich záruku, že noví slovenskí biskupi budú zodpovedať jej politickým a ideologickým predstavám. Pre Svätú stolicu boli neprijateľní, pretože presadzovali požiadavky nezlučiteľné s doktrínou a disciplínou Katolíckej cirkvi a pretože ich nominácia by podľa Micaru sklamala a dezavovala väčšinu slovenského kňazstva, verného učeni Cirkvi i pápežovi, ktorí pri obrane národných a náboženských práv svojho národa očakávali morálnu podporu Svätej stolice.

Medzi vládnymi kandidátmi sa nachádzalo i meno, ktoré malo v nasledujúcich mesiacoch stáť v popredí všetkých rokovaní: meno vtedajšieho kapitulného vikára na Spiši Mariána Blahu. Vláda mu bola zaviazaná za rozličné služby, ktoré pre ňu vykonal ako člen česko-slovenskej delegácie na mierovej konferencii i ako komisár plebiscitného územia na

⁹⁵ S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1919, pos. 1320, fasc. 520, ff. 92rv-93rv, protokol, 5.5.1919.

⁹⁶ S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1919, pos. 1320, fasc. 520, ff. 61rv-64r, Valfrè Gasparrimu, 8.5.1919. HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 9.

Orave a Spiši a považovala ho za garanta politickej lojality Cirkvi voči štátu i vláde. Blahova späťnosť s vládou sa prejavila aj na prelome rokov 1919 – 1920, keď na finančné útraty vlády spoluorganizoval „púť“ do Prahy, ako ich v správach do Ríma nazval nuncius Micara, počas ktorých ohúrených slovenských dedinčanov zo zapadlých dediniek vodili nielen do majestátnej svätovítskej katedrály, ale i po pražských palácoch a na stretnutie s prezidentom republiky.⁹⁷ Cieľom tohto pacifikačného a kultúrno-asimilačného úsilia bolo rozptýliť obavy jednoduchých slovenských katolíkov pred „bezbožnou“ Prahou, a tak pôsobiť proti argumentácii Slovenskej ľudovej strany a široké ľudové vrstvy postupne získať pre politickú, kultúrnu i duchovnú „československú“ identitu. Na rozdiel od ostatných vládnych kandidátov však teologicky a cirkevnoprávne vzdelaný Blaha spĺňal cirkevné kritériá na vyššiu hodnosť, a preto Micara prišiel neskôr k záveru, že v prípade, že by vláda trvala na svojich kandidátoch a Cirkev nechcela konať úplne proti nej, on jediný prichádzal do úvahy ako možný kompromisný kandidát napríklad na post vojenského vikára, ktorý viac než v prípade sídelných biskupov predpokladal dobrý vzťah s politickou mocou, alebo do inej diecézy než na Spiš, kde bola jeho minulosť zaťažaná nátlakom vlády na kanonikov v prospech jeho zvolenia za kapitulného vikára.⁹⁸ Takýto kompromis však bol možný až potom, keď podpísanie mierovej zmluvy uvoľnilo rokovania o celom komplexe kánonických provízií na Slovensku. Dovtedy rokovania o samotný Spiš prestupovali na mieste: Svätá stolica navrhovala do Spišskej Kapituly Karola Kmeťku, vláda trvala na Blahovi.

Podpísanie trianonskej mierovej zmluvy 4. júna 1920 vnieslo do patovej situácie nový pohyb. Už 8. júna 1920 podal vyslanec Kamil Krofta štátnemu sekretariátu nótu, v ktorej žiadal otvorenie rokovaní o celom komplexe otvorených cirkevnopolitických otázok.⁹⁹ Odpoveď na jeho nótu prechodne oddialil vývin medzinárodnopolitických udalostí. Poľsko-ruská vojna a maďarská ponuka vojenskej pomoci ohrozenému Poľsku dali podnet na rozličné úvahy o nestabilnosti nových politických hraníc v stredovýchodnej Európe a o posilnení roly Maďarska v oblasti, tým väčšmi, že medzi konzervatívnymi politickými kruhmi vo Francúzsku, teda v krajine najdôležitejšieho spojenca Československa a garanta nového medzinárodného poriadku, sa nakrátko objavila zahraničnopolitická alternatíva podpory Maďarska, ktoré by vedno s Poľskom či Rakúskom mohlo byť efektívnejšou bariérou proti

⁹⁷ S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1920, pos. 1430, fasc. 576, ff. 12rv-15rv, Micara Gasparrimu, 24.3.1920. HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 19.

⁹⁸ S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1920, pos. 1463, fasc. 591, ff. 2rv-14r, Micara Gasparrimu, 15.2.1920. Pozri dokument č. 17; S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1920, pos. 1463, fasc. 591, ff. 24rv-31rv, Micara Gasparrimu, 17.9.1920. HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 20.

⁹⁹ S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1920, pos. 1456, fasc. 588., nóta vyslanca Kamila Kroftu Štátnemu sekretariátu Svätej stolice, 8.6.1920; AMZV, PZ-Vatikán 1920, politická správa vyslanca Kroftu, 11.6.1920.

obávanému Nemecku a lepším odbytišťom pre francúzsky kapitál než Československo.¹⁰⁰ Vo vatikánskom paláci však predovšetkým s hrôzou sledovali prienik bolševických vojsk až po Varšavu, ktorý ešte väčšmi posilnil už i tak značné obavy pred komunizmom a zväčšil nedôveru k socialistickej a antiintervencionistickej pražskej vláde, ktorá Poľsku nielen sama nepomohla, ale odmietla aj povoliť transport francúzskej materiálnej pomoci cez československé územie.¹⁰¹

Situácia sa upokojila až v auguste, rokovania však boli obnovené až v septembri 1920, keď sa Micara, medzičasom povýšený na nuncia, vrátil z Ríma, kde prijal biskupskú vysviacku, na svoje pražské pôsobisko. Obsahom rokovaní sa stali predbežne iba biskupské menovania pre tri diecézy, ktorých územie ležalo výlučne na slovenskom území: Spiš, Nitru a Banskú Bystricu. Ich priebeh komplikovali nominačné nároky vlády, ktorá s odvolaním na údajný prechod patronátnych práv bývalého panovníka na vládu presadzovala vlastných kandidátov, vybraných podľa politických návrhov vládnych strán. Micara sa počas rokovaní ukázal ako pragmatický realista, ktorý bol rozhodnutý zabrániť opakovaniu rakúsko-uhorského štátneho intervencionizmu v novom československom šate, neodmietal však kompromisy, pokiaľ rešpektovali zásadnú idoneitu kandidáta a bol ochotný ísť na úplnú hranicu svojich kompetencií, keď ministromi Benešovi nepredložil zoznam kandidátov vypracovaný Štátnym sekretariátom, ale trochu pozmenený návrh.¹⁰² Aká hlboká zostávala napriek Micarovej ústretovosti priepasť medzi nunciatúrou a vládou, ukazuje Micarova správa o rozhovore s Benešom, ktorý sa uskutočnil v deň odovzdania poverovacích listín nového nuncia prezidentovi republiky. Keď Beneš na Micarovom zozname nenašiel meno svojho favorita, zareagoval pobúrene a pohrozil okamžitým zastavením štátnych dávok Cirkvi. Micara však odpovedal pokojne: „Cirkev už za 20 storočí svojich dejín, ktoré má za sebou, zažila iné búrky a iste prežije aj česko-slovenskú republiku.“¹⁰³

Rokovania sa nakoniec skončili personálnym kompromisom, v predvečer tajného konzistória ich výsledok však skoro zmarila maďarská vláda, keď poprela, že zo Slovenska vykázani biskupi Batthyány a Radnai riadne rezignovali, s poukazom na prípis francúzskeho ministra zahraničia Alexandra Milleranda z mája 1920, ktorý pripúšťal možné korektúry

¹⁰⁰ WANDYCZ, Piotr Stefan. *France and her Eastern Allies, 1919-1925 : French – Czechoslovak – Polish Relations from the Paris Peace Conference to Locarno*. Minneapolis : University of Minneapolis Press, 1962, s. 186-192; ÁDÁM, Magda. *Richtung Selbstvernichtung. Die Kleine Entente 1920-1938*. Budapest : Corvina Verlag; Wien : Österr. Budesverlag, 1988, s. 23-27; ORDE, Anne. *France and Hungary in 1920 : Revisionism and Railways*. In *Journal of Contemporary History*, 1980, roč. 15, č. 3, s. 475-492.

¹⁰¹ AMZV, PZ-Vatikán 1920, správy vyslanca Kamila Kroftu, 1.7.1920 a 17.8.1920.

¹⁰² S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1920, pos. 1463, fasc. 591, ff. 24rv-31rv, Micara Gasparrimu, 17.9.1920. HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 20.

¹⁰³ S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1920, pos. 1463, fasc. 591, ff. 24rv-31rv, Micara Gasparrimu, 17.9.1920.

hraničnej čiary zo strany delimitačnej komisie, dokazovala, že nové hranice ešte nie sú definitívne a obvinila Svätú stolicu, že porušila sľub, ktorý dala maďarským biskupom, že nepodnikne rozhodnutia týkajúce sa „reorganizácie cirkevných záležitostí“ skôr, než šesť mesiacov po ratifikácii mierovej zmluvy, a nie bez predchádzajúcej konzultácie so zainteresovanými maďarskými biskupmi.¹⁰⁴ Spochybnenie rezignácií vykázaných biskupov Gasparri ľahko vyvrátil, keď vytiahol originály oboch rezignačných listov a pápežská komisia pre výklad kánonického práva potvrdila ich právoplatnosť. Maďarskému vyslancovi grófovi Somssichovi a prostredníctvom budapeštianskeho nuncia Lorenza Schioppu aj maďarským politikom v Budapešti kardinál Gasparri taktiež vysvetľoval, že menovaním biskupov sa Svätá stolica nedotkla maďarských záujmov, ale riešila iba naliehavé cirkevné záujmy na Slovensku a že noví biskupi neboli „Česi“, a teda cudzí prišielci, ako to tvrdil biskup Radnai, ale Slováci a na čelo Nitrianskeho biskupstva, o ktoré maďarská strana prejavila najväčší záujem, vymenovala Svätá stolica kandidáta, ktorého kedysi odporúčal aj prímás Csernoch. Keď vysviacka nových biskupov neskôr vyvolala v budapeštianskom parlamente ostré diskusie a v maďarskej tlači, v politických kuloároch i na verejnosti vlnu útokov a obvinení proti Svätej stolici, ohradil sa štátny sekretár Gasparri v Budapešti, že záväzok Svätej stolice, na ktorý sa odvolávali, sa netýkal obsadenia vakantných biskupstiev, diktovaného bezprostrednými pastoračnými potrebami, ale iba územných zmien, ktoré sa Svätá stolica zaviazala nevykonať bez opýtania príslušných maďarských biskupov a nie skôr, ako mierová zmluva nadobudne právoplatnosť.¹⁰⁵ Za najväznejšiu z maďarských výhrad pokladali na Štátnom sekretariáte otázku materiálneho zabezpečenia oboch vykázaných biskupov, ktorú aj Gasparri považoval za spravodlivú, a preto si vyžiadal od vyslanca Kamila Kroftu písomný záväzok, že sa československá vláda postará o úhradu ich finančných pohľadávok a ich doživotnú penziu.¹⁰⁶ Tak sa uvoľnila cesta, aby Benedikt XV. 16. decembra 1920 prekonizoval prvých troch slovenských biskupov. Nuncius Micara ich vysvätil 13. februára

¹⁰⁴ S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1920, pos. 1356, fasc. 545, ff. 55rv, aide mémoire maďarského vyslanectva pri Svätej stolici Štátnemu sekretariátu, bez dáta (november 1920); S.RR.SS., AA.EE.SS., *Rapporti delle Sessioni*, 1919, n. 1231, stampa 1071, 14.12.1919, materiálová správa; tamže, Austria-Ungheria, pos. 1456, fasc. 588, Gasparri nunciovi Schioppovi, 14.3.1921; GERGELY (ed.), *A Puspöki Kar Tanácskozásai. A magyar katolikus püspök konferenciáinak jegyzőkönyveiből, 1919-1944*, s. 77-78.

¹⁰⁵ S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1920, pos. 1463, fasc. 591, Gasparri Schioppovi, 4.12.1920; tamže, Gasparri Somssichovi, 15.12.1920; tamže, pos. 1463, fasc. 592, ff. 20rv-24r, Schioppa Gasparrimu, 23.2.1921; tamže, ff. 28rv-35rv, Schioppa Gasparrimu, 2.3.1921; tamže, f. 36rv, Schioppa Gasparrimu, 3.3.1921; tamže, ff. 39rv-40rv, Schioppa Gasparrimu, 3.3.1921; tamže, Gasparri Schioppovi, 14.3.1921; tamže, pos. 1456, fasc. 588, Gasparri Schioppovi, 14.3.1921.

¹⁰⁶ S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1920, pos. 1463, fasc. 591, f. 72r, nóta vyslanca Kroftu, 15.12.1920; AMZV, PZ-Vatikán 1920, správy vyslanca Kroftu, 4.12.1920 a 18.12.1920.

1921 v Nitre, v meste, ktoré bolo vybraté „na pamiatku apoštolátu, ktorý tam vykonávali sv. Cyril a Metod“.¹⁰⁷

MENOVANIE TRNAVSKÉHO APOŠTOLSKÉHO ADMINISTRÁTORA

Najzložitejším slovenským cirkevnopolitickým problémom, v ktorom sa stretávali cirkevné aj svetské záujmy, bola otázka slovenskej časti Ostrihomskej arcidiecézy, ktorá zahŕňala prakticky jednu tretinu slovenského územia, jej ordinár však sídlil v Maďarsku, kde bol ako prímas zároveň nositeľom významných ústavných práv. Otázka mala vážnu politickú dimenziu, pretože akékoľvek jurisdikčno-územné osamostatnenie slovenskej časti arcidiecézy bolo na oboch stranách vnímané ako cirkevnoprávne potvrdenie trianonskej štátnej hranice, ktoré si jedna strana želala, druhá – maďarská – sa jej usilovala zo všetkých síl zabrániť. Mala však aj zložitú dimenziu majetkoprávnu, ktorá vyplývala z potreby nájsť spôsob a kritériá rozdelenia rozsiahleho benefičného majetku arcidiecézy resp. nachádzajúceho sa na jej území po oboch stranách štátnej hranice. Svoje tiene vrhali na otázku napokon i nevyriešené štátoprávne pomery v Československu. Vládni politici sa síce v záujme ochrany prísne stráženej štátnej suverenity usilovali odstrániť jurisdikciu cudzích cirkevných hodnostárov z vlastného štátneho územia, avšak historický cieľ slovenských katolíkov, utvorenie samostatnej cirkevnej provincie, ako logický dôsledok novej delimitácie mnohí vo vládných kruhoch odmietali, pretože v nej videli predobraz a zárodok obávanej politickej autonómie Slovenska. Viacerí centralistickí politici preto v záujme upevnenia jednoty a kompaktnosti heterogénneho štátu, zblíženia oboch národov a posilnenia „štátotvorného ducha“ v Katolíckej cirkvi dávali prednosť začleneniu Slovenska do olomouckej cirkevnej provincie a povýšeniu pražského arcibiskupa na prímasa celého Československa a dokiaľ by sa tak stalo, boli ochotní prechodne sa uspokojiť aj so skromnejším riešením než s novou delimitáciou a erigovaním samostatného trnavského biskupstva, to jest s menovaním apoštolického administrátora alebo iba apoštolického vikára, pokiaľ by bol nezávislý od jurisdikcie maďarských biskupov. Až v polovici dvadsiatych rokov, sčasti v súvislosti s vnútropolitickým preskupením síl, nástupom vlády občiansko-katolíckej koalície a úvahami o administratívnej reforme, ktorá mala podobe Slovenskej krajiny po prvýkrát definovať Slovensko ako samostatnú administratívnu jednotku, začali niektoré vládne politické kruhy pripúšťať myšlienku troch arcibiskupstiev ako paralely ku krajinskému zriadeniu.¹⁰⁸ Idea

¹⁰⁷ S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1921, pos. 1477, fasc. 602, ff. 46rv-56r, Micara Gasparrimu, 27.2.1921. HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 22.

¹⁰⁸ K postojom vlády v tejto otázke pozri AMZV, PZ-Vatikán 1921, Kroftova správa, 28.2.1921; tamže, II/3, karton 27, informácie pre ministra Markoviča, 3.6.1924.

„československého prímasa“ však podprahovo prežívala až do sedemdesiatych rokov 20. storočia.

O postoji československej zahraničnej politiky ku slovenským cirkevnopolitickým otázkam a jej politicky a ideologicky motivovaných prioritách svedčí priebeh prvého stretnutia ministra zahraničia Beneša s kardinálom štátnym sekretárom Gasparrim vo Vatikáne 7. februára 1921. V rozpore s diplomatickými zvyklosťami Beneš odmietol požiadať o audienciu pápeža – tejto zásade zostal rovnako ako prezident Masaryk vždy verný, preto ho od roku 1924 kardinál štátny sekretár odmietal prijímať – a aj pre hlavu vatikánskej diplomacie si rezervoval iba dve hodiny posledného popoludnia svojho niekoľkodňového pobytu v Ríme. Hlavný obsah rozhovoru, ktorý odrážal požiadavky československého štátu voči Cirkvi v duchu programového vyhlásenia vládnej Rozlukovej komisie z januára 1921 a svojou radikálnosťou bol pramálo vhodný na vytvorenie atmosféry dôvery,¹⁰⁹ tvoril Benešov monológ o pripravovanej rozluke, o nároku štátu na prezentáciu (sic!) kandidátov na vyššie cirkevné hodnosti a na neobmedzené dispozičné práva voči cirkevným majetkom, ktoré boli podľa oficiálnej vládnej interpretácie majetkom štátnym. Cirkevnopolitickým otázkam Slovenska minister venoval sotva niekoľko minút a do diskusie o budúcom možnom erigovaní trnavského biskupstva či konštituovaní slovenskej cirkevnej provincie sa vôbec nepustil.¹¹⁰

Na rozdiel od relatívne zdržanlivej a politicko-ideologicky protikatolícky zaťaženej pražskej diplomacie vyvinula jej budapeštianska sestra enormné úsilie, aby všetkými dostupnými prostriedkami zabránila rozpadu starej uhorskej cirkevnej štruktúry a osobitne

¹⁰⁹ Rozluková komisia vznikla na základe dohody medzi ministrom školstva Josefom Šustom a ministrom zahraničia Edvardom Benešom a mala za úlohu vypracovať programový dokument o postoji vlády v cirkevnopolitických otázkach, ktorý mohol v prípade potreby slúžiť aj ako programové vyhlásenie vlády v parlamente. Členmi komisie boli popri ministrovi školstva viacerí vládni experti v cirkevných otázkach a vysokí úradníci involvovaných rezortov na čele s Antonínom Hobzom. Pod vplyvom vyslanca Kroftu, ktorý bol na pracovnej dovolenke v Prahe, vypracovala Rozluková komisia v januári 1921 programový dokument, ktorý konštatoval, že verejná mienka v štáte od začiatku počítala so zavedením rozluky a vláda musí verejne vyhlásiť, že od tohto postulátu neustúpi. Vzhľadom na politickú situáciu však nebude možné uskutočniť rozluky revolučne, ale iba postupne, pomocou jednotlivých zákonov a nariadení, ktoré ju v rozličných oblastiach pripraví. V zmysle rozluky štát prestane uznávať účinnosť cirkevného práva a cirkevných inštitúcií vo verejnom priestore a dotovať cirkvi z verejných prostriedkov a bude na cirkvi hľadiť iba ako na „duchovné organizácie“, ktoré môžu juristicky existovať iba vo formách uznaných štátnym právom. V zmysle prípravy rozluky mala vláda zaujať postoj predovšetkým v štyroch oblastiach: 1. Organizácia „náboženských združení“ podľa občianskeho práva (tu bol zrejmy vplyv francúzskeho vzoru); 2. Pomer školy k náboženstvu, pričom náboženstvo malo byť z celého školského priestoru vylúčené; 3. Otázka cirkevného majetku, ktorý komisia považovala za majetok štátny; 4. Menovanie cirkevných hodnostárov, na ktoré si štát naďalej nárokoval vplyv. Tieto postuláty, ktoré Beneš prezentoval aj na rokovaní vo Vatikáne 7.2.1921 (k postoju Svätej stolice pozri aj dokument č. 26), jasne prezrádzali vnútornú dilemu československej cirkevnej politiky medzi postulátom rozluky na jednej strane a štátnym jurisdikcionalizmom na strane druhej. AMZV, II/3, karton 31, program vlády v otázke pomeru medzi štátom a Cirkvou, prijatý na zasadnutí Rozlukovej komisie 19.1.1921; HRABOVEC. *Der Heilige Stuhl und die Slowakei 1918-1922 im Kontext internationaler Beziehungen*, s. 321-340.

¹¹⁰ S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1921, pos. 1405, fasc. 559, Gasparri Micarovi, 3.3.1921.

starobylej Ostrihomskej arcidiecézy, ktorú považovala za jeden z jej nosných pilierov. V tomto presvedčení sa zhodovali názory politikov i cirkevných hodnostárov. Vojenská porážka, rozpad stáročného svätoštefanského kráľovstva, dve ľavicové revolúcie a horthyovská kontrarevolúcia vyvolali v maďarskej spoločnosti hlboký šok. Politické a intelektuálne elity, zdrvené stratou kráľovstva a tradične dominantného postavenia v regióne, vystrašené boľševickým terorom a presvedčené, že parlamentná demokracia a republika boli definitívne kompromitované, videli pre svoju krajinu iba jedno východisko: reštauráciu, ktorú pokrstili heslom *restitutio in integrum*. Nemali však na mysli iba jednoduchý návrat ku *statu quo ante bellum*, teda k predvojnovému stavu, keďže práve liberálny systém, ktorý vládol v Uhorsku po vyrovnaní 1867, považovali za spoluzodpovedný za „rozklad náboženského a sociálneho poriadku“ a národnú katastrofu.¹¹¹ Jediné východisko videli v návrate ku tradičným hodnotám „kresťanského nacionalizmu“, ktorý sa stal oficiálnou štátnou ideológiou. S odvolaním na staršie idey táto ideológia pripisovala Maďarsku mesianisticky chápanú rolu *antemurale christianitatis*, bolverku, ktorý po stáročia krvácal pri obrane kresťanského Západu pred „východnými barbarmi“ vrátane boľševizmu.¹¹² Takéto predstavy živili národnú hrdosť, ale aj resentimenty voči niektorým západným krajinám, hlavne Francúzsku, USA a ich spojencom, považovaným za hlavných režisérov rozdelenia uhorského kráľovstva a prenikania liberálnych a socialistických myšlienok do Maďarska a posilňovali nedôveru voči modernizácii anachronistického politického a sociálneho systému.¹¹³ Vo svetle týchto historických interpretácií sa zdala byť Katolícka cirkev jedným z pilierov nového politického systému, postupne zavádzaného od jesene 1919, ktorý odvolal revolučné proticirkevné opatrenia dvoch povojnových revolúcií, prinavrátil Cirkvi početné školy, ale tiež celý rozsiahly cirkevný majetok, obnovil systém štátnych subvencií a privilegované sociálne postavenie cirkevných hodnostárov, inštitucionalizované aj prostredníctvom členstva

¹¹¹ TÓTH, Tihamér. Királýság vagy köztársaság? In *Katolikus Szemle*, 1921, roč. VI, s. 328.

¹¹² PONGRÁCZ, Kálmán. Az „Imperium Hungaricum“ örök hivatása Európában. In *Katolikus Szemle*, 1934, roč. XLVIII, s. 453-460; CYWIŃSKI, Bogdan. *Il secolo della difficile prova. I. Le radici dell'identità*, Bologna : La Nuova Agape, 1983, s. 138; HRABOVEC, Emilia. Der Katholizismus in Ostmitteleuropa und der Zweite Weltkrieg. In HUMMEL, Karl J. – KÖSTERS, Christoph (ed.). *Kirchen im Krieg. Europa 1939-1945*. Paderborn : Schöningh, 2007, s. 180-181.

¹¹³ K všeobecnej situácii vo vzťahu medzi Cirkvou a štátom v medzivojnovom Maďarsku pozri SPANNENBERG, Norbert. *Die katholische Kirche in Ungarn 1918-1939. Positionierung im politischen System und „Katholische Renaissance“*. Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 2006; HRABOVEC, Emilia. Pio XI e le conseguenze pastorali dei trattati di pace nell'Europa centro-orientale : il caso della Cecoslovacchia e dell'Ungheria. In SEMERARO, Cosimo (ed.). *La sollecitudine ecclesiale di Pio XI*. Città del Vaticano : Libreria Editrice Vaticana (Atti e documenti, 31), 2010, s. 384-395; GERGELY, Jenő. *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, Budapest : ELTE, Újkori Magyar Történeti Tanszék, 1997; SPANNENBERG, Norbert. Die katholische Kirche in Ungarn in ihren nationalen und gesellschaftlichen Bedeutungen 1919-1939. In MANER, Hans – SCHULZE WESSEL, Martin (ed.). *Religion im Nationalstaat zwischen den Weltkriegen 1918-1939. Polen-Tschechoslowakei-Ungarn Rumänien*. Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 2002, s. 157-175; CYWIŃSKI. *Il secolo della difficile prova. Le radici dell'identità*, s. 131-151.

ex offio všetkých biskupov v hornej komore parlamentu. Tieto opatrenia garantovali Katolíckej cirkvi pozoruhodnú materiálnu a právnu základňu a bezpochyby uľahčili jej pastoračné úsilie a istú „katolícku obnovu“ spoločnosti poznačenej postupujúcou sekularizáciou. Zároveň však petrifikovali aj nedostatky starého systému štátnej Cirkvi, nebezpečné prelínania medzi Cirkvou a štátom, katolicizmom a politikou a ingerenciou štátu do cirkevných vecí a konzervovali aristokratický charakter veľkých cirkevných benefícií, nedostatočnú ochotu niektorých cirkevných hodnostárov otvoriť sa realizácii katolíckej sociálnej náuky a spôsob života formovaný tradíciou, ktorá „urobila z biskupov veľkých pánov, bez stáleho, srdečného a otcovského kontaktu s klérom a veriacimi“ a klérus pripodobnila „viac mentalite úradníka než dušpastiera“, ako to opísal budapeštiansky nuncius Angelo Rotta.¹¹⁴

Kľúčová rola nosného piliera, ktorú poveljnový systém pripísal Katolíckej cirkvi, valorizovala spoločenský vplyv Cirkvi, ktorý bol za predchádzajúceho liberálneho systému napriek formálnym putám so štátom postupne vytláčaný z verejného života a korigovala pretrvávajúce nacionalistické klišé, vo svojej podstate podobné obsahovo protichodnej historicko-interpretáčnej paradigme českej, ktoré obviňovalo Katolícku cirkev z podpory cudzej (habsburskej) dynastie a prozápadnej kultúrnej orientácie a skutočného maďarského ducha nachádzalo iba v kalvinizme.¹¹⁵ Nová verejná rola Katolíckej cirkvi však zintenzívnila aj vzájomné prelínanie katolíckych náboženských cieľov s cieľmi politickými a ideologickými, ktoré im boli cudzie, predovšetkým s hlavnou metou revízie Trianonu. Keď Boh dal maďarskému národu a štátu „posvätnú úlohu“ brániť katolicizmus v Európe, ako písal piarista Sándor Sík, reflektujúc všeobecné postoje maďarských katolíkov,¹¹⁶ potom obnova integrity svätoštefanského kráľovstva dostávala nielen politickú, ale aj náboženskú dimenziu, tým väčšmi, že bývalí uhorskí obyvatelia sa stali občanmi laicistických alebo prevažne pravoslávnych štátov. Početná dokumentácia maďarskej proveniencie vo vatikánskych archívoch, odosielaná najvyššej cirkevnej autorite s cieľom zabrániť akejkol'vek územnej či personálnej zmene starej uhorskej cirkevnej štruktúry, jasne odráža toto splývanie

¹¹⁴ S.RR.SS., AA.EE.SS., Ungheria, 1935, pos. 66 P.O., fasc. 52, Rotta Pacellimu, 23.5.1935. HRABOVEC. Pio XI e le conseguenze pastorali dei trattati di pace nell'Europa centro-orientale : il caso della Cecoslovacchia e dell'Ungheria, s. 385-386. Por. aj BIFFI, Monica M. *Il cavalletto per la tortura : Cesare Orsenigo, ambasciatore del papa nella Germania di Hitler*. Roma: Città Nuova Editrice, 2006, s. 68, kde sa cituje poznámka v denníku Cesare Orseniga, vtedy nuncia v Holandsku, ktorú si urobil po rozhovore s maďarským chargé d'affaires v Holandsku: „Zdôveril sa mi o svojich starostiach o budúcnosť katolicizmu v Maďarsku, kde, ako hovorí, je drobný klérus zle živený, a vysoký klérus – biskupi – vlastnia priveľa pôdy, ktorá je samozrejme málo produktívna, pretože je zle udržiavaná, a on sa obáva, že toto môže byť zámenkou pre znárodnenie.“

¹¹⁵ SPANNENBERG. *Die katholische Kirche in Ungarn in ihren nationalen und gesellschaftlichen Bedeutungen 1919-1939*, s. 167-168.

¹¹⁶ Sík, Sándor. *Szent magyarság*. Budapest : Szent István Társulat, 1936, s. 10.

politicko-kultúrnej a nábožensko-cirkevnej argumentácie.¹¹⁷ Azda v ničom sa však tak očividne neprejavila symbióza medzi národným revizionizmom a katolíckou vierou ako v smutnoznámom „národnom kréde“, ktoré každé ráno recitovali všetci žiaci maďarských škôl: „Verím v jedného Boha, verím v jednu vlasť, verím v jednu večnú a božskú Pravdu a verím v znovuzrodenie Maďarska.“¹¹⁸ Táto aliancia medzi Cirkvou a štátom bola očividná aj pre vonkajších pozorovateľov. Nemecký vyslanec v Budapešti písal už v roku 1920 do Berlína: „V zápase o obnovu Svätoštefanskej ríše sa dúfa v podporu Katolíckej cirkvi ako spoľahlivého spojenca.“¹¹⁹

Veľkú iniciatívu v tomto ohľade vyvinul predovšetkým ostrihomský arcibiskup prímás Ján Csernoch, ktorý po dlhé mesiace mobilizoval všetky dostupné argumenty a spôsoby, aby svetu i pápežovi dokázal potrebu uchovania integrity svojej arcidiecézy. Bolo iróniou dejín, že na najvyššom uhorskom cirkevnom prestole práve v tejto rozhodujúcej chvíli sedel zmaďarizovaný Slováč. Hoci si Csernoch uchoval isté slovenské cítenie a nevyhol sa ani bolestnej dileme dvoch identít, úprimne odmietal česko-slovenskú štátnosť ako štátoprávnu alternatívu pre slovenský národ. Možno však aj vďaka svojmu slovenskému pôvodu a politickej minulosti v lone uhorskej katolíckej ľudovej strany *Néppárt*, za ktorú bol v roku 1901 v rodnej Skalici vďaka slovenským hlasom a podpore slovenského kléru zvolený za poslanca uhorského snemu, ako aj pod dojmom jednoznačne odmietavej reakcie Andreja Hlinku na Csernochovo politické dvorenie a pokusy uchovať prouhorsku lojalitu slovenského kléru, si však ostrihomský arcibiskup už v zime 1918/1919 uvedomil, čo pred Maďarmi úzkostlivo skrýval, že historické hranice Uhorska boli minulosťou. Pragmatický Csernoch z tohto poznania vyvodil patričné dôsledky, už v prvých týždňoch po prevrate prestal trvať na uchovaní či bezprostrednej obnove úplnej integrity Uhorska a v istom zmysle prešiel na program „malej revízie“, to jest znovuzískania aspoň (extenzívne definovaných) zmiešaných území odstúpených susedným štátom a kombináciou cieľavedomej práce a obmedzeného prispôsobenia sa situácii sa pokúšal uskutočniť viac zo svojich politických predstáv než jeho radikálno-intransigentní súputníci. Na cirkevnopolitickej rovine sa usiloval predovšetkým zabrániť rozpadu starouhorských cirkevných štruktúr a ich prispôsobeniu novým štátnym hraniciam alebo tento proces aspoň čo najdlhšie zdržať a v prípade rozdelenia diecéz uchovať

¹¹⁷ Porovnaj napr. S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1919-1920, pos. 1398, fasc. 555, rôzne maďarské memorandá adresované Svätej stolici; S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1922, pos. 8 P.O., fasc. 9, ff. 28rv-31rv, Csernoch Piovi XI., 14.3.1922; S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1932, pos. 82 P.O., fasc. 84, f. 35r, poslanec Szüllő Pizzardovi, 5.12.1932; tamže, 1935, pos. 97 P.O., fasc. 112.

¹¹⁸ BARANY, G. Hungary from Aristocratic to Proletarian Nationalism. In SUGAR, Peter F. – LEDERER, Ivo J. (ed.). *Nationalism in Eastern Europe*. Seattle : University of Washington Press, 1969, s. 288; SPANNENBERG. *Die katholische Kirche in Ungarn 1918-1939*, s. 204-206.

¹¹⁹ ADRIÁNYI, Gabriel. *Fünzig Jahre ungarischer Kirchengeschichte. 1895-1945*. Mainz : v. Hase & Koehler, 1974, s. 66.

pod svojou jurisdikciou alebo konštituovať v podobe samostatnej maďarskej diecézy aspoň tie územia, na ktorých žilo aj maďarské obyvateľstvo. V tomto zmysle sa už na Nový rok 1919, teda skôr, než sa v Paríži zišla mierová konferencia a skôr, než by Slováci vôbec stihli predložiť Svätej stolici svoje cirkevnopolitické požiadavky, obrátil listom na pápeža Benedikta XV., aby zabránil erigovaniu samostatného biskupstva na území svojej arcidiecézy, ktoré pripadlo česko-slovenskému štátu a pre prípad, že by mierová konferencia Slovensko po Dunaj a Ipel' pričlenila ku českým krajinám žiadal, aby Svätá stolica ponechala popri novej diecéze trnavskej aspoň Maďarmi obývané územia pod jeho jurisdikciou alebo pre nich vytvorila samostatné biskupstvo so sídlom v Komárne alebo Nových Zámkoch.¹²⁰ Csernochov návrh však nedokázal skryť zásadné vnútorné protirečenie: obhajoval bietskú koexistenciu, pokiaľ mala zachrániť pôvodný územný stav uhorskej diecézy, ale spochybňoval jej únosnosť, keď mala byť uskutočnená v novým podmienkach na Slovensku. 18. februára 1919 v liste kardinálovi štátnemu sekretárovi Gasparrimu Csernoch otvorene priznal, že „novému usporiadaniu diecéz sa nedá zabrániť“ a v tom istom čase, keď svojím rozhodným odporom zabránil menovaniu apoštolského delegáta pre Slovensko, poveril v Ríme žijúceho benediktínskeho kanonistu a svojho budúceho nástupcu na ostrihomskom stolci, rovnako ako on zmaďarizovaného Slováka Justiniána Serédiho (pôvodne Sapučka), aby Svätej stolici v prípade potreby v tejto veci poskytoval potrebné informácie.¹²¹

Napriek svojmu vyhranenému prouhorskému politickému profilu si však Csernoch vo vnútrocirkevných veciach dokázal uchovať istý realizmus a *sentire cum ecclesia*. Keď ho Svätá stolica požiadala o vyjadrenie mienky ohľadom potenciálnych kandidátov na uprázdnené slovenské biskupstvá, odporúčal ako *episcopabili* aj kňazov, ktorých štátno- a národnopolitické opcie síce odmietal, ktorým však priznával potrebné kňazské a ľudské kvality, medzi nimi aj Andreja Hlinku alebo Karola Kmeťku.¹²² Csernoch neváhal ani vysloviť slová ostrej kritiky na adresu pastoračných a ľudských nedostatkov niektorých zo Slovenska vykázaných cirkevných hodnostárov, ktorým pripisoval časť viny za stroskotanie ich poslania, predovšetkým nitrianskemu biskupovi Vilmosovi Batthyányovi, ktorému vyčítal, že je „tvrdý človek“, ktorý napriek dlhej biskupskej službe „zostal širším vrstvám

¹²⁰ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1919, pos. 1, fasc. 1, ff. 2rv-3rv, Csernoch pápežovi Benediktovi XV., 1.1.1919. HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 23.

¹²¹ ASV, Arch. Nunz. Vienna, scatola 792, Csernoch Gasparrimu, 18.2.1919.

¹²² S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1920, pos. 1463, fasc. 591, ff. 2rv-14r, Micara Gasparrimu, 15.2.1920. HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 17.

stále cudzí“, zatiaľ čo umiernený Fischer-Colbrie alebo jasovský opát Menyhért Takács mohli zostať na svojich miestach.¹²³

O istom vnútornom pnutí v Csernochovom vnútri a konaní, ktoré spôsobilo, že v brizantných národnopolitických otázkach zachovával väčšiu opatrnosť a usiloval sa vyhnúť bolestným vyjadreniam na verejnosti, svedčí aj skutočnosť, že na rozdiel od maďarských politikov a biskupov od prevratu zväčša nehovoril o Slovensku ako o „Hornom Uhorsku“, ale dôsledne ho pomenúval vlastným menom, aj keď iba v nemaďarských jazykoch a vo vyjadreniach, ktoré neboli určené pre maďarské publikum. Aj prvému apoštolskému nunciovi v Budapešti Lorenzovi Schioppovi udrelo do očí, ako veľmi sa niekedy líšili Csernochove dôverné vyjadrenia od verejných vystúpení. V súvislosti s vymenovaním troch slovenských biskupov v zime 1920, ktoré vyvolalo v Maďarsku vlnu protestov, Schioppa napísal do Ríma: „Jediná osoba, ktorá ako sa zdá pochopila reálnu situáciu je kardinál Csernoch; napriek všetkej úcte, ktorú prechovávam voči jeho osobe, mám však pádne dôvody, aby som sa domnieval, že so svojimi rodákmi nehovorí tak ako so mnou.“¹²⁴

Napriek rôznym politickým nátlakom považovala Svätá stolica osamostatnenie slovenskej časti Ostrihomskej arcidiecézy za potrebné a záruku ochrany katolicizmu na Slovensku pred prenikaním rôznych sekularizačných a reformných tendencií zo západnej časti republiky, na ktoré opätovne upozorňovala maďarská strana, ani pápež ani štátny sekretár nevideli v umelom predlžovaní existencie Uhorska na cirkevnej rovine, ale v konštituovaní aspoň provizórnych slovenských cirkevných štruktúr nezávislých tak od maďarskej ako od českej cirkevnej subordinácie. Vzhľadom na ďalekosiahle problémy, ktoré boli spojené s erigovaním samostatného biskupstva, však chcela Svätá stolica odložiť definitívne riešenie do doby, keď budú nové hranice nielen ratifikované, ale reálne zakorenené a upadne s nimi späť vlna emócií. Vymenovanie apoštolského administrátora *ad nutum Sanctae Sedis* sa jej zdalo byť schodným kompromisným riešením na časovo neurčené prechodné obdobie, ktoré vychádzalo v ústrety pražským i slovenským požiadavkám a umožňovalo konsolidovať duchovnú správu bez toho, aby Svätú stolicu definitívne viazalo vo veci budúcej cirkumskripcie a prehľbovalo ťaživý konflikt s Budapešťou. V tomto zmysle odpovedal Bonaventura Cerretti, sekretár pre mimoriadne cirkevné záležitosti, vyslancovi Kroftovi na jeho nótu z 15. februára 1921, ktorá žiadala okamžité odstránenie Csernochovej jurisdikcie a menovanie apoštolského administrátora, neskôr biskupa do Trnavy, že menovanie

¹²³ V tomto zmysle sa Csernoch vyjadril napríklad na zasadnutí konferencie na maďarskom ministerskom predsedníctve v roku 1923, ktorá mala Svätej stolici navrhnúť kandidátov na uprázdnené arcibiskupstvo v Kaloči. Porovnaj CSIZMADIA. *Rechtliche Beziehungen von Staat und Kirche in Ungarn vor 1944*, s. 86.

¹²⁴ S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1921, pos. 1463, fasc. 592, ff. 20rv-24r, Schioppa Gasparrimu, 23.2.1921.

administrátora sa pripravuje a jeho uskutočnenie závisí iba od toho, ako rýchlo sa podarí nájsť vhodného kandidáta. Cerretti však zároveň jednoznačne signalizoval, že Svätá stolica považovala politicky motivované začlenenie Slovenska do olomouckej cirkevnej provincie za nevhodné a trvala na samostatnom riešení jeho cirkevnej správy.¹²⁵

Hoci o východisku zo situácie, v akom sa ocitla Ostrihomská arcidiecéza, bolo na jar 1921 vo Vatikáne už v zásade rozhodnuté, Svätá stolica si z principiálnych dôvodov i plniac sľub, ktorý dala maďarským biskupom, že nepristúpi k územným zmenám bez predchádzajúcej konzultácie s nimi, považovala za povinnosť požiadať o mienku aj bezprostredne postihnutého arcibiskupa Csernocha. Csernoch zareagoval protinávrhom, aby boli apoštolskí administrátori menovaní dvaja – jeden pre slovenských a jeden pre maďarských veriacich v zmysle akejsi „personálnej autonómie“¹²⁶ a keď vo Vatikáne tento návrh ako protirečiaci územnému princípu cirkevnej organizácie odmietli,¹²⁷ v nasledujúcom prípise prišiel s myšlienkou samostatného biskupstva pre maďarských veriacich so sídlom v Komárne alebo v Nových Zámkoch, ktorá sa na nasledujúce roky stala prakticky konštantou maďarských požiadaviek. Na poslednej ústupovej línii napokon žiadal, aby pápež nepristúpil ku žiadnym zmenám skôr, než bude vysporiadaný rozsiahly benefičný majetok.¹²⁸

Riešenie otázky slovenskej časti Ostrihomskej arcidiecézy napokon komplikovali aj staroznáme personálne otázky. Dôležitosť tohto vtedy v istom zmysle azda najvýznamnejšieho slovenského cirkevného prestolu, ktorého obsadenie mohlo byť kľúčom ku riešeniu celého komplexu cirkevnopolitických otázok na Slovensku, motivovala všetkých zúčastnených k tomu, že im eminentne záležalo na výbere človeka, ktorý naň zasadne. Svätá stolica pôvodne vybrala na tento post Michala Bubniča. Vďaka úmyselnej indiskrétnosti vo vládných kruhoch meno kandidáta preniklo na verejnosť a do tlačových orgánov jednotlivých strán, ktoré vzápätí iniciovali štvavú politickú kampaň namierenú proti katolicizmu všeobecne i proti Slovenskej ľudovej strane osobitne. Politické strany, nespokojné s výberom troch slovenských biskupov, sa usilovali presadiť do Trnavy vlastných kandidátov z radov provládne zmýšľajúceho kňazstva a verejne naliehali na vládu, aby trvala na svojich domnelých nominačných právach. Pre Svätú stolicu bolo zarážajúce, že azda najsilnejším odporcom Bubničovej nominácie bol český katolícky kňaz a predseda českej (oficiálne Československej) ľudovej strany Jan Šrámek, ktorý v Bubničovi zrejme videl predovšetkým politického odporcu, tvrdo kritizujúceho kompromisné postupy Šrámkovho vedenia českej

¹²⁵ AMZV, PZ-Vatikán 1921, Kroftova správa z 28.2.1921.

¹²⁶ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1921, pos. 4, fasc. 3, ff. 41rv-47r, Csernoch Gasparrimu, 15.4.1921. HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 27.

¹²⁷ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1921, pos. 4, fasc. 3, Gasparri Csernochovi, 11.5.1921.

¹²⁸ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1921, pos. 4, fasc. 3, ff. 51rv-52rv, Csernoch Gasparrimu, 15.6.1921.

lidovej strany. Prvou obeťou tohto zápasu sa stal Michal Bubnič. Po ponižujúcich verejných i kuloárových diskusiách, v ktorých sa opätovne útočilo na Bubničovo spojenie s „politickým katolicizmom“ a údajné promaďarské zmýšľanie, vláda jeho kandidatúru zamietla bez toho, že by udala nejaký politický dôvod.¹²⁹

Podpora, ktorú štát priamo či nepriamo poskytoval Československej cirkvi od jej vzniku v januári 1920, príprava zákona o tzv. simultáneu, t.j. paralelnou používaní katolíckych kostolov katolíkm i veriacimi Československej cirkvi, vierolomnosť ministra školstva Vavra Šrobára, ktorý odmietol dodržať prísľub, ktorý dal jeho predchodca slovenským biskupom a otvoriť tri katolícke gymnáziá na Slovensku, protikatolícke prejavy pri sčítaní ľudu, zatvorenie kňazského seminára v sliezskej Vidnave a napokon povestné „pichania špendlíkom“ do všetkého katolíckeho, teda prejavy, opatrenia a postoje, ktoré nepriamym, často subtílnym spôsobom vylučovali katolíkov z podielu na štáte (vylúčenie katolíckych študentov z účasti na medzinárodnom študentskom kongrese v Prahe na jar 1921, štátna podpora Sokola, demonštratívne správanie sa prezidenta Masaryka, ktorý neodpovedal na pozdravný telegram katolíckeho mládežníckeho zjazdu, na oficiálnu rozlúčkovú ceremóniu na železničnej stanici pred odchodom do Talianska pozval celý diplomatický zbor, len nie apoštolského nuncia a v Ríme odmietol požiadať pápeža o audienciu) ďalej prehlbovali krízu vo vzájomných vzťahoch medzi Prahou a Vatikánom a oddaľovali riešenie ostrihomskej otázky. Nahromadené konfliktné momenty napokon vyhrotili situáciu natoľko, že kardinál štátny sekretár zvolal na 18. decembra 1921 krízové zasadnutie Kongregácie pre mimoriadne cirkevné záležitosti. Kardináli sa zhodli v diagnóze, že „zlý úmysel vlády je evidentný“ a je potreba „prehovoriť odhodlane a jasne“, nakoniec sa však väčšinovo zhodli v tom, že prerušenie stykov bude zrejme v budúcnosti nevyhnutné, avšak Svätá stolica musí „vyčkať na strategický moment“ a reagovať až potom, keď bude v hre evidentná principiálna otázka, aby bolo zrejmé, že zodpovednosť za brachiálne riešenie nenesie ona, ale československá vláda. Kardináli sa zhodli tiež v tom, že menovanie biskupov i apoštolských administrátorov sa týka výsostne prioritnej otázky dobra duší, a preto musí mať prednosť pred akýmikoľvek inými problémami, nech by boli akokoľvek vážne. Teda *salus animarum suprema lex*. (Temer) jednotní boli kardináli i v tom, kto má byť namiesto Michala Bubniča navrhnutý na ťažký post trnavského apoštolského administrátora. Všetci s výnimkou Rakúšana Frühwirtha sa prikláňali ku kandidatúre Andreja Hlinku, za ktorého menovanie sa boli vrelo prihovárali i slovenskí biskupi počas ďakovnej púte do Ríma v okóbri 1921. Viacerí kardináli však v

¹²⁹ S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1921, pos. 1447, fasc. 581, výmena telegramov medzi Gasparrim a Micarom z 21.8.1921 a 29.8.1921; tamže, pos. 1405, fasc. 559, ff. 33rv-37rv, Micara Borgonginimu Ducovi, 25.10.1921. HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 30.

diskusii poukázali na to, že Hlinka je predsedom politickej strany a členom parlamentu a ako biskup by sa týchto funkcií musel vzdať. Definitívne rozhodnutie napokon v tejto otázke nepadlo, ale pražský nuncius bol poverený, aby o Hlinkovi zozbieral ďalšie a podrobnejšie informácie.¹³⁰

Nuncius Micara písal už od roku 1921 do Ríma dlhé a dramatické správy o ťažkej situácii v trnavskom vikariáte, ktorý trpel predovšetkým nedostatkom biskupskej autority. Od jari 1919 toto územie z poverenia arcibiskupa Csernocha spravoval generálny vikár František Richard Oswald, muž vzdelaný, teologicky pevný a ľudsky ústretový, ale v 76. roku života a s podlomeným zdravím, ktorého sily už nestačili na obrovskú úlohu, ktorá mu bola zverená: najväčšiu diecézu na Slovensku s temer 400 farnosťami mal previesť nespočetnými úskaliami protichodných politických a ľudských záujmov a politických a národnostných emócií, ktoré prenikli do najhlbšieho cirkevného vnútra. Tým viac, že mu chýbalo prakticky všetko, čo za normálnych okolností je nevyhnutným predpokladom úspešného účinkovania: materiálne zdroje, ktoré sa nachádzali pod nútenou štátnou správou, opora zo strany trnavských aulistov, ktorí často ešte ľpeli na svätoštefanskej myšlienke, podpora politických úradov a predovšetkým cirkevné kompetencie. Arcibiskup Csernoch ho síce menoval za svojho generálneho vikára, vyhradil si však právo vo všetkých dôležitejších záležitostiach naďalej sám rozhodovať a do Trnavy posielal inštrukcie, ktoré boli v úplnej protive ku nariadeniam štátnej správy. Tá mu odplácala rovnakou neústupčivosťou a odmietala povoľovať akékoľvek kontakty medzi oboma časťami arcidiecézy, zakázala uchádzačom o teologické štúdiá prekročiť hranice a prísne kontrolovala vydávanie cestovných pasov duchovným osobám. Generálny vikár sa tak dostal medzi dve mlynské kolesá štátnej a cirkevnej autority a opakovane ponúkal arcibiskupovi svoju demisiu, ten ju však vytrvalo zamietal. V júli 1921 sa napätie vystupňovalo tak ďaleko, že štátne úrady, nerešpektujúc nielen vysoký cirkevný úrad, ale ani parlamentnú imunitu senátora Osvalda, nariadili v priestoroch trnavskej kúrie domovú prehliadku, namierenú bezpochyby rovnako proti Cirkvi ako proti Slovenskej ľudovej strane. Nuncius Micara posielal do Ríma alarmujúce správy o situácii v Trnave, uvoľňujúcej sa disciplíne kléru, klesajúcom počte duchovných povolání, národnostných treniciach a štátom podporovanom šírení reformných a národnocirkevných ideí a naliehal na Svätú stolicu, aby v mene prioritného záujmu starostlivosti o duše, ktorá má prednosť pred všetkými ostatnými ohľadmi, napriek pretrvávajúcim politickým a majetkoprávnym problémom čo najskôr

¹³⁰ S.RR.SS., AA.EE.SS, Rapporti delle Sessioni, 1921, n. 1244, stampa 1086, 18.12.1921. Por. HRABOVEC. Na pokraji prerušenia stykov. Kríza vo vzťahoch medzi Česko-Slovenskom a Svätou stolicou 1921, s. 257-284.

prikročila ku menovaniu apoštolského administrátora nezávislého od arcibiskupa, ktorý by silou svojej autority a kompetencie bol schopný čo najskôr konsolidovať pomery.¹³¹

Na Štátnom sekretariáte vládlo všeobecné presvedčenie, že vzhľadom na napäté vzťahy medzi Cirkvou a štátom resp. Svätou stolicou a Československom, na ťažkú situáciu v generálnom vikariáte a na tvrdý protináboženský zápas, „ktorý tam [na Slovensku] Česi vedú proti náboženstvu i dobrým mravom, aby odkresťančili ten dobrý národ“,¹³² bolo potrebné menovať silného a energického kandidáta. Takým sa zdal byť predovšetkým Andrej Hlinka.

Andrej Hlinka nebol v Ríme neznámy. Zakladateľ a až do svojej smrti predseda Slovenskej ľudovej strany, prvej masovej slovenskej politickej strany založenej v roku 1905 a obnovenej na katolícko-autonomistickom základe v roku 1918, rýchlo pritiahol na seba pozornosť Svätej stolice. Rím oceňoval predovšetkým jeho kňazské nadšenie, rímskeho ducha, vieroučnú pevnosť, rozhodnosť a silu, s ktorou bránil cirkevné záujmy a bojoval proti vnútrocirkevným reformným pokusom, a napokon neúnavnú aktivitu a podnikavosť, ktorými sa bojovný kňaz vyznačoval. Viedenský nuncius Valfrè di Bonzo ho preto už v máji 1919 navrhol za nového spišského biskupa¹³³ a v jeseni 1919 za apoštolského vikára pre Slovensko¹³⁴ a prvý pápežov zástupca v Prahe Clemente Micara ho uviedol hneď na prvom mieste svojho zoznamu kandidátov na biskupstvo, ktorý vypracoval vo februári 1920.¹³⁵

Hlinkova kandidatúra sa však čoskoro ukázala byť politicky nerealizovateľnou a stroskotávala na jednoznačnom „nie“ pražskej vlády. Jeho meno bolo preto vyškrtnuté zo zoznamu kandidátov, aby sa na ňom znovu ocitlo príznačne na vrchole prvej vážnej bilaterálnej krízy medzi Svätou stolicou a Československom v zime 1921/1922. Vzhľadom na situáciu nadobudli vtedy na Štátnom sekretariáte presvedčenie, že Hlinka bol kandidát, ktorý by vedel konať nielen rozhodne, ale tiež s nádejou na úspech, pretože na autorite jeho mena by sa rozbil aj odpor vlády a jeho kňazské kvality ponúkali záruku, že sa situácia v Trnave rýchlo konsoliduje. Aj nuncius Micara potvrdil túto mienku, keď zdôraznil, že skutoční nepriatelia Katolíckej cirkvi a náboženstva v Československu sú prezident Masaryk a minister zahraničia Beneš, proti ktorým dosiaľ Cirkev nič nezmohla, ale „Hlinkovo menovanie by bolo

¹³¹ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1921, pos. 4, fasc. 3, ff. 55rv-56rv, Micara Gasparrimu, 9.8.1921; tamže, pos. 4, fasc. 4, ff. 6rv-9r, Micara Gasparrimu, 25.11.1921; S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1922, pos. 8 P.O., fasc. 9, ff. 14rv-18rv, Micara Gasparrimu, 20.3.1922. Porovnaj aj tamže, f. 39r, Micara Gasparrimu, 5.4.1922

¹³² S.RR.SS., AA.EE.SS., Rapporti delle Sessioni, 1922, n. 1249, stampa 1091, 12.4.1922, s. 13. HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 35.

¹³³ S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1919, pos. 1320, fasc. 520, ff. 61rv-64r, Valfrè Gasparrimu, 8.5.1919.

¹³⁴ S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1919, pos. 1320, f. 68rv, Valfrè Gasparrimu, 6.10.1919. HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 13.

¹³⁵ S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1920, pos. 1463, fasc. 591, ff. 2rv-14r, Micara Gasparrimu, 15.2.1920. HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 17.

presvedčivejším napomenutím, než akákoľvek nóta“, bolo by „demonštráciou sily“, ktorá by mala šancu reálne priniesť dobro.¹³⁶

V rozsiahlom pracovnom materiáli, pripravenom na základe Micarových, ale tiež iných správ ako podklad pre rozhodovanie Kongregácie pre mimoriadne cirkevné záležitosti, sa však nachádzali aj správy, ktoré upozorňovali na niektoré negatívne črty Hlinkovho charakteru a pôsobenia. Košický biskup Fischer-Colbrie spomínal Hlinkovu horúčkovitú účasť na politickom živote a „nestály“ a „premenlivý“ postoj jeho strany vo vzťahu ku iným kresťanským orientovaným stranám (tu Fischer-Colbrie narážal najmä na zmeny vo vzťahu Slovenskej ľudovej strany ku českým lidákmi a maďarským kresťanským sociálom na konci roku 1921, ktoré súviseli s vystúpením Slovenskej ľudovej strany zo spoločného parlamentného klubu s českými lidákmi) a čisto slovenský charakter jeho strany, v ktorej nie sú zastúpení maďarskí katolíci, čo by mohlo podľa neho spôsobiť vnútorné napätia medzi kňazmi a veriacimi budúcej apoštolskej administratúry. Fischer-Colbrie sa teda evidentne obával, že Hlinkova nominácia by nezaručovala požadovanú nadstraníckosť.¹³⁷ Ani pražský arcibiskup František Kordač neskrýval vo svojom stanovisku Hlinkov „sangvinický charakter“, ktorý sa však vekom zmierňuje, napriek tomu sa ale vrelo prihovárал za jeho menovanie, vyzdvihoval jeho lásku k spravodlivosti a odhodlanie v zápase za práva Cirkvi i národa a zdôrazňoval, že práve Hlinkove ľudské vlastnosti môžu byť zárukou, že sa stane onou „silnou rukou“, ktorá je taká potrebná, aby čelila nemilosrdnému boju proti náboženstvu.¹³⁸

Za Hlinkovu nomináciu sa prihovárал aj trnavský aulista a zmaďarizovaný Slovák Vendelín Halász, ktorého úsudku pripisovali v Ríme osobitnú dôležitosť, pretože svoje stanovisko sformuloval do istej miery ako stanovisko maďarského kléru resp. maďarskej národnostnej menšiny, ktorú nechceli nezohľadniť, a pretože si od neho ako od bývalého odchovanca rímskeho kolégia Germanica očakávali rímsku perspektívu pohľadu. Halász bol presvedčený, že Hlinka je nielen „výborný kňaz“, oddaný Cirkvi a Svätej stolici, ale tiež organizačne nadaný a dostatočne energický a odvážny: „Nebude mať strach ani z vlády, ani z kňazov, ani z ľudu, povie každému úprimne pravdu. V dnešných časoch a podmienkach, keď treba silne bojovať za práva cirkvi a jej slobodu, je to prepotrebná vlastnosť.“ Halász napokon

¹³⁶ S.RR.SS., AA.EE.SS., *Rapporti delle Sessioni*, 1922, n. 1249, stampa 1091, 12.4.1922, s. 12-13. HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 35.

¹³⁷ S.RR.SS., AA.EE.SS., *Rapporti delle Sessioni*, 1922, n. 1249, stampa 1091, 12.4.1922.

¹³⁸ Tamže. Ku problematike pozri aj HRABOVEC, Emilia. Andrej Hlinka – kňaz a politik očami Svätej stolice 1918-1927. In LETZ, Róbert – MULÍK, Peter a kol. *Pohľady na osobnosť Andreja Hlinku*. Martin : Matica slovenská, 2009, s. 124-156; HRABOVEC, Emilia. Il caso Andrej Hlinka: un « San Paolo con la spada » mai diventato vescovo. In PETTINAROLI, Laura (ed.). *Gouvernement pontifical sous Pie XI*. Roma : École française de Rome, 2012. (V tlači.)

zdôraznil, že Hlinkovu nomináciu by dobre prijali aj maďarskí kňazi a veriaci, pretože Hlinka „zmenil svoju politiku, už neurážal Maďarov, iba bránil práva Slovákov.“¹³⁹

Pre maloduchosť slovenských pomerov bolo príznačné, že najtvrdšia i najrozsiahlejšia kritika Hlinkovej osoby, ktorá zaplnila celých desať husto strojom popísaných strán a bola plná osobných invektív a ohovárania popredných členov Slovenskej ľudovej strany, prišla od bývalého Hlinkovho politického súputníka, slovenského advokáta zo Žiliny Eugena Tvrdeho, ktorý sa po sporoch so Slovenskou ľudovou stranou pridal ku prevažne maďarským kresťanským sociálom.¹⁴⁰ Nuncius síce jeho memorandum do Ríma preposlal, ale vedno s komentárom košického biskupa Fischera-Colbrieho: „Pozadie je vo všetkom alebo z najväčšej časti politické. Maďari alebo maďaróni nevedia v pokoji zničiť, že klérus slovenskej národnosti začína obsadzovať miesta, z ktorých bol dosiaľ systematicky vylučovaný [...]“¹⁴¹

O stanovisko požiadala Svätá stolica i bezprostredne jurisdikčne dotknutého ordinára, ostrihomského arcibiskupa Csernocha, s ktorým vo veci konštituovania trnavskej apoštolskej administratúry už niekoľko mesiacov viedla čulú korešpondenciu. Keď kardinál Csernoch prišiel do Ríma, aby sa zúčastnil na konkláve, z ktorého vyšiel nový pápež Pius XI., oznámili mu na Štátnom sekretariáte, že rozhodnutie vo veci trnavskej apoštolskej administratúry *ad nutum Sanctae Sedis*, ktorej konštituovaniu sa dlho bránil, padlo a najpravdepodobnejším kandidátom na apoštolského administrátora je Andrej Hlinka. Csernochovo stanovisko z marca 1922¹⁴² bolo voči Hlinkovi očividne kritickejšie i celkovo politickejšie, než predchádzajúce z roku 1919, čo zrejme súviselo s tým, že už nešlo o obsadenie spišského či iného biskupského stolca, ale o rozdelenie Csernochovej vlastnej arcidiecézy. Navyše kým v jeseni 1919 sa Hlinka nachádzal uprostred otvoreného konfliktu s česko-slovenskou štátnou mocou a Csernoch možno dúfal, že by sa mohol odvrátiť od platformy česko-slovenskej štátnosti, o dva roky neskôr bol síce vodcom opozičnej, ale naďalej výslovne na pôde československého štátu stojacej strany. Csernoch vo svojom novom stanovisku pripomínal Hlinkove staré spory s uhorskou politickou vrchnosťou i s biskupom Párvym (ale príznačne už nespomenul rozhodnutie rímskej Kongregácie koncilu v Hlinkov prospech!) i domnelá nestabilitu jeho politického správania, ktoré bolo údajne raz v konflikte s Maďarmi, raz s Čechmi (teda inak povedané sledovalo výlučne slovenské záujmy). Objektívnejší než v politickom bol Csernoch v ľudskom a kňazskom hodnotení Hlinkovej osobnosti. Upozorňoval

¹³⁹ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1922, pos. 8 P.O. fasc. 9, f. 20rv, Halász Micarovi, 14.3.1922.

¹⁴⁰ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1922, pos. 8 P.O. fasc. 9, ff. 21rv-25rv, Tvrдый Micarovi, 31.1.1922.

¹⁴¹ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1922, pos. 8 P.O. fasc. 9, ff. 14rv-18rv, Micara Gasparrimu, 20.3.1922.

¹⁴² S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1922, pos. 8 P.O. fasc. 9, ff. 28rv-31rv, Csernoch pápežovi Piovi XI., 14.3.1922.

síce na Hlinkov „vášnivý charakter“ („carattere impetuoso“), zároveň však pripúšťal, že je „inak dobrým kňazom“. Prímasov nový facit sa tak v podstate nelíšil od predchádzajúceho: Hlinka je *episcopabile*, „bránil Cirkev a bojoval za autonómiu, ktorej dosiahnutie by bolo výhodné i z cirkevného hľadiska“ a „keď ho Svätá stolica menuje administrátorom, slovenskí i maďarskí katolíci budú zaiste spokojnejší, než by boli s mužom výslovne čechofilným“. Najvecnejším a najpragmatickejším sa ostrihomský arcibiskup ukázal byť v hodnotení možných politických následkov Hlinkovej nominácie, ktoré sa nakoniec stali rozhodujúcimi i pre úvahy kardinálov – členov Kongregácie pre mimoriadne cirkevné záležitosti. Keby sa Hlinka stal biskupom, argumentoval Csernoch, musel by opustiť politické kolbište, čomu by sa potešila vláda, ale čo by odporovalo slovenským záujmom. Bolo by sa treba tiež obávať, že by vláda považovala Hlinkovo menovanie za provokáciu a odpovedala by na ňu novými násilnosťami, predovšetkým by novému administrátorovi nevrátila cirkevné majetky nachádzajúce sa pod nútenou správou, ba možno by siahla po zbrani ich úplného poštátnenia.¹⁴³

Na riziká Hlinkovej nominácie upozorňoval aj nuncius Micara: Hlinka je muž, ktorý má potrebného bojovného ducha i dostatok vplyvu, aby sa na obranu Cirkvi dokázal postaviť i vláde, jeho bojovný a impulzívny charakter však môže viesť ku konfliktom s politickou mocou.¹⁴⁴ To sa zdalo reálne najmä preto, lebo po zlých skúsenostiach s postupom vlády vo veci nominácie Michala Bubniča už Svätá stolica nemienila vláde vopred oznamovať meno kandidáta na apoštolského administrátora, tým menej, že nový pápež Pius XI. bol odhodlaný nenechať sa nijako ovplyvniť politickým nátlakom štátov či vlád a ponechať si v eminentne pastoračných otázkach, akými bolo menovanie biskupov, úplne voľnú ruku. Konflikt s vládou bol teda aj odhliadnuc od konkrétnej osoby administrátora naprogramovaný.

12. apríla 1922 sa zišla Kongregácia pre mimoriadne cirkevné záležitosti, aby vybrala nového apoštolského administrátora do Trnavy. Diskusia sa príznačne zredukovala na argumenty pro a contra Hlinku, obmedzujúc úvahy o druhom kandidátovi Pavlovi Jantauschovi na marginálne poznámky a vynechajúc prakticky akúkoľvek zmienku o všetkých ostatných kandidátoch.¹⁴⁵ V priebehu zasadnutia sa ukázalo, že nielen vo vlasti, ale aj v apoštolskom paláci Hlinka, „svätý Pavol s mečom“, ako ho pokrstil kardinál De Lai, rozdeľoval duchov. Z ôsmich kardinálov, ktorí sa zúčastnili zasadnutia, sa traja vyjadrili rozhodne v Hlinkov prospech. Na prvom mieste sekretár Konzistoriálnej kongregácie Gaetano De Lai, kardinál s kľúčovou pozíciou v Rímskej kúrii, ktorý videl v Hlinkovi „jedinú

¹⁴³ Tamže.

¹⁴⁴ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1922, pos. 8 P.O. fasc. 9, ff. 14rv-18rv, Micara Gasparrimu, 20.3.1922.

¹⁴⁵ S.RR.SS., AA.EE.SS., Rapporti delle Sessioni, 1922, n. 1249, stampa 1091, 12.4.1922, protokol.

osobu, ktorá sa môže pustiť do boja s vládou a mať istotu, že zvíťazí“. Aj prefekt Koncilovej kongregácie Raffaele Sbarretti podporoval Hlinkovu kandidatúru, považujúc za nevyhnutné „menovať osobu, ktorej sa bude vláda, vedúca nemilosrdnú vojnu, báť. Táto osoba musí mať vlastnú politickú silu. A Hlinka ju má.“ Sbarretti tiež zdôraznil, že Hlinka bol možno impulzívny, ale veľmi oddaný Cirkvi a „každé naše najmenšie slovo mu bude zákonom“. Aj kardinál Valfrè, bývalý nuncius vo Viedni a spomedzi účastníkov jediný, kto poznal Hlinku osobne, ho odporúčal ako človeka nesmierne oddaného Svätej stolici, v prospech ktorého sa vyjadril aj pražský arcibiskup – teda Čech. Postoj kardinála Raffaela Scapinelliho bol komplexnejší: Hlinka by mohol vykonať veľké dobro, ale lepšie by Cirkvi poslužil ako hlava parlamentnej strany, preto sa kardinálovi nezdalo vhodné vytrhávať ho z politickej akcie.¹⁴⁶

Oprávnenosť tohto Scapinelliho argumentu potvrdzovali aj správy nuncia Micaru, ktorý už dlhší čas upozorňoval, že vláda vo vzťahu k Hlinkovi zmenila taktiku a začala šíriť rôzne správy o možnej Hlinkovej kandidatúre, usilujúc sa ho tak alebo odcudziť Rímu, keby mala najvyššia cirkevná autorita odmietnuť jeho kandidatúru, alebo odstrániť z politiky, keby mal byť naozaj vymenovaný za biskupa a musel by sa vzdať politickej činnosti.¹⁴⁷ Micara správne vypozeroval, že Hlinkovi politickí protivníci v Prahe i v Bratislave hľadeli s obavami na rast jeho popularity a keď sa im ho nepodarilo politicky eliminovať násilím – naopak, jeho internácia a rozličné politické i fyzické útoky proti jeho osobe iba zväčšili jeho všeobecnú obľúbenosť a váženosť -, pokúsili sa o to úradmi a sinekúrami, ktorými by si ho boli zaviazali a hlavne ho oddelili od Slovenskej ľudovej strany a politickej činnosti a narušili jeho oddaný vzťah k najvyššej cirkevnej autorite. Prvým signálom v tomto smere boli chýry, ktoré sa bezprostredne po vysviacke slovenských biskupov vo februári 1921 začali šíriť zo Šrobárovho okolia a ktoré tvrdili, že vláda vyvinula všetko úsilie, aby sa práve Hlinka stal biskupom a jeho odmietnutie treba pripísať na vrub zaujatosti a výhradám zo strany Svätej stolice. Pobúrený nuncius Micara pri osobnej audiencii vyčítal Benešovi, ako sa môže bývalý minister – myslel tým Šrobára – uchýliť ku takýmto politickým manévrom, keď vie, že to bol práve on, kto Hlinkovej kandidatúre najväčšmi odporoval.¹⁴⁸ Nunciov protest však nijako neotriasol presvedčením vládnych kruhov, že cirkevná hodnosť by bola vhodným spôsobom na Hlinkovo odstránenie z politiky. V Šrobárovom okolí uvažovali o dvoch možných postoch pre Hlinku: o apoštolskej administratúre v Trnave alebo o Košickom biskupstve, z ktorého

¹⁴⁶ Tamže.

¹⁴⁷ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1922, pos. 8 P.O., fasc. 9, ff. 10rv-11r, Micara Gasparrimu, 12.2.1922.

¹⁴⁸ S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1921, pos. 1477, fasc. 602, ff. 44rv-45r, Micara Gasparrimu, 4.2.1921. HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 41.

chceli odstrániť biskupa Fischera-Colbrieho. O týchto zámeroch sa pred vyslancom Kamilom Kroftom počas jeho návštevy v Prahe rozhovoril aj školský referent na Ministerstve s plnou mocou pre správu Slovenska Anton Štefánek. Jeho plán vychádzal z úvahy, že ak by Svätá stolica Hlinku odmietla, tak by to mohlo spôsobiť jeho odklon od Ríma a príklon ku „národnej cirkvi“. Ak by ho naopak do Košíc vymenovala, bol by tak absorbovaný neľahkou situáciou v biskupstve, že by na aktívnu politickú podporu slovenských politických snažení nemohol ani pomyslieť.¹⁴⁹ V týchto úvahách posilnil vládu aj známy britský publicista Robert Seton-Watson, podporujúci centralistickú líniu československého štátu, ktorý v memorande pre predsedu úradnickej vlády Jana Černého zo 14. júna 1921 napísal:

Terajšia i každá iná vláda republiky stojí pred dvoma alternatívami [...] Alebo sa postará o to, aby páter Hlinka dostal vysokú cirkevnú hodnosť, v ktorom prípade by potom bol bohato vyťažený cirkevnými povinnosťami a organizáciou svojej diecézy, a preto by bol nútený sa vzdať politiky a odovzdať bezprostredné vedenie svojej strany do iných rúk. Alebo sa postaví na stanovisko, že Hlinka ako biskup by bol nebezpečím pre republiku, a preto nesmie za nijakých okolností byť štátom potvrdený: v tomto prípade ale samozrejme zostane naďalej činný v politike a pravdepodobne nikdy neutíchne [...] Hlavná otázka je [...] Kde páter Hlinka najmenej škodí?¹⁵⁰

Seton-Watson si ju sám zodpovedal: v cirkevnej hodnosti.

Zatiaľ čo kardináli De Lai, Sbarretti, Valfrè a do istej miery aj Scapinelli podporovali Hlinkovu kandidatúru, traja ďalší nositelia purpuru boli proti nej, aj keď nie preto, že by neboli uznávali Hlinkove osobnostné kvality, ale obávali sa negatívnych následkov, ktoré by mohli pre Cirkev vyplynúť z Hlinkovej stranícko-politickej angažovanosti. Kardinál Raffael Merry del Val, sekretár Sv. Ofícia a bývalý kardinál štátny sekretár pápeža Pia X., upozorňoval, že Hlinka je šéfom politickej strany, preto „každá vec, ktorú urobí proti vláde, bude interpretovaná skôr ako počin v prospech strany než v prospech Cirkvi“. Rakúšan Andreas Frühwirth, ktorý na zasadnutiach Kongregácie pre mimoriadne cirkevné záležitosti v týchto rokoch často vystupoval ako obranca záujmov maďarskej menšiny, dodal, že Hlinka by bol ťažko akceptovateľný pre Maďarov. Aj prefekt mladej Kongregácie pre semináre a

¹⁴⁹ AMZV, PZ-Vatikán 1921, Kroftova politická správa, 28.2.1921.

¹⁵⁰ Tajné memorandum Roberta Setona-Watsona predsedovi československej vlády Janovi Černému zo 14.6.1921. In RYCHLÍK, Jan - MARZIK, T.D. – BIELIK, František (ed). *R. Seton-Watson and His Relations with the Czechs and Slovaks. R. Seton-Watson a jeho vzťahy k Čechům a Slovákům. R. Seton-Watson a jeho vzťahy k Čechom a Slovákóm : Documents. Dokumenty 1906-1951. I.* Praha : Ústav T. G. Masaryka; Martin : Matica slovenská, 1995, s. 312-314.

univerzity Gaetano Bisleti bol s odvolaním na stanovisko košického biskupa Fischera-Colbrieho, ktorého si veľmi vážil, proti Hlinkovej nominácii.¹⁵¹

Analyzujúc vóta kardinálov možno s istou dávkou zjednodušenia rozoznať dve rôzne profilované skupiny: skupina kardinálov bezpodmienečne naklonená Hlinkovi, ktorá oceňovala najmä Hlinkovho bojovného ducha a jeho schopnosť vystúpiť aj proti politickej autorite a mobilizovať katolícke masy a pripisovala práve týmto kvalitám zásadnú dôležitosť pri obrane záujmov Cirkvi. V druhej skupine boli kardináli ako Merry del Val, Bisleti alebo Frühwirth, *cum grano salis* menej nadšení z rozpadu habsburskej monarchie a nového politického usporiadania po vojne, často kritickí voči politickým rozhodnutiam benediktovskej kúrie a štátneho sekretára Gasparriho, ktoré niekedy považovali za príliš ústupčivé voči nástupníckym štátom a ich liberálnym režimom a rezervovanejší a nedôverčivejší voči „katolíckym stranám“ a ich príliš energickým a nezávislým vodcom.

V tomto strete mienok zaujal novým pápežom Píom XI. čerstvo v úrade potvrdený kardinál štátny sekretár Gasparri komplexnejšiu a vyváženejšiu, ale tiež opatrnejšiu pozíciu. Vzhľadom na urgentné pastoračné potreby sa mu zdalo nevyhnutným menovať apoštolského administrátora aj proti vôli kardinála Csernocha. Hlava vatikánskej diplomacie pokladala Hlinku za „dobrého kňaza“ a „rímskeho v princípoch“, ale trochu sporného, a preto dala prednosť alternatívne kandidátovi Jantauschovi, menej energickému, menej známemu a menej vyprofilovanému, ale aj menej politickému, menej diskutabilnému a z cirkevného hľadiska menej riskantnému. Po dlhšej diskusii dala kongregácia najmä pod vplyvom Gasparriho postoja nakoniec prednosť viac „pastoračnému“ než politickému kandidátovi a usilujúc sa neriskovať otvorený stret s vládou, ale ani nezbaviť katolícku politiku jej najvýznamnejšieho protagonistu, optovala namiesto Hlinku pre Pavla Jantauscha, Hlinka mal byť odškodnený čestným titulom.¹⁵² „Keby bola Svätá stolica chcela robiť vláde ťažkosti, bola by mohla menovať Hlinku namiesto Jantauscha“, priznal neskôr v rozhovore s ministrom Benešom sekretár pre mimoriadne cirkevné záležitosti Borgongini Duca.¹⁵³

Pre silnú a autoritatívnu osobnosť nového pápeža, ktorý držal opraty rozhodovania pevne v rukách a pozorne sledoval prácu všetkých kuriálnych inštitúcií, bolo príznačné, že rozhodnutie kongregácie na rozdiel od svojich predchodcov neodobril *tale quale*, ale podmienil ho tým, že kandidát najprv príde do Ríma, aby si o ňom mohol urobiť vlastný úsudok: „solo postea, omnius perpensis, nominetur Administrator Apostolicus addito

¹⁵¹ S.RR.SS., AA.EE.SS., Rapporti delle Sessioni, 1922, n. 1249, stampa 1091, 12.4.1922, protokol.

¹⁵² S.RR.SS., AA.EE.SS., Rapporti delle Sessioni, 1922, n. 1249, stampa 1091, 12.4.1922, protokol.

¹⁵³ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1924, pos. 46 P.O., fasc. 52, Gasparri Marmaggiu, 29.5.1924.

characteres episcopali“.¹⁵⁴ Pápež teda chcel získať bližšie poznatky o Jantauschovi, ktorý počas rozhodovacieho procesu v kúrii zostal trochu v Hlinkovom tieni a s biskupským menovaním chcel prepožičať novému apoštolskému administrátorovi väčšiu autoritu a účinnosť. Aby aspoň čiastočne upokojil napätie na maďarskej strane, ktorá sa do poslednej chvíle menovaniu bránila, si pápež vyžiadala od Jantauscha aj záväzok, že zaistí pastoračnú starostlivosť o veriacich maďarskej národnosti v ich materinskom jazyku a bude hľadať spôsob, ako spravodlivo rozdeliť ostrihomský benefičný majetok a nechal tento sľub písomne oznámiť ostrihomskému arcibiskupovi Csernochovi.¹⁵⁵

Československá vláda reagovala na menovanie podľa očakávania: Jantauscha odmietla uznať a Svätej stolici adresovala ostro formulovanú protestnú nótu.¹⁵⁶

SLOVENSKO MEDZI PRAHOU A VATIKÁNOM A CESTA KU KRÍZE 1925

Vzťahy medzi Svätou stolicou a Československom sa dostali do vážneho konfliktu, v ktorom išlo o viac, než iba o osobu jedného administrátora. Svedčila o tom i rozsiahla protestná nóta, ktorú Svätá stolica ešte v duchu uznesení Kongregácie pre mimoriadne cirkevné záležitosti z decembra 1921 adresovala novému pražskému vyslancovi Václavovi Pallierovi, právnikovi, ktorý predtým pôsobil v československej reparačnej komisii vo Viedni a následne krátko ako radca vyslanectva v Budapešti a ktorý v máji 1922 nahradil svojho predchodcu Kamila Kroftu, preloženého na čelo československého vyslanectva v Rakúsku. Svätá stolica v nóte zosumarizovala všetky cirkevné *gravamina* za posledné dva roky.¹⁵⁷ O niekoľko mesiacov neskôr nasledovalo ďalšie protestné memorandum Svätej stolice, týkajúce sa špeciálne situácie v trnavskej apoštolskej administratúre.¹⁵⁸ Kríza v bilaterálnych vzťahoch sa priostrila, keď obe strany siahli po nátlakových prostriedkoch. Vláda Jantauschovi

¹⁵⁴ Tamže. Por. S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1922, pos. 8 P.O. fasc. 9, Gasparri Micarovi, telegram, 14.4.1922.

¹⁵⁵ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1922, pos. 8 P.O., fasc. 9, f. 50rv, Memorandum Pro Administratore Apostolico Vicariatus Tirnaviensis; tamže, Štátny sekretariát Csernochovi, 1.6.1922. Po Jantauschovej návšteve Ríma vydala Kongregácia pre mimoriadne cirkevné záležitosti *Ex audientia Sanctissimi* dekrét č. 3857 podpísaný sekretárom kongregácie Borgonginim Ducum a dnes uložený v Archíve Arcibiskupského úradu v Trnave. Dekrét má nasledovné znenie:

„Sanctissimus Dominus Noster Pius, Divina Providentia PP. XI quo aptius consuleret animarum bono in ea parte Archidioecesis Strigoniensis, quae intra limites ditionis Czeoslovacae nunc continetur, decrevit peculiarem ibidem administratorem Apostolicum constituere.

Id autem muneris Sanctitas Sua deferre dignata est, ad nutum Sanctae Sedis, Rev. Dno. PAULO JANTAUSCH, cum omnibus iuribus et privilegiis tali officio adnexis. Contrariis quibuscumque non obstantibus.“

¹⁵⁶ AMZV, II/3, karton 42, Aide mémoire, 20.11.1923; PZ-Vatikán 1921, správa chargé d'affaires Niederleho, 1.9.1922; S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1922, pos. 8 P.O., fasc. 9, ff. 56rv-57rv, Circa la nomina dell'Amm. Apostolico di Tirnavia Jantausch, poznámky Borgonginiho Ducu, s.d.; tamže, ff. 68rv-72rv, Micara Gasparrimu, 30.6.1922. Pozri aj dokument 36; porovnaj tiež tamže, fasc. 10, ff. 17rv-18rv, Micara Gasparrimu, 28.9.1922.

¹⁵⁷ AMZV, PZ-Vatikán 1922, nóta z 25.5.1922.

¹⁵⁸ AMZV, PZ-Vatikán 1922, politická správa z 30.11.1922.

odmietla vydať cirkevné majetky, na ktoré bol od roku 1919 uvalený štátny sekvester, Svätá stolica zase junktimovala odstránenie protištátne zmýšľajúceho gréckokatolíckeho biskupa Antona Pappa z Mukačevskej diecézy, na ktoré naliehala vláda, odovzdaním správy majetkov do Jantauschových rúk.¹⁵⁹

Vzájomné vzťahy sa dostali do patovej situácie, z ktorej sa už Micarova misia nevymanila. Liberálna a socialistická tlač naštartovala proti nunciovi ofenzívu, ktorá mu pripisovala zodpovednosť za protestnú nótu Svätej stolice.¹⁶⁰ Mladého diplomata, ktorý sa s otvorenosťou a pragmatizmom usiloval riešiť problémy a približovať stanoviská, aj psychologicky veľmi zaťažovala zdanlivo bezvýchodisková situácia, v ktorej musel bojovať nielen proti konkrétnym opatreniam štátu, ale predovšetkým proti múru neskrývaného ideologicky motivovaného odmietania, na ktorom sa rozbíjali pokusy o kompromis a zmierenie. Odcudzenie medzi Micarom a českými elitami dosiahlo vrchol, nuncius sa cítil sám, zranený vo svojej dôstojnosti pápežovho zástupcu. „Som sám a mám prácu, ktorá ma ťaží“, sťažoval sa košickému biskupovi Fischerovi-Colbriemu, s ktorým ho spájali nielen spoločný aristokratický pôvod, ale aj široké humanistické vzdelanie, jemná kultúra, dlhoročná skúsenosť so zodpovednými rozhodovaniami v Cirkvi a psychologické puto spoločného osudu prelátov, ktorí museli čeliť tlakom a útokom volajúcim po ich odvolaní.¹⁶¹

Na výslovné želanie pražskej vlády bol Micara na jar 1923 odvolaný.¹⁶² Krátko pred odchodom, v júni 1923, zostavil dlhú 58-stranovú Záverečnú správu, jedinú svojho druhu, ktorá sa nachádza v Archíve pražskej apoštolskej nunciatúry, v ktorej v temných farbách bilancoval svoju štvorročnú misiu v nepriateľsky zmýšľajúcom prostredí.¹⁶³ Zo svojho pohľadu v nej opísal historicko-náboženský vývoj českého národa, po dlhé desaťročia formovaného v nenávisti proti Katolíckej cirkvi, považovanej za nepriateľa českého národa a utláčateľský nástroj Viedne a v obdive voči Janovi Husovi, takže bol zväčša protikatolíckeho zmýšľania. Relatívne veľký priestor venoval osobe prezidenta Masaryka. Charakterizoval ho ako nezmieriteľného nepriateľa Katolíckej cirkvi, ktorý ako profesor svojimi myšlienkami ovplyvnil celú generáciu mladých ľudí a ako prezident podporoval protikatolícku organizáciu. Vzťah českých elit ku Slovensku vnímal Micara ako správanie voči „dobytej krajine“, jeho hlavnú charakteristickú črtu videl v programovej snahe o

¹⁵⁹ AMZV, PZ-Vatikán 1923, telegram vyslanca Palliera z 23.6.1923 a Benešova odpoveď z 3.7.1923; Niederleho politická správa z 1.9.1923.

¹⁶⁰ ASV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, b. 5, fasc. 18, výstrižky z novín České slovo, Čech a Slovenský denník.

¹⁶¹ ASV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, pos. XVI-G, Micara Fischerovi-Colbriemu, 2.3.1921; S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1921, pos. 5 fasc. 5, Micara Gasparrimu, 22.12.1921.

¹⁶² ASV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, b. 5, fasc. 19, Gasparri Micarovi, 5.6.1923.

¹⁶³ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1923, pos. 32 P.O., fasc. 44, ff. 46r-102r, Záverečná správa nuncia Clementa Micaru, 9.6.1923. HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 47.

odkresťančenia Slovenska, ktorej pripísal nielen ideologickú, ale aj politickú motiváciu, predovšetkým úsilie odstrániť hlavný rozdiel medzi oboma národmi a hlavnú prekážku na ceste k vytvoreniu jednotnej „československej“ identity. Táto protikatolícka politika však namiesto pôvodných zámerov iba podporila autonomistické hnutie. Charakterizujúc slovenských biskupov vyzdvihol Micara predovšetkým ich hlbokú zbožnosť, oddanosť Svätej stolici, pastoračné nadšenie, obetavosť, sociálne a misijné cítenie a ochotu vzdať sa vlastného pohodlia a obetovať značné materiálne prostriedky na cirkevné potreby. V poslednej časti správy nuncius vymenoval otvorené cirkevnopolitické otázky, ktoré bude musieť riešiť jeho nástupca, predovšetkým otázky nominačné, uznanie trnavského apoštolského administrátora vládou, školské otázky, osamostatnenie rehoľných domov od zahraničných provincií, problém cirkevných majetkov a úpravy diecéznych hraníc. Vo vzťahu k benefičným majetkom je zaujímavé konštatovanie, že ostrihomská menza mala v Československu asi rovnaký majetok ako v Maďarsku, kde však mala iba zlomok farností, takže ostrihomský arcibiskup nezostal bez prostriedkov, ale naopak v majetkovo výhodnejšej situácii než slovenská strana. Celkovo smutnú, priam dramatickú správu nechal nuncius v duchovne zaostrenom závere vyznieť v istom zmysle optimisticky: po štyroch rokoch existencie Československa sa situácia katolíkov zlepšila, lebo sa v nich prebudila živá reakcia na obranu práv Cirkvi a aj odporcovia Cirkvi si lepšie uvedomili dôležitosť náboženského faktora. V českom klére došlo k bolestnej, ale nevyhnutnej selekcii a dnes si lepšie uvedomuje vlastné povinnosti, český národ však veľmi potrebuje Božie milosrdenstvo a Božiu pomoc.¹⁶⁴

Keď nuncius Micara opúšťal Prahu, sedel na Petrovom stolci už vyše roka nový pápež Pius XI.¹⁶⁵ Pontifikát učenca a diplomata Achille Rattiho sa prihlásil ku istej syntéze dedičstva oboch predchodcov, ktorá myšlienku skutočného univerzálneho kresťanského mieru pre svet, ktorý bol leitmotívom Benedikta XV., integrálne skĺbila s úsilím o oživenie a prehlbenie náboženského života v duchu Pia X. Za základnou výpoveďou nového pontifikátu, vyjadrenou heslom *Pax Christi in Regno Christi*,¹⁶⁶ sa skrývalo presvedčenie, že kresťanský morálny poriadok a najvyššia autorita Krista Kráľa, ktorý je centrom dejín, sú záväzné nielen

¹⁶⁴ Tamže.

¹⁶⁵ Od sprístupnenia dokumentov z pontifikátu Pia XI. uložených vo vatikánskych archívoch pre historické bádanie je tento pontifikát, zahŕňajúci kľúčové medzivojnové obdobie, predmetom intenzívneho historického výskumu. Pozri napr. SEMERARO, Cosimo (ed.). *La sollecitudine ecclesiale di Pio XI*. Città del Vaticano : Libreria Editrice Vaticana (Atti e documenti, 31), 2010; GUASCO, Alberto – PERIN, Raffaella (ed.). *Pius XI: Keywords : International conference Milan 2009*. Münster; Zürich : LIT (= Christianity and History, 7) 2010; ZEDLER, Jörg (ed.). *Der Heilige Stuhl in den internationalen Beziehungen 1870-1939*. München : Herbert Utz Verlag (= Spreiti Studien, 2), 2010; CHIRON, Yves. *Pio XI. Il papa die Patti Lateranensi e dell'opposizione ai totalitarismi*. Cinisello Balsamo (Milano) : Edizioni San Paolo, 2006; WOLF, Hubert (ed.). *Eugenio Pacelli als Nuntius in Deutschland : Forschungsperspektiven und Ansätze zu einem internationalen Vergleich*. Paderborn : Schöningh (= Veröffentlichungen der Kommission für Zeitgeschichte, B 121), 2012; PETTINAROLI, Laura (ed.). *Gouvernement pontifical sous Pie XI*. Roma : École française de Rome, 2012 (v tlači).

¹⁶⁶ Encyklika *Ubi arcano Dei* z 23.12.1922. In *AAS*, 1922, roč. XIV., s. 673-700.

pre jednotlivcov, ale i pre štáty a vlády, pre celý verejný priestor v jeho politickej, spoločenskej i hospodárskej dimenzii. Keď sociálna apostázia a strata transcendentnej dimenzie boli pravou príčinou krízy sveta, potom Rattiho pontifikát bol pokusom navrátiť tento sekularizovaný, hlbokými vnútornými konfliktami rozorvaný svet Bohu a vytvoriť Kristovo kráľovstvo prostredníctvom Cirkvi v ľudskej spoločnosti – nie náhodou to bol práve Pius XI., ktorý zaviedol liturgický sviatok Krista Kráľa¹⁶⁷ – a jeho prostriedkami bola okrem iného mobilizácia katolíckych laikov v podobe Katolíckej akcie a úsilie pomocou medzinárodnoprávných konkordátnych zmlúv zaviazať štáty ku rešpektovaniu práv Cirkvi.

S jasným poverením pripraviť pôdu pre medzinárodnoprávnú zmluvu s Československom prišiel v lete 1923 do Prahy nový apoštolský nuncius Francesco Marmaggi. Tento rodený Riman a doktor teológie, vychovaný v Rímskom seminári, si priniesol na nové pôsobisko nielen zrelší vek, ale ako dlhoročný spolupracovník vtedajšej prvej sekcie Štátneho sekretariátu, apoštolský nuncius v Rumunsku a mimoriadny pápežov zástupca v Turecku po grécko-tureckej vojne aj pozoruhodnú kuriálnu a diplomatickú skúsenosť vo východnej Európe a vo svojom čase patril bezpochyby k najlepším diplomatom, ktorých mala vtedy Svätá stolica k dispozícii. V neposlednom rade táto skutočnosť ako aj fakt, že svojho času spoluúčinkoval pri konkordátnych rokovaníach so Srbskom a Rumunskom ho predurčili na misiu, ktorej cieľom mali byť okrem iného konkordátne či iné zmluvné rokovania so štátom. Československá tlač pozitívne kvitovala, že nový nuncius na rozdiel od svojho aristokratického predchodcu pochádzal z jednoduchých pomerov v chudobnej rímskej štvrti Trastevere, mal hlboké sociálne cítenie a úprimný záujem o slovanský východ a unionizmus.¹⁶⁸ Marmaggi mal spomedzi nuncií medzivojnového obdobia zrejme najbližší vzťah ku Slovensku a osobne ho precestoval a spoznal.¹⁶⁹ S jeho biskupmi udržiaval čulý osobný i listový styk, často ich žiadal o vyjadrenie a vážil si ich pevné stanoviská v zásadných otázkach, napriek tomu, že mu ich nekompromisné stanoviská niekedy v istom zmysle komplikovali citlivé diplomatické rokovania a budovanie fragilného

¹⁶⁷ Encyklika *Quas primas* z 11.12.1925. In *AAS*, 1925, roč. XVII, s. 593-610.

¹⁶⁸ ASV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, b. 30, fasc. 135, Marmaggi Gasparrimu, 26.9.1923. Marmaggi bol jediný pražský nuncius, ktorý sa aj osobne zúčastnil na rokovaníach unionistického kongresu vo Velehrade. Pozri S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1924, pos. 21 P.O., fasc. 30, Marmaggi Gasparrimu, 7.8.1924. Jeho príspevok na kongrese z leta 1924 MARMAGGI, Fr[ancesco]. *Oratio ad finem Congressus* vyšiel tlačou In *Acta IV. Conventus Velehradensis anno MCMXXIV*. Olomucii : Typographia Archiepiscopali Olomucii, 1925, s. 221-226. Pozri aj HRABOVEC, Emilia. *Die Nuntien in der Tschechoslowakei* : Clemente Micara, Francesco Marmaggi, Pietro Ciriaci, Saverio Ritter. In WOLF, Hubert (ed.). *Eugenio Pacelli als Nuntius in Deutschland : Forschungsperspektiven und Ansätze zu einem internationalen Vergleich*. Paderborn et al : Schöningh (= Veröffentlichungen der Kommission für Zeitgeschichte, B 121), 2012, s. 177-196.

¹⁶⁹ ASV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, b. 30, fasc. 135, Marmaggi Gasparrimu, 26.9.1923; S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1924, pos. 21 P.O., fasc. 30, Marmaggi Gasparrimu, 7.8.1924.

konsenzu v rámci celoštátneho katolíckeho prostredia.¹⁷⁰ Marmaggi zostal aj po svojom odchode z pražskej misie so Slovenskom hlboko zviazaný a neskôr ako kuriálny kardinál a prefekt Kongregácie koncilu slovenským biskupom v Ríme úprimne pomáhal. Neskorší slovenský vyslanec pri Svätej stolici Karol Sidor v súvislosti s menovaním biskupa Kmeťku za arcibiskupa *ad personam* uviedol, že „rady, ktoré nám [Marmaggi] dával v tejto otázke, prospeli našej veci a viedli k cieľu“.¹⁷¹

Počiatky Marmaggiho pražskej misie uľahčili aj niektoré všeobecné atmosferické zmeny v československej vnútornej politike. Hoci politické a intelektuálne elity štátu sa nevzdali svojich pôvodných protikatolíckych predstáv, všeobecná vlna protikatolíckych emócií v českej spoločnosti upadla a politický realizmus a pragmatizmus diktovali politike, aby v štáte s katolíckou väčšinou, s otvorenými cirkevnopolitickými problémami a s prekérnou vnútornou i vonkajšou stabilitou hľadali nejakú formu *modus vivendi* s Katolíckou cirkvou. Cestu ukazoval i francúzsky spojenec, ktorý pri uchovaní rozlukového zákonodarstva hľadal spôsob vnútornej integrácie katolíckeho obyvateľstva a kontakt ku Svätej stolici, s ktorou obnovil nielen formálne, ale aj obsahovo čulé diplomatické styky.¹⁷² V tomto zmysle pražská vláda vo svojom programovom vyhlásení z jesene nahradila radikálny postulát rozluky miernejšou formuláciou „novej úpravy vzťahov medzi Cirkvou štátom“ a na svojom zasadnutí 1. októbra 1923 poverila ministerstvo zahraničia, aby začalo rokovania so Svätou stolicou o úprave hraníc diecéz v celej republike.¹⁷³

Rokovania boli zdĺhavé a neľahké, pretože kým minister zahraničia Beneš, verný svojim laicisticko-jurisdikcionalistickým ideovým predstavám, presadzoval model „konkordátu o rozluke“ (!),¹⁷⁴ ktorý by vyriešil naliehavú otázku úpravy hraníc diecéz, ale zároveň potvrdil právo štátu rozhodovať o cirkevnom majetku, deklaroval jeho separačné ambície a k ničomu ho nezaviazal, Svätá stolica chcela naopak využiť prioritný záujem ČSR o úpravu hraníc diecéz na uzavretie zásadnej medzinárodnoprávnej zmluvy, ktorá by

¹⁷⁰ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1924, pos. 56 P.O., fasc. 54, ff. 44rv-55r, Marmaggi Gasparrimu, 3.12.1924.

¹⁷¹ Vyslanec Karol Sidor Ministerstvu zahraničných vecí v Bratislave, č. 87/44/dôv., 24. 5. 1944, kópia v autorkinom archíve.

¹⁷² Od februára 1920 začala vláda Alexandra Milleranda pripravovať obnovenie diplomatických vzťahov so Svätou stolicou, prerušených v roku 1905, v marci 1921 prišiel do Ríma francúzsky *chargé d'affaires* Jean Doucet, v máji 1921 bol vymenovaný prvý francúzsky veľvyslanec pri Svätej stolici od obnovenia stykov, Célestin Jonnart. Najznámejším a najvplyvnejším francúzskym veľvyslancom pri Svätej stolici v medzivojnovom období bol François Charles-Roux, predtým vyslanec v Prahe, ktorý vatikánsky post zastával osem rokov. Pozri CHARLES-ROUX, François. *Huit ans au Vatican, 1932-1940*. Paris : Flammarion, 1947.

¹⁷³ AMZV, II/3, karton 28, aide mémoire politickej sekcie MZV ministrovi Benešovi, 20.11.1923.

¹⁷⁴ AMZV, II/3, karton 30. Výraz „konkordát o rozluke“ použil Beneš aj v rozhovore so sekretárom Kongregácie pre mimoriadne cirkevné záležitosti Borgonginim Ducom 13.12.1924. Pozri S.RR.SS., AA.EE.SS., *Rapporti delle Sessioni*, 1924, n. 1283, stampa 1139, 24.2.1925, materiálková správa, príloha V., správa o rozhovore medzi sekretárom pre mimoriadne cirkevné záležitosti Borgonginim Ducom a ministrom Benešom, 13.12.1924.

komplexne určila vzájomne platné normy vo vzťahu medzi Cirkvou a štátom vo všetkých oblastiach obojstranného záujmu, potvrdila pápežovu slobodu v nominačných otázkach a jeho právo hovoriť menom katolíkov a zaštitila dohodu ochranou medzinárodného práva. Rokovaniam o zásadnom riešení vzájomných vzťahov však predbežne prekážali nevyriešené jednotlivé problémy, osobitne otázka trnavská a staroznáme nominačné spory. Praha žiadala ako *conditio sine qua non* akýchkoľvek rokovaní Jantauschovo odstránenie z Trnavy a preloženie do inej diecézy, najlepšie do málo významnej Rožňavy, ktorú si perspektívne želala zrušiť, a nové obsadenie Mukačevskej diecézy, na čele ktorej stál maďarský gréckokatolícky biskup Anton Papp, neskôr nahradený biskupom Njaradym ako apoštolským administrátorom.¹⁷⁵ Svätá stolica bola síce ochotná pristúpiť na istý kompromis a nuncius Marmaggi v máji 1924 navrhol výmenu Jantauscha a nitrianskeho biskupa Kmeťku, ďalšie rokovania však junktímoval predchádzajúcim Jantauschovým uznaním a prinavrátením sekvestrovaných cirkevných majetkov a zásadne odmietal junktím medzi riešením otázky trnavskej a mukačevskej.¹⁷⁶ Vláda na Micarove konkrétne návrhy ani na jeho návrh všeobecného Modu vivendi „z vlastnej iniciatívy“ nereagovala,¹⁷⁷ vytrvalo odmietala kandidátov Svätej stolice a trvala na tom, aby pápež namiesto nich menoval na slovenské biskupské stolce prívržencov vládnych strán, ktorí by boli zárukou „československého“ zmýšľania episkopátu a dištancovali sa od Slovenskej ľudovej strany.

Osobitným trňom v oku bol vláde spišský biskup Ján Vojtaššák, ktorý sa síce priamo stranícko-politicky neangažoval, ale ani netajil morálnou podporou Slovenskej ľudovej strany. Keď ho v roku 1923 kardinál štátny sekretár Pietro Gasparri poveril, aby sa vybral na pastoračnú cestu za slovenskými katolíckymi vyst'ahovalcami do Ameriky, ktorí boli vystavení systematickému propagandistickému ovplyvňovaniu zo strany emisárov Československej cirkvi, podporovaných československou vládou, vláda Vojtaššákovi odmietla vydať cestovný pas, hoci biskup Československej cirkvi Gorazd (Matěj Pavlík) do USA slobodne vycestoval.¹⁷⁸ Keď o rok neskôr minister zahraničia Beneš pri návšteve Vatikánu obvinil Svätú stolicu, že vymenúva iba biskupov „zo zvyčajnej strany“ (inými slovami autonomistického zmýšľania, pretože členmi Slovenskej ľudovej strany nebol nikto

¹⁷⁵ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1923, pos. 13 P.O., fasc. 17, ff. 46r-58r, Borgongini Duca Gasparrimu, 8.9.1923. Pozri dokument č. 52; S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1924, pos. 46 P.O., fasc. 52, ff. 47rv-50rv, Gasparri Marmaggimu, 29.5.1924.

¹⁷⁶ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1924, pos. 46 P.O., fasc. 52, f. 44r, Marmaggi Gasparrimu, telegram, 14.5.1924.

¹⁷⁷ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1924, pos. 13 P.O., fasc. 17, ff. 82rv-84r, Marmaggi Borgonginimu Ducovi, 30.11.1924. HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 56.

¹⁷⁸ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1923, pos. 4 P.O., fasc. 5, f. 47rv, Arata Gasparrimu, 1.7.1923. HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 48.

z nich) a ignoruje záujmy vládnych strán, čo má za následok, že „celý slovenský episkopát je proti vláde“, upozornil sekretár pre mimoriadne cirkevné záležitosti Borgongini Duca svojho partnera, že keď chce „odzbroit’ opozíciu biskupov, je potrebné, aby vláda zmenila taktiku voči katolíkom. Slovenskí katolíci nie sú spokojní s vládou a ani Svätá stolica s ňou nie je spokojná. Jediný spôsob, ako získať podporu katolíkov je dať im to, na čo majú právo: slobodu.“¹⁷⁹

Na prelome rokov 1924 a 1925 sa atmosféra medzi Prahou a Vatikánom opäť dramaticky zhoršila. Príčinou bola ostrá reakcia vládnych strán a im blízkych politických kruhov na pastiersky list slovenských biskupov, prijatie zákona o sviatkoch, obnova verejných diskusií o rozluke a dehonestujúce verbálne a ilustračné ataky na adresu pápeža a nuncia, objavujúce sa najmä v socialistickej tlači.¹⁸⁰

V predvečer Vianoc 1924 vydali slovenskí biskupi pastiersky list, v ktorom zakázali katolíkom účasť v protikatolíckych stranách a spolkoch akéhokoľvek druhu vrátane vládou preferovaného a subvencovaného *Sokola* a vysvetľovali sociálne a morálne nebezpečenstvo, ktoré hrozilo pri uskutočnení komunistických a socialistickej doktrín.¹⁸¹ Pastiersky list verne odzrkadľoval katolícku morálnu náuku a pápežove myšlienky vyjadrené v konzistoriálnej alokúcii v tom istom decembri 1924¹⁸² a uskutočňoval staré predsavzatie slovenských biskupov, ktorí už roky s obavami sledovali spôsoby, akými sa protikatolícke strany usilovali preniknúť na Slovensko, vrátane vonkajších demonštrácií náboženského cítenia, keď začínali svoje politické zhromaždenia modlitbou „Otče náš“ alebo ostentatívne nosili sochy svätých a mariánske symboly, aby tak zmiatli jednoduchých slovenských veriaciach. Odvážne a jasné slová biskupov zalarmovali vládu a provládnu verejnú mienku, ktorá obvinila biskupov z porušenia konštitučných slobôd a z „náboženského teroru“ a hrozila im trestnoprávnymi sankciami. Skutočný teror však rozpútala polícia, ktorá sekvestrovala kópie listu a kňazov, ktorí ho čítali, predvolávala na policajné stanice, zatiaľ čo bojovne protikatolícky zmýšľajúce socialistickej, komunistické a radikálno-liberálne organizácie zvolávali proticirkevné verejné zhromaždenia a pastiersky list využili ako zámienku, aby na pôde parlamentu opätovne otvorili otázku rozluky.

¹⁷⁹ S.RR.SS., AA.EE.SS., Rapporti delle Sessioni, 1925, n. 1283, 24.2.1925, materiálová správa, príloha V., správa o rozhovore medzi sekretárom pre mimoriadne cirkevné záležitosti Borgonginim Ducom a ministrom Benešom, 13.12.1924.

¹⁸⁰ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1925, pos. 56 P.O., fasc. 54.

¹⁸¹ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1925, pos. 55 P.O., fasc. 54, ff. 28rv-33r, Marmaggi Gasparrimu, 28.2.1925. HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 58.

¹⁸² *Discorsi di Pio XI. Vol. I.* Città del Vaticano : Libreria Editrice Vaticana, 1985, s. 263. Ku konzistoriálnej alokúcii z 18.12.1924 pozri aj CHIRON. *Pio XI : Il papa dei Patti Lateranensi e dell'opposizione ai totalitarismi*, s. 207-208.

Túto prehnanú reakciu možno pochopiť iba vo svetle blížiacich sa parlamentných volieb, ktorých sa vládne liberálno-socialistické strany právom obávali. V priebehu prvej polovice dvadsiatych rokov sa čoraz jasnejšie ukazovalo, že sociálni demokrati za svoje prekvapivé víťazstvo v prvých parlamentných voľbách v roku 1920 vďačili iba mimoriadnej situácii, neusporiadaným pomerom, hladu a rôznorodým politickým manipuláciám,¹⁸³ ale po odštiepení komunistov v roku 1921 a celkovej kompromitácii si táto strana, ktorá bola úplne v rukách čechoslovakisticko-centralistických a bojovne protikatolíckych politikov a chýbal jej akýkoľvek slovenský program, nedokázala udržať slovenských voličov. Od administratívnych volieb v roku 1923¹⁸⁴ začalo byť evidentné, že najsilnejšou politickou silou na Slovensku sa stane opozičná autonomistická Slovenská ľudová strana, ktorá oslovovala Slovákov tak národným, ako sociálnym a kresťanským programom. Tí voliči, ktorým bolo vzdialené jej kresťanské zakorenenie a hľadali oveľa radikálnejší sociálno-revolučný fundament sa rozhodovali pre komunistov, nie pre skompromitovaných socialistov. Vládny liberálno-socialistický kabinet mal teda všetky dôvody na to, aby s obavami hľadel do budúcnosti. Začiatkom roku 1925 sa preto pokúsil na poslednú chvíľu presadiť celý rad *faits accompli*, ktoré mali uskutočniť jeho protikatolícky ideologický program. Minister zahraničia Beneš predložil nunciovi Marmaggiemu projekt „konkordátu o rozluke“¹⁸⁵ a vláda schválila nariadenie, ktoré reštriktívnym spôsobom vykladalo ustanovenia školského zákona o vyučovaní katolíckeho náboženstva¹⁸⁶ a nový zákon o sviatkoch, ktorý rušil niektoré katolícke sviatky a zavádzal pamätný deň Jana Husa.¹⁸⁷ Zákon o sviatkoch bol menej radikálny svojím materiálnym obsahom, než jednostranným spôsobom *procedere* bez súčinnosti so Svätou stolicou a predovšetkým svojím ideologickým poslanstvom, ktoré kanonizovalo povinnú verejnú úctu k osobe, ktorú Katolícka cirkev považovala za heretika, ale české politické a intelektuálne elity a významná časť českej verejnosti obdivovala ako symbol národnej revolty proti Katolíckej cirkvi.

¹⁸³ S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1920, pos. 1463, fasc. 591, ff. 2rv-14r, Micara Gasparrimu, 15.2.1920. Pozri dokument č. 17; S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1920, pos. 1476, fasc. 600, ff. 2rv-14r, Micara Gasparrimu, 9.3.1920. Pozri dokument č. 37; S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, pos. 1477, fasc. 602, f. 5rv, Micara Gasparrimu, 24.3.1920. Pozri dokument č. 38; S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1920, pos. 1473, fasc. 600, ff. 74rv-79rv, Micara Gasparrimu, 24.4.1920. Pozri dokument č. 39; ASV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, b. 28, fasc. 127, ff. 8r-9r, list Andreja Hlinku nemenovanému adresátovi, 17.6.1920. HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 40.

¹⁸⁴ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1923, pos. 34 P.O., fasc. 49, ff. 7rv-11rv, Marmaggi Gasparrimu, 23.10.1923.

¹⁸⁵ AMZV, II/3, karton 30.

¹⁸⁶ Č. 64/1925 Sb.z. a n. zo 4.4.1925.

¹⁸⁷ Zákon č. 65/1925 Sb.z. a n. z. 3.4.1925. Por. S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1925, pos. 56 P.O., fasc. 55, ff. 22rv-26r a 38rv-41r, Marmaggi Gasparrimu, 7.3.1925 a 25.3.1925. HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokumenty č. 60 a 61.

Na radu nuncia Marmaggiho odpovedala Svätá stolica rovnako jednostranným aktom a menovala Jozefa Čárskeho za apoštolského administrátora do Rožňavy, od smrti biskupa Lajosa Balása v septembri 1920 už niekoľko rokov vakantnej a vedno s Pavlom Jantauschom oboch povýšila za biskupov, čím značne posilnila ich pozíciu.¹⁸⁸ Po dlhom prestupovaní na mieste malo rýchle menovanie apoštolských administrátorov, ktorých nominácia nevyžadovala politické *nulla osta* vlády, signalizovať Prahe rozhodnosť a neústupnosť, slovenským katolíkom demonštrovať, že vinu za neriešenie ich naliehavých cirkevnopolitických otázok nenesie Svätá stolica, ale vláda a vnieť pohyb do patovej situácie, v ktorej akékoľvek vyhliadky na pozitívny výsledok rokovaní stroskotávali na tom, že vláda uvažovala o zrušení Rožňavskej diecézy alebo ju používala iba ako „výmenný objekt“ v rokovaníach o Trnave, kam sa usilovala presadiť vládnych kandidátov. Hoci Jozef Čársky bol jedným z nich (a pápež teda napriek radikálnemu kroku neprestal hľadať zmier), vláda proti jeho menovaniu bez súčinnosti s ňou ostro protestovala a vzájomné vzťahy sa ešte zhoršili.¹⁸⁹

Druhý krok nasledoval v septembri, keď sa po smrti biskupa Fischera-Colbrieho Pius XI. rozhodol vymenovať Jozefa Čárskeho za sídelného biskupa na uprázdnený košický stolec a Michala Bubniča, svojho času vládou odmietnutého kandidáta do Trnavy, za jeho nástupcu na čelo apoštolskej administratúry v Rožňave.¹⁹⁰ O dva dni neskôr však pápež svoje radikálne rozhodnutie ohľadom Košíc zrušil a Čárskeho vymenoval iba za apoštolského administrátora.¹⁹¹ Príčin pre tento krok späť bolo viacero. Vzťahy medzi Vatikánom a Prahou boli po prvých oficiálnych Husových oslavách v júli 1925 na bode mrazu a Pius XI. nechcel riskovať ďalšie prehĺbenie konfliktu, ktoré by bolo nevyhnutným následkom menovania sídelného biskupa bez preventívneho politického *nulla osta* od vlády, odmietal však tiež vyžiadať si ho, aby tak ani nepriamo nelegitimoval konfrontatívne protikatolícky kabinet. Nie nepodstatnú rolu zohrali aj intervencie maďarskej vlády, ktorá trvala na svojich patronálnych právach v diecézach, ktorých územie zasahovalo do Maďarska a podporovala rôzne petičné akcie košických Maďarov, žiadajúcich vymenovanie maďarského ordinára.¹⁹² Menovanie

¹⁸⁸ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1925, pos. 59 P.O., fasc. 56, f. 25r, Marmaggi Gasparrimu, telegram, 25.5.1925; tamže, pos. 56 P.O., fasc. 55, ff. 22rv-26r, Marmaggi Gasparrimu, 7.3.1925.

¹⁸⁹ AMZV, II/3, karton 37, zápis o rozhovore Benešovho zástupcu Václava Giskru s nunciom Marmaggim, 11.3.1925; AMZV, PZ-Vatikán 1925, správy vyslanca Palliera, 13.3., 4.4. a 12.4.1925 a nóta Svätej stolice, 20.6.1925; NA, fond Mšano, karton 801.

¹⁹⁰ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1925, pos. 59 P.O., fasc. 56, f. 31r, Gasparri Aratovi, telegram, 27.9.1925.

¹⁹¹ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1925, pos. 59 P.O., fasc. 56, f. 33r, Gasparri Aratovi, telegram, 29.9.1925; tamže, f. 34r, Gasparri Aratovi, telegram č. 138; tamže, f. 35r, Gasparri Orsenigovi, telegram, 26.10.1925.

¹⁹² S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1925, pos. 59 P.O., fasc. 56, Gasparri Marmaggimu, 29.5.1925; tamže, ff. 27r-30r, zápis pro domo; kardinál Boggiani Gasparrimu, 10.7.1925; Gasparri Boggianimu,

apoštolských administrátorov *ad nutum Sanctae Sedis* sa v tomto kontexte zdalo byť kompromisným riešením, ktoré aspoň dočasne riešilo pastoračnú situáciu bez toho, aby Svätú stolicu nútilo do ťaživých rokovaní s politickými autoritami a ich protirečiacimi si požiadavkami.

Rozhodnutie neobsadiť uprázdnený košický biskupský stolec ukázalo, aký ďalekosiahly vplyv mal na vzájomné vzťahy medzi Svätou stolicou a Československom incident spôsobený prvými oficiálnymi oslavami pamätného dňa Jana Husa 6. júla 1925, nad ktorými prevzal patronát prezident republiky Tomáš. G. Masaryk a čestné predsedníctvo ministerský predseda Antonín Švehla a ktoré boli sprevádzané rôznymi otvorene protikatolíckymi manifestáciami. Konflikt bol hlboký, pretože v ňom išlo o cielený – hoci nevydarený – pokus najmä z okolia prezidenta Masaryka vyvolať protirímsky náboženský pohyb v českom národe a roztržku so Svätou stolicou,¹⁹³ ktorá už od jari 1925 Prahu varovala, že ostentatívne verejné oslavy Husovho dňa pod patronátom najvyšších predstaviteľov štátu bude považovať za nepriateľský akt voči katolíkom aj Svätej stolici a vyvodí z neho patričné dôsledky.¹⁹⁴ V deň osláv preto na príkaz z Ríma nuncius Francesco Marmaggi opustil Prahu i republiku, zanechajúc nunciatúru v dočasnej správe chargé d'affaires Antonina Aratu¹⁹⁵ a vyslanec Václav Pallier bol vzápätí odvolaný do vlasti. Že pražská vláda alebo aspoň niektorí jej členovia konflikt vedome provokovali a hnali na ostrie noža, dosvedčuje aj Benešova inštrukcia Pallierovi, v ktorej minister zahraničia výslovne konštatoval, že Marmaggiho odchod z Prahy víta, pretože jeho návrat je vylúčený, nunciatúra zostane dlho neobsadená a on (Beneš) má medzitým v pláne vynútiť si od Svätej stolice „slušný modus vivendi“, sprevádzaný degradáciou nuncia na internuncia a stratou jeho postavenia doyena diplomatického zboru.¹⁹⁶

Hoci slovenskí biskupi a katolíci sa od udalostí okolo Husovho pamätného dňa promptne dištancovali a rôznymi manifestačnými vyhláseniami, listami i osobnými návštevami Ríma vyjadrovali svoju solidaritu s pápežom,¹⁹⁷ nemohli nič zmeniť na skutočnosti, že kríza zablokovala riešenie ich urgentných cirkevnopolitických záležitostí.

16.7.1925. Aj Arata radil, aby Štátny sekretariát žiadal maďarskú vládu o vyjadrenie *nulla osta* voči menovaniu Čárskeho za diecézneho biskupa do Košíc s odôvodnením, že Košická diecéza má majetky v Maďarsku. Tamže, f. 32r, Arata Gasparrimu, telegram, 29.9.1925.

¹⁹³ Postoje prezidenta Masaryka počas krízy okolo Husovej oslavy v tomto duchu interpretuje napr. aj KLIMEK, Antonín. *Boj o Hrad I : Hrad a pětka (1918-1926)*. Praha : Panevropa, 1996, s. 340-342. Ku kríze z pohľadu britskej diplomacie pozri VNUK, František. Kríza vo vzťahoch Praha – Vatikán v roku 1925. In *Historický zborník*, 1999, roč. 9, s. 59-70.

¹⁹⁴ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1925, pos. 56 P.O., fasc. 55, Gasparri Marmaggimu, telegram, 1.3.1925.

¹⁹⁵ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1925, pos. 61 P.O., fasc. 57, Gasparri Marmaggimu, telegramy, 2.7.1925 a 4.7.1925; tamže, f. 5rv, Diario.

¹⁹⁶ AMZV, PZ-Vatikán 1925, Beneš Pallierovi, telegram, 8.7.1925.

¹⁹⁷ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1925-1926, pos. 61 P.O., fasc. 57.

Incident z júla 1925 opäť ukázal, do akej miery boli vzťahy Slovenska resp. Katolíckej cirkvi na Slovensku a najvyššej cirkevnej autority v medzivojnovom období zaťažené skutočnosťou, že v situácii československého štátu nemohli zostať bilaterálnymi, ale vstupovali do nich iné spoluurčujúce faktory, predovšetkým ohľad na odlišnú situáciu v českých krajinách a opakujúce sa napätia medzi Svätou stolicou a Československom, ktoré so Slovenskom nesúviseli, oddiaľovali však riešenie urgentných slovenských cirkevných otázok a spôsobovali vznik kolízií medzi záujmami Slovenska a záujmami českých krajín resp. medzi bezprostredným záujmom partikulárnej cirkvi na Slovensku a prioritami českých katolíkov poľažne Svätej stolice, ktorá musela zohľadňovať cirkevnú i politickú situáciu v celej republike. Najzreteľnejšie sa to prejavilo v už spomenutej otázke úpravy diecéz na Slovensku, ktorá viazla po dlhé roky najmä preto, lebo ju zaťažovali politické ohľady, najmä obava pražskej vlády, že vytvorením samostatnej cirkevnej provincie sa vytvorí zárodok politickej autonómie Slovenska, ale tiež protikatolícke legislatívne a politické zásahy vlády, ktoré boli také závažné, že bez ich predchádzajúceho vyriešenia nebolo možné prikročiť ku ďalším cirkevnopolitickým rokovaniam. Dikcia inštrukcie kardinála štátneho sekretára Gasparriho pre chargé d'affaires Aratu z novembra 1926, ktorá zodpovedala aj obsahu vatikánskej nóty adresovanej ministrovi Benešovi, bola v tomto kontexte jasná: „Poverujem Vás, aby ste príležitostne jasne vysvetlili každému zainteresovanému, že najprv musí byť vyriešená otázka Husova, až potom bude možné myslieť na vyriešenie bloku ostatných pendentných otázok“.¹⁹⁸

SVÄTÁ STOLICA, POLITICKÉ AKTIVITY SLOVENSÝCH KATOLÍKOV A VSTUP HSLS DO VLÁDY

Odlišnosť historických a duchovných tradícií, rôzny stupeň sekularizácie oboch národných spoločenstiev i nerovnaký vzťah k štátu, s ktorým sa českí katolíci napriek svetonázorovým bariéram bezpodmienečne stotožňovali ako s vlastným „českým národným štátom“, mali tiež za následok, že postoje slovenských katolíkov sa nie vždy zhodovali s postojmi katolíkov na západ od rieky Moravy. Táto odlišnosť sa v miernejšej podobe prejavila na cirkevnej rovine vzťahov, otvorene, niekedy aj radikálne, na úrovni straníckopolitickej. Reprezentantka českého politického katolicizmu, Československá strana lidová, predstavovala kultúrne a sociálne marginalizovanú katolícku menšinu vo väčšinovo sekularizovanej českej spoločnosti, ktorá ju podozrievala z nedostatku demokratického a národného zmýšľania. Cítila preto potrebu dokazovať vlastnú národnú lojalitu alebo

¹⁹⁸ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1926, pos. 70 P.O., fasc. 72, f. 42rv, Gasparri Aratovi, telegram, 26.11.1926.

minimálne neriskovať otvorený stret s českým prostredím a v sporných politicko-ideologických i cirkevných otázkach hľadať kompromisy v duchu notoricky známeho motta predsedu strany Jana Šrámka „Dohodli sme sa, že sa dohodneme“. Na politickej úrovni sa rýchlo stala bezpodmienečnou podporovateľkou štátneho centralizmu, odmietajúceho autonomistické riešenie slovenskej otázky a od jesene 1921 až do konca prvej republiky boli jej ministri nepretržite zastúpení vo všetkých prevažne liberálno-socialistických československých vládach vrátane tých, ktoré sa otvorene programovo hlásili ku rozluke Cirkvi a štátu alebo mali viac či menej latentné protikatolícke zameranie. Na týchto prioritách českej ľudovej strany sa čoskoro rozbila aj počiatočná spolupráca so slovenským politickým katolicizmom.

Keď sa v decembri 1918 vďaka iniciatíve Andreja Hlinku obnovila Slovenská ľudová strana a vstúpila do politickej činnosti, našla za vatikánskymi múrmi síce navonok rezervovanú, ale vo vnútri neprehliadnuteľne pozitívnu odozvu, ktorá s istou sympatiou sprevádzala nielen jej katolícko-konfesionálne prerogatívy, ale aj jej programový postulát autonómie Slovenska. Dôvera Svätej stolice v politickú akciu slovenských katolíkov sa prejavila už pri samej kolíske nového štátu. Na jeseň 1918, keď českí katolíci, vystrašení prvými protikatolíckymi signálmi nastupujúcich politických elít, prišli na viedenskú nunciatúru, aby sa poradili, čo majú robiť, nuncius Valfrè ich upozornil na politický potenciál Slovenska, ktorý bol podľa neho schopný signifikantne posilniť katolícke zoskupenia a vynútiť si zmiernenie protikatolíckeho zamerania formujúceho sa politického establishmentu.¹⁹⁹

Hoci očakávania, ktoré vo Vatikáne spájali so Slovenskom, sa v zásadnej rovine uchovali po celé medzivojnové obdobie, v priebehu rokov sa do istej miery posunuli ich ťažiská. Jednou z príčin bola zmena na Petrovom stolci. Pius XI., ktorý vo februári 1922 vystriedal Benedikta XV., mal vďaka svojmu konzervatívne a hierarchickému zmýšľaniu, tradičnej ekleziológii a nedôvere voči konfiguráciám, ktoré mohli vytvárať konfrontačné línie „medzi katolíkmi a katolíkmi“, rezervovanejší vzťah ku katolíckym politickým stranám, než jeho predchodca a bol presvedčený o tom, že Cirkev ako ústredná vodkyňa spoločnosti nepotrebuje mediáciu katolíckych strán. V boji proti „moru našich čias“ – laicizmu a v úsilí o

¹⁹⁹ 25.11.1918 navštívil viedenskú nunciatúru Cyril Antonín Stojan, predseda parlamentnej skupiny českých katolíckych kňazov a žiadal o radu, ako majú riešiť ťažkú politickú situáciu katolíkov. Nuncius Valfrè mu radil, aby sa usilovali oddialiť prijatie protikatolíckych opatrení do prvých parlamentných volieb, ktoré, keď budú dobre pripravené, prinesú víťazstvo katolíckych kandidátov „zvlášť na Morave a na Slovensku.“ S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1918, pos. 1320, fasc. 519, ff. 5rv-14rv, Valfrè Gasparrimu, 25.11.1918; S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria 654 (vecchia registratura), Valfrè Gasparrimu, 8.3.1919, a ASV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, b.12, fasc. 44, pos. VI-F, ff. 17rv-42r.

rechristianizáciu spoločnosti,²⁰⁰ ktoré považoval za najzávažnejší zápas storočia, dával Pius XI. prednosť nepolitickej masovej mobilizácii katolíkov v podobe Katolíckej akcie, ktorá mala katolíckym duchom preniknúť všetky oblasti verejného života, a popri nej priamej dohode so štátom v podobe medzinárodnoprávných zmlúv, zabezpečujúcich verejné postavenie Cirkvi nezávisle od premenlivých politických konštelácií. Konsolidácia československého štátu a jeho diplomatických vzťahov so Svätou stolicou robili takúto dohodu postupom času realistickejšou, najmä po tom, čo pražská vláda z pragmatických dôvodov aspoň navonok upustila od pôvodného radikalizmu a v záujme konsolidácie štátu i uchovania istého politického vplyvu na cirkevné záležitosti nahradila explicitné programové vyhlásenia o uskutočnení rozluky miernejšou a všeobecnejšou formulkou o novej úprave vzájomných vzťahov.²⁰¹ Prítomnosť nuncií v Prahe, hoci zatienená ťažkosťami a pokoreniami, časom tiež koncentrovala ich pohľad na české prostredie, ktoré ich obklopovalo, zatiaľ čo slovenský katolicizmus, vzdialený psychologicky aj geograficky, ktorému navyše chýbala silná a vplyvná vzdelaná vrstva a ani numericky nebol schopný vynútiť si zmenu orientácie na celoštátnej úrovni, napriek pretrvávajúcej dôležitosti nevyriešených slovenských cirkevnepolitických otázok do istej miery strácal pozíciu prioritného referenčného partnera. Odhliadnuc od toho, že Slovákov v kúrii niektorí považovali za národ „málo vyvinutý, nestály a organizačne veľmi schopný“,²⁰² vo Vatikáne rástli tiež obavy, či zápas, ktorý by sa priveľmi opieral o nečeské elementy, nevyvolá vo väčšinovom obyvateľstve dojem, že je namierený proti jeho národným záujmom a nepovedie ku zostreniu českého nacionalizmu, ktorý proti autorite Ríma beztak prechovával veľa predsudkov.²⁰³

Svätá stolica v tomto zložitom kontexte čelila viacerým dilemám. Dileme medzi tichou podporou autonómie Slovenska ako bariéry proti prenikaniu protikatolíckych vplyvov zo západu republiky na jednej strane a snahou nekompromitovať svoju nestrannosť a neznemožniť dohodu so štátom na strane druhej, a dileme medzi prirodzenou sympatiou pre jasné katolícke stanoviská slovenských katolíkov a obavou, aby prílišný radikalizmus nevyvolal otvorený kultúrny boj s nepredvídateľnými následkami najmä pre fragilný český katolicizmus.²⁰⁴ Za oboma sa skrývala hlbšia dilema, v zásade rovnako stará ako dejiny vzťahov medzi Cirkvou a moderným štátom, či má Cirkev resp. Svätá stolica hľadať *modus*

²⁰⁰ Encyklika *Quas primas* z 11.12.1925. In *AAS*, 1925, roč. XVII, s. 593-610. Pozri aj *Enchiridion delle encicliche. 5. Pio XI (1922-1939)*, Bologna : Edizioni Dehoniane Bologna, 1995, s. 158-193.

²⁰¹ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1924, pos. 56 P.O., fasc. 54, ff. 44rv-55r, Marmaggi Gasparrimu, 3.12.1924; AMZV, II/3, karton 28, Aide mémoire Politickej sekcije ministromi Benešovi, 20.11.1923.

²⁰² S.RR.SS., AA.EE.SS., *Rapporti delle Sessioni*, 1927, n. 1304, stampa 1172, 28.7.1927, materiálková správa.

²⁰³ Tamže.

²⁰⁴ HRABOVEC, Emilia. *La Santa Sede, il governo cecoslovacco e gli slovacchi (1918-1939)*. In VALENTE, Massimiliano (ed.). *Santa Sede ed Europa centro-orientale tra le due guerre mondiali. La questione cattolica in Jugoslavia ed in Cecoslovacchia*. Soveria Mannelli : Rubbettino, 2011, s. 243-272.

vivendi s politickou mocou aj za cenu kompromisov, považovaných za ešte prípustné, alebo má odmietnuť akýkoľvek kompromis, riskujúc otvorenú konfrontáciu s možnými neblahými následkami pre Cirkev. V československých podmienkach táto dilema otvárala okrem iného otázku, či má Rím tolerovať prítomnosť českých lidákov v zmiešaných vládnych koalíciách, ktorá prinášala spoluzodpovednosť za programové vyhlásenia a politické rozhodnutia z katolíckeho hľadiska nezriedka ťažko prijateľné, v zásade však otvárala cestu k úprave vzťahov s politickou mocou a za istých okolností sa zdala byť menším zlom než alternatíva uvoľniť vládny priestor nepriateľom Cirkvi rozhodnutým zaviesť nepriateľskú rozluku Cirkvi a štátu, nebezpečnú predovšetkým pre český katolicizmus, príliš oslabený, aby odolal otvorenej perzekúcii alebo príťažlivosti národnej cirkvi, alebo či má žiadať českých lidákov, aby vystúpili z vlády, otvárajúc tak strašiaka *Kulturkampf* a možno aj vnútročeskej schizmy.

Prvá situácia, ktorá vyžadovala rozhodnutie *aut-aut* nastala v novembri 1921, keď Slovenská ľudová strana odmietla podporiť vládnu koalíciu, v ktorej sedeli aj lidácki ministri, ktorá sa však programovo hlásila k rozluke a k štátnemu centralizmu a nedodržala ani prísľub, že otvorí tri katolícke gymnáziá ako skromnú kompenzáciu za dvadsať po prevrate zrušených katolíckych gymnázií na Slovensku, a následne vystúpila aj zo spoločného parlamentného klubu so sesterskou Československou stranou lidovou.²⁰⁵ Tento počín Hlinkovho vedenia Slovenskej ľudovej strany oživil vo vatikánskych kruhoch staršie diskusie o tom, či bolo správne, aby ľudová strana vstúpila do koalíciej vlády alebo nie. Nuncius Micara toto rozhodnutie pôvodne obhajoval s odôvodnením, že participácia na politickej moci mohla katolíckej kauze lepšie poslúžiť ako zotrvanie v opozícii a zabránila ďalšiemu politickému posunu doľava a vzniku výslovne proticirkevne orientovanej koalície.²⁰⁶ Pod vplyvom Hlinkovho kroku sa však začal prikláňať k názoru, ktorý už dávnejšie jestvoval aj v samotnej Šrámkovej strane, že prítomnosť katolíckych ministrov vo vláde, v ktorej sedeli otvorene protikatolícky zmýšľajúce sily, predovšetkým minister Beneš, opierajúci sa o autoritu prezidenta Masaryka, bola veľmi nebezpečná, pretože zaťažovala katolícku stranu spoluzodpovednosťou za politické kroky vládnej koalície a kompromitovala ju v očiach katolíckych voličov bez toho, aby jej dávala reálnu možnosť niečo konkrétne ovplyvniť.²⁰⁷ Micara ospravedlňoval Hlinkovo rozhodnutie opustiť spoločnú politickú domácnosť so

²⁰⁵ S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1921, pos. 1476, fasc. 601, ff. 96rv-99r, Micara Gasparrimu, 8.12.1921. HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 42. SIDOR – VNUK. *Andrej Hlinka 1864-1938*, s. 471-476; HRUBAN, Mořic. *O politice Československé strany lidové v letech 1921-1923 : Referát místopředsedy posl. sněmovny Mořice Hrubana na sjezdu čsl. strany lidové v Brně I. července 1923*. Olomouc : Mořic Hruban, 1923, s. 7.

²⁰⁶ S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1921, pos. 1476, fasc. 601, Micara Gasparrimu, 3.10.1921; tamže, ff. 93rv-95r, Micara Gasparrimu, 28.11.1921.

²⁰⁷ S.RR.SS., AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1921, pos. 1476, fasc. 601, ff. 96rv-99r, Micara Gasparrimu, 8.12.1921.

sesterskou českou stranou tým, že zotrvaním v spoločnom klube by sa boli slovenskú ľudáci scvrkli na bezmocný prívěsok českej majority, ktorú „tvoria ľudia každej farby“ a ktorá Slovensku odmietala koncedovať akúkoľvek podobu autonómie a boli by sa stali obeťou „kompromisnej taktiky Mons. Šrámka, ktorý sa iba usiluje nespôsobiť vláde žiadne neprijemnosti a demonštrovať jej, že má za sebou uzatvorenú a poslušnú skupinu, bez toho, aby sa staral o to, aké obeť si to vyžaduje.“ Micara pripisoval Hlinkovi viac pevnosti a energie v obrane cirkevných záujmov než Šrámkovi, ktorému naopak vyčítal, že sa „úplne dostal pod vplyv vlády a demonštruje prehnaný nacionalizmus, s tým výsledkom, že česká katolícka strana je dnes vedno s pánom Kramářom považovaná za najnacionalistickejšiu stranu.“²⁰⁸

Komplikovanosť vzťahov medzi aktérmi na cirkevnej i katolícko-politickej rovine v oboch častiach republiky sa opäť otvorene prejavila na prelome rokov 1924/1925. V ankete, v ktorej nuncius Marmaggi žiadal všetkých ordinárov republiky o vyjadrenie vo veci možnej redukcie cirkevných sviatkov a zavedenia Husovho dňa, ako to predkladal návrh zákona o sviatkoch, slovenskí biskupi i Slovenská ľudová strana jednomyselne odmietli jedno aj druhé, zatiaľ čo postoje na českej strane siahali od výrazne odmietavého stanoviska kráľovohradeckého biskupa Karla Kašpara cez kompromisné postoje pražského arcibiskupa Františka Kordača a olomouckého arcibiskupa Leopolda Prečana až po provládne stanovisko ministra Šrámka, ktorý pokladal schválenie zákona o sviatkoch vrátane uzákonenia Husovho dňa za nevyhnutné. Keď pod vplyvom tejto nejednoty a Šrámkových kompromisných návrhov nuncius zvolal do Prahy poradu zástupcov biskupov, slovenskí biskupi odmietli účasť s odôvodnením, že svoje stanovisko už vyjadrili a nebudú ho meniť.²⁰⁹

Priepastný rozdiel v posudzovaní situácie medzi slovenskými biskupmi a Slovenskou ľudovou stranou na jednej strane a Československou stranou ľudovou na strane druhej sa prejavil aj v reakcii na spomínaný pastiersky list slovenských biskupov spred Vianoc 1924. Českí biskupi síce na nunciiov podnet podporili verejným vyhlásením svojich slovenských kolegov, Šrámkova strana však nekompromisné svetozorové prejavy slovenských biskupov

²⁰⁸ HRABOVEC, Emilia. Der tschechische Katholizismus nach dem Ersten Weltkrieg aus der Sicht des Heiligen Stuhls. In *Bohemia*, 2004, roč. 45, č. 2, s. 427; ku Gasparriho kritike Šrámkovho politického konania pozri ASV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, b. 9, fasc. 36, pos.V-H, f. 5rv, Gasparri Micarovi, 29.12.1921. HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 46. Kritický postoj nuncia Micaru voči Šrámkovej politike si všimol aj nemecký vyslanec v Prahe Walter Koch. Pozri *Deutsche Gesandtschaftsberichte aus Prag : Innenpolitik und Minderheitenprobleme in der Ersten Tschechoslowakischen Republik. Teil II : Vom Kabinett Beneš bis zur ersten übernationalen Regierung unter Švehla 1921-1926*. Ed. ALEXANDER, Manfred. München : R. Oldenbourg Verlag, 2004, dok. č. 52, vyslanec Koch ministerstvu zahraničia, 29.4.1923, s. 136-140.

²⁰⁹ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1924, pos. 56 P.O., fasc. 54, ff. 44rv-55r, Marmaggi Gasparrimu, 3.12.1924. HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 57.

považovala za ohrozenie fragilnej rovnováhy vo vládnej koalícii a svojich ministerských kresiel, pastiersky list nazvala „vojnovým aktom“ a od nuncia žiadala, aby biskupom jeho uverejnenie zakázal.²¹⁰ Nuncius tak stál v podstate pred otázkou, či naďalej tolerovať prítomnosť českých lidákov v zmiešanej vládnej koalícii, alebo či od nich žiadať, aby opustili vládu, prenechajúc tak vládny terén nepriateľom Cirkvi a otvárajúc nebezpečenstvo kultúrneho boja a možno i vnútročeskej schizmy. Marmaggi nechcel hnať konflikt na ostrie noža a súhlasil s opatrným postupom, ktorý nebude zbytočne riskovať rozpad koalície a bol spočiatku dokonca ochotný žiadať slovenských biskupov, aby oddialili zverejnenie listu do Troch kráľov. Odmietol im však niečo prikazovať alebo zakazovať a obsahovo sa postavil jednoznačne na ich stranu upozorniac lidáckych politikov, že ich zotrvanie vo vláde *ad vitanda mala maiora* nesmie prekročiť hranicu morálnej prípustnosti. Keď si Šrámkova strana nakoniec vykúpila zotrvanie vo vláde rezignáciou na verejnú podporu slovenských biskupov a podporou formalisticky modifikovaného zákona o sviatkoch, neskrýval nuncius sklamanie a v správe kardinálovi štátnemu sekretárovi si otvorene položil otázku, či takéto správanie zodpovedá katolíckemu svedomiu a dôstojnosti.²¹¹

Napätie na politickej scéne republiky vystupňovali v polovici roku 1925 blížiace sa parlamentné voľby, ktoré sa všeobecne spájali s očakávaním, že katolíci výrazne posilnia svoje pozície. 10. júla 1925 počas návštevy *ad limina* v Ríme žiadal spišský biskup Ján Vojtaššák od kardinála štátneho sekretára Gasparriho inštrukcie, či smú diecézni biskupi dať povolenie kňazom, aby kandidovali na poslanecké miesta, resp. či samotný biskup, „si forte requireretur“, smie prijať poslanecký mandát za ľudovú stranu. Potrebu kňazských kandidatúr vysvetľoval nedostatkom vhodných laikov na Slovensku a tvrdým protikatolíckym zápasom na parlamentnej pôde, ktorý vyžaduje, aby v ňom boli katolíci zastúpení početnými a odhodlanými mandatármi. Druhá časť Vojtaššákovkej otázky naznačuje, že aj on sám zvažoval prípadnú kandidatúru, aj keď ďalšia stopa o takejto eventualite sa už vo vatikánskych archívoch nenachádza. Kardinál štátny sekretár odpovedal biskupovi telegraficky, že ohľadom kňazských kandidatúr sa treba riadiť Kódexom kánonického práva, kým v prípade biskupa treba vec zvážiť po porade s nunciatúrou, ktorá podá správu do Ríma.²¹²

²¹⁰ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1925, pos. 55 P.O., fasc. 54, ff. 28rv-33r, Marmaggi Gasparrimu, 28.2.1925. HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 58.

²¹¹ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1925, pos. 56 P.O., fasc. 55, ff. 22rv-26r, Marmaggi Gasparrimu, 7.3.1925. HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 60.

²¹² S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1925, pos. 62 P.O., fasc. 63, f. 5r, Gasparri Aratovi, telegram, 14.7.1925. HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č.

Napriek tomu, že Pius XI. sledoval jasný cieľ postupne odstrániť klérus zo straníckej činnosti a nahradiť ho katolíckymi laikmi, uvedomoval si, že v situácii, keď chýbali vhodní laici, ako to bolo aj na Slovensku, by úplné stiahnutie sa kléru z politickej akcie otriaslo katolíckymi pozíciami vo všetkých verejných sférach a v konečnom dôsledku prospelo iba ich protivníkom. Pápež bol preto ochotný politickú aktivitu svetského kléru v Československu (rovnako ako v iných krajinách, v ktorých to z rôznych dôvodov považoval za nevyhnutné) dočasne tolerovať, oznámil však biskupom, že celkový počet poslancov a senátorov z radov kňazov nesmie prekročiť ich počet z konca predchádzajúcej legislatívnej periódy.²¹³ Zároveň musela byť splnená podmienka stanovená Kódexom kánonického práva, to jest každý z kňazov potreboval povolenie svojho diecézneho biskupa.²¹⁴ Tieto inštrukcie do určitej miery nepriamo zvýhodňovali Slovenskú ľudovú stranu, ktorá mala už v predchádzajúcich voľbách vyšší počet klerických mandátov, ich počet nemusela znížiť následkom strát počas volebného obdobia (dve úmrtia a jedna rezignácia) a nemala vo svojich radoch rehoľníkov, ktorým bola politická aktivita zakázaná, a znevýhodňovali strany programovo alebo príležitostne protikatolícke, na Slovensku najmä agrárikov, ktorí chceli postaviť nových kňazských kandidátov, aby tak účinnejšie čelili konkurencii Hlinkovej strany.²¹⁵

Nádeje, vkladané do novembrových parlamentných volieb sa splnili a katolícke strany prakticky zdvojnásobili počet svojich mandátov, Hlinkova slovenská ľudová strana sa stala najsilnejšou stranou na Slovensku. Pred Hlinkom ako predsedom HSĽS stála otázka, či má jeho strana zotrvať v opozícii, alebo sa podľa logiky parlamentnej demokracie a z hľadiska katolíckej náuky do istej miery aj morálnej povinnosti pokúsiť vstúpiť do vlády a ovplyvniť ďalší politický vývoj „zvnútra“. Situácia bola komplikovaná skutočnosťou, že hoci sa HSĽS stala najsilnejšou slovenskou stranou, mohla toto víťazstvo iba obmedzene využiť, pretože Slovensko nemalo vlastnú vládu ani parlament, ale politicky existovalo iba v celoštátnom rámci, kde strana vďaka celkovému počtu slovenských mandátov zostala naďalej menšinou, ktorá sama osebe nemohla ani z opozície ani z koalície reálne ovplyvniť chod politických rozhodnutí.

Svätá stolica sa od prvého povolebného dňa netajila želaním, aby sa víťazné katolícke strany pokúsili o nejakú formu politickej spolupráce resp. vytvorili katolícky blok a stali sa tak najsilnejším politickým zoskupením v štáte, ktoré by mohlo účinne zastávať katolícke

65.

²¹³ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1925, pos. 62 P.O., fasc. 63, f. 10r, Gasparri Aratovi, telegram, 28.9.1925. HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 67.

²¹⁴ §4 can. 139 CIC/1917.

²¹⁵ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1925, pos. 62 P.O., fasc. 63, ff. 39rv-42r, Arata Gasparrimu, 13.10.1925.

záujmy. Takýto blok mal byť dost' silný na to, aby vedno s občianskymi stranami sformoval novú vládu, z ktorej by boli vytlačené protikatolícky orientované politické sily, predovšetkým vtedy bojovne proticirkevne naladení socialisti, ale aj minister Edvard Beneš, vo Vatikáne v tom čase vedno s Masarykom považovaný za najväčšieho nepriateľa Katolíckej cirkvi, ktorého sa vďaka ochrane hlavy štátu dovtedy nepodarilo vytlačiť zo žiadnej vládnej konštelácie vrátane úradníckych a občiansko-katolíckych kabinetov, voči ktorým bola jeho národnosocialistická strana v opozícii. Vo Vatikáne videli neradi, že si Beneš prakticky uzurpoval monopol na rokovania so Svätou stolicou, z ktorých vytlačil akékoľvek iné politické faktory, takže nebolo vyhládok na zmenu postoja československej strany. Svätá stolica preto dúfala, že sa po novembrových voľbách podarí vytvoriť novú vládu, ktorá skoncuje s protikatolíckou orientáciou štátu a kultúrnym bojom, ktorý štát od jeho zrodu sprevádzal a diplomatickou cestou zlikviduje konflikt okolo osláv Husovho sviatku, teda predovšetkým poskytne Svätej stolici záruky, že Husove oslavy sa v budúcnosti nebudú niesť v protikatolíckom duchu a podobné cielené provokácie, ku akým došlo v lete 1925, sa už nebudú opakovať.²¹⁶ Odstránenie tejto prekážky malo uvoľniť cestu ku obnoveniu rokovaní o otvorených cirkevnopolitických otázkach najmä na Slovensku a umožniť ich zmluvné, v ideálnom prípade konkordátne riešenie.

Nová vláda mala podľa vatikánskych očakávaní napokon pomôcť vyriešiť aj slovenskú otázku v jej politickej i cirkevno-náboženskej dimenzii, ktoré v kúrii kládli do úzkeho súvisu. Ukazuje to i jedno z hlásení o priebehu predvolebného boja, ktoré pravidelne posielal do Ríma chargé d'affaires Antonino Arata:

Je isté, že po incidente medzi československou vládou a Vatikánom mohol Hlinka túto okolnosť dobre využiť v boji proti českému elementu a centralizmu, ktorému slúžia slovenskí agrárci. Na druhej strane neohrozený a verný kňaz Hlinka dobre vie (a vedia to všetci čestní ľudia), že jeho boj proti českému elementu je bojom proti oficiálnemu ateizmu a husitizmu, ktorý nevynechá žiadny prostriedok, aby odkresťančil Slovensko. V tomto ohľade sú Hlinkove zásluhy obrovské.²¹⁷

Po voľbách teda vo Vatikáne logicky dúfali, že katolícke strany svoj úspech zúročia na konkrétne zlepšenie situácie Cirkvi v štáte. 24. novembra 1925 poslal kardinál štátny sekretár Gasparri Aratovi do Prahy telegram, v ktorom ho poveril, aby opatrným spôsobom pôsobil na vplyvných členov českého a slovenského episkopátu, aby vysvetlili predsedom oboch katolíckych strán, že pápež si želá, aby vo vyššom cirkevnom záujme našli cestu ku

²¹⁶ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1926, pos. 70 P.O., fasc. 71.

²¹⁷ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1925, pos. 62 P.O., fasc. 63, ff. 6rv-8r, Arata Gasparrimu, 11.9.1925.

vzájomnej dohode a vážne ohrozeným náboženským záujmom dali prednosť pred programovými bodmi, ktoré obe strany rozdeľujú.²¹⁸ Vo Vatikáne však evidentne podcenili tak odolnosť liberálno-socialistického establishmentu ako politickú a psychologickú priepasť, ktorá oddeľovala slovenských a českých katolíckych politikov.

Hneď po voľbách sa Arata nádejal, že sa rýchlo vytvorí občianska vláda, do ktorej budú pozvaní aj slovenskí ľudáci. Po vytvorení novej koalície vlády Antonína Švehlu, ktorá zostavou i programovým vyhlásením prakticky kopírovala predvolebné koalície, však sklamané písal do Vatikánu, že jeho optimizmus bol neoprávnený, víťazstvo oboch ľudových strán je vzhľadom na všeobecné politické pomery v republike iba relatívne a protikatolícke sily, ktoré dominujú v politických elitách od zrodu štátu, naďalej sedia pevne v sedle.

V tomto bode si neslobodno robiť ilúzie. Ja sám – ktorý sa nachádzam tu na mieste a v tomto ohľade som si robil isté ilúzie – som sa musel v týchto dňoch presvedčiť o opaku konštatujúc, aká je ešte silná, odhodlaná, sektárska slobodomurársko-socialistická kamarila, ktorá vládne v tejto republike od počiatku jej konštituovania až dodnes pod egidou hlavy štátu – ktorý vo svojom srdci pestuje toľkú nenávisť voči Katolíckej cirkvi!²¹⁹

Arata vnímal aj diskusie vo vnútri HSEŠ, ktoré predchádzali vstupu strany do vlády. Uvedomoval si, že Hlinkova strana získala svoj obrovský volebný úspech vďaka autonomistickému programu, od ktorého nemohla ustúpiť, keď sa nechcela spreneveriť svojim voličom a vohnať ich do náruče komunistov. Pravda, všimol si aj menej zásadné konfliktné body vo vnútri strany, predovšetkým súperenie viacerých popredných členov o vplyv v strane a o prípadné ministerské kreslá.²²⁰ Na druhej strane videl, že české strany vrátane lidákov neboli ochotné koncedovať Slovensku ani administratívnu, nieto politickú autonómiu, takže politická spolupráca ľudovej a lidovej strany narážala na „neprekonateľné ťažkosti“. Situácia sa zdala byť Aratovi priam patovou, tým väčšmi, že podľa neho Šrámek i Hlinka boli „rovnako tvrdohlaví“ a „intransigentní“.²²¹

²¹⁸ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1925, pos. 62 P.O., fasc. 63, f. 70r, telegram, Gasparri Aratovi, 24.11.1925. HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 69.

²¹⁹ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1925, pos. 70 P.O., fasc. 70, ff. 11rv-17r, Arata Gasparrimu, 10.12.1925. HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 70.

²²⁰ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1925, pos. 70 P.O., fasc. 72, ff. 37rv-39rv, Arata Gasparrimu, 13.11.1925. HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 76.

²²¹ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1925, pos. 70 P.O., fasc. 70, ff. 11rv-17r, Arata Gasparrimu, 10.12.1925.

Osobitne trpko vyčítal Arata Šrámkovi, že sa „napriek všetkým upozorneniam a nátlakom zhora“ rozhodol postaviť na Slovensku vlastných kandidátov. Zmyslom tohto kroku, politicky aj finančne podporovaného liberálno-socialistickými kruhmi a „Hradom“, teda politickými kruhmi okolo prezidenta Masaryka, bolo vytvoriť na Slovensku politickú platformu, ktorá by síce bola katolícka, ale zároveň by podporila centralistický model usporiadania československého štátu, zmiernila niektoré katolícke požiadavky a odobrala čo najviac hlasov Slovenskej ľudovej strane. Arata považoval Šrámkovo rozhodnutie vstúpiť do zápasu proti katolíckym bratom za „skutočnosť jednoducho hroznú“ („un fatto semplicemente enorme“),²²² ale ani osobne ani s pomocou pražského arcibiskupa Kordača sa mu nepodarilo odhovoriť ho od podujatia, ktoré nielen pripravilo HSLS o štyri mandáty, ale predovšetkým navždy zaťažilo vzťahy oboch strán ťažkou hypotékou, zasialo nezhody medzi veriacich a klérus a vnieslo napätia aj do radov slovenského episkopátu, keď nitriansky biskup Karol Kmeťko do určitej miery zaštitil prienik ľudovej strany na Slovensko, zatiaľ čo banskobystrický ordinár Marián Blaha toleroval aktivity svojich kňazov aj v prospech centralisticky a „československy“ zmýšľajúcej agrárnej strany.²²³ Arata Šrámkov počín komentoval slovami:

Veľmi trápny dojem vyvolala skutočnosť, že strana Msgr. Šrámkova sa rozhodla postaviť v budúcich voľbách aj na Slovensku niekoľkých svojich kandidátov, konkrétne bývalého ministra Mičuru, kňaza profesora Kolíska a publicistu kňaza Kozu Matejova, politického odporcu Hlinkovho. Takto Šrámek, ktorý je v Čechách ochotný ku všetkým obetiam, ktoré od neho socialisti žiadajú, sa na Slovensku neštitil toho, aby vstúpil do politického boja proti katolíckym bratom. Tento fakt je jednoducho ohromujúci a medzi slovenskými ľudákmi vyvolal pobúrenie.²²⁴

Napriek opakovaným výzvam zo strany Svätej stolice signalizoval predseda českých lidákov Jan Šrámek začiatkom roku 1926, že akúkoľvek podobu fúzie so slovenskými ľudákmi považuje za nemožnú.²²⁵ Aj Hlinka vylučoval zliatie či úzku spoluprácu oboch strán, ktoré považoval za „smrť nielen politickú, ale aj náboženskú“,²²⁶ uisťoval však Svätú stolicu, že bude pokračovať v kooperácii vo všetkých záležitostiach, týkajúcich sa náboženstva. 6.

²²² S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1925, pos. 62 P.O., fasc. 63, ff. 6rv-8r, Arata Gasparrimu, 11.9.1925.

²²³ Tamže. Pozri aj S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1926, pos. 70 P.O., fasc. 72, ff. 44rv-49r, Arata Gasparrimu, 27.11.1926. Pozri dokument č. 78; ASV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, b. 52, fasc. 19, Bubnič Aratovi, 13.1.1926.

²²⁴ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1925, pos. 62 P.O., fasc. 63, ff. 6rv-8r, Arata Gasparrimu, 11.9.1925.

²²⁵ HOLÁK, Martin. Vstup Hlinkovej slovenskej ľudovej strany do vládnej koalície. In *Historický zborník*, 2004, roč. 14, č. 2, s. 34, pozn. 32.

²²⁶ NEMEŠ, Jaroslav – ZMÁTLO, Peter. Listy Andreja Hlinku biskupovi Karolovi Kmeťkovi z rokov 1919-1928. In *Historický časopis*, 2003, roč. 51, č. 3, s. 515-517, Hlinka biskupovi Kmeťkovi, 10.12.1925.

apríla 1926 poslal Hlinka kardinálovi štátnemu sekretárovi Gasparrimu list, v ktorom zdôvodňoval, prečo nemôže schváliť politickú úniu s českou ľudovou stranou. Takáto únia by podľa Hlinku priniesla existenčné oslabenie slovenského katolicizmu a jeho akcieschopnosti a vystavila by ho nebezpečenstvu českých „husitských“ a „protirímskych“ vplyvov, úplne by odcudzila ľudovej strane slovenských voličov a vohnala ich do náruče boľševikom. Hlinka sa v liste trpko sťažoval na Šrámkov postup na Slovensku, ktorého cieľom nebolo hájiť katolícke záujmy, ale bojovať proti ľudovej strane a ktorý slovenskej strane spôsobil veľmi ťažkú situáciu.²²⁷

S odporúčaniami biskupa Jantauscha a pražského arcibiskupa Kordača pricestoval do Vatikánu v apríli 1926 aj Vojtech Tuka, bývalý univerzitný profesor medzinárodného práva na Alžbetínskej univerzite v Bratislave, ktorý ako jediný politik HSLS mal zahraničné skúsenosti a kontakty a vedel sa ľahko pohybovať na diplomatickom parkete. Tuka mal vo Vatikáne osobne vysvetliť dôvody, pre ktoré slovenskí ľudáci považovali úniu s českou sesterskou stranou za nemožnú. Aj on argumentoval, že takáto politická únia by zásadne oslabil katolícke sily na Slovensku, ľudáckych voličov vohnala do radov nekatolíckych alebo protikatolíckych strán, ktoré sa v programe hlásili k obrane národných záujmov a otvorila dvere odkresťančeniu Slovenska.²²⁸ Hoci kardinál Gasparri, aby nekompromitoval nestrannosť Svätej stolice, nechcel „vstupovať do skúmania otázky, ktorá z dvoch strán, Česká ľudová strana alebo Slovenská ľudová strana, prijala správnu koncepciu ohľadom národného základu a svojej politickej taktiky“,²²⁹ ako sa vyjadril počas audiencie, udelenej Tukovi v apríli 1926, postoj Svätej stolice ku Šrámkovmu postupu zostal kritický a ešte sa priostřil, keď začal Arata posielat' do Ríma správy o Šrámkovom odpore proti vstupu HSLS do katolícko-občianskej vlády.²³⁰

V máji 1926 odcestoval Andrej Hlinka na päťmesačnú cestu po USA.²³¹ Jej cieľom bolo predovšetkým ponavštevovať slovenských vysťahovalcov v USA, povzbudiť ich v slovenskom i katolíckom zmýšľaní a zároveň od nich získať morálnu i materiálnu podporu pre autonomistické hnutie na Slovensku. Počas Hlinkovej neprítomnosti viedol stranu Hlinkom menovaný päťčlenný výbor, v ktorom kľúčovú úlohu hral člen predsedníctva strany

²²⁷ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1926, pos. 75 P.O., fasc. 75, f. 54rv, Hlinka Gasparrimu, 6.4.1926. HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 71.

²²⁸ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1926, pos. 75 P.O., fasc. 75, ff. 44r-52r, Tuka Gasparrimu, 6.4.1926. HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 72.

²²⁹ ASV, Arch. Nunz. Cecoslovacchia, b. 52, fasc. 19, ff. 26rv-27rv, Tuka Marmaggimu, 4.5.1926. HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 73.

²³⁰ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1926, pos. 70 P.O., fasc. 72, f. 42rv, Štátny sekretariát Aratovi, 26.11.1926.

²³¹ Ku Hlinkovej ceste do USA pozri KUCÍK, Štefan. *Podiel amerických Slovákov na autonomistickom hnutí na Slovensku (1918-1938)*. Martin : Matica slovenská, 2011, s. 67-79.

Jozef Tiso. Tiso v tichosti viedol intenzívne rokovania s predstaviteľmi agrárnej strany i zástupcami Černého úradníckej vlády, ktorá úradovala od marca 1926 a predokoval kľúčové otázky vstupu Hlinkovej slovenskej ľudovej strany do vlády. Konečné rozhodnutie však mohlo padnúť až po Hlinkovom návrate do vlasti v októbri 1926.²³²

Za vstup HSLS do vlády sa veľmi angažoval aj známy slovenský agrárny politik, podpredseda agrárnej strany a minister Milan Hodža.²³³ Hodža bol pôvodne proti vstupu ľudákov do vlády, pretože sa právom obával, že týmto činom by kľúčovým slovenským politikom v Prahe prestal byť on, ale stal by sa ním logicky predseda najsilnejšej slovenskej strany Andrej Hlinka. Hodža evidentne tiež vytušil, že predseda agrárnej strany Antonín Švehla chcel vstup ľudákov do vlády využiť nielen na stabilizáciu vlády a zabezpečenie pevnej majority v parlamente, ale tiež na oslabenie Hodžovej pozície v strane, pretože v Hodžovi videl čoraz nebezpečnejšieho vnútrostraníckeho konkurenta. Hodža však rýchlo pochopil, že rokovaniam o vstupe HSLS do vlády nebude môcť zabrániť, a preto sa z nich pokúsil vyťažiť čo najviac, to jest predovšetkým viazať hlavnú iniciatívu i priebeh rokovaní na seba, a tak posilniť svoje politické pozície. Podľa toho, čo prezrádzajú vatikánske dokumenty, však Hodžovi, hoci bol evanjelik, naozaj úprimne záležalo na vyriešení otvorených slovenských cirkevnopolitických otázok, predovšetkým na zosúladení hraníc biskupstiev s novými štátnymi hranicami, vyriešení otázok biskupov i zložitého problému cirkevných majetkov, nachádzajúcich sa pod štátnou správou alebo v Maďarsku, pretože ho považoval za kľúč ku konsolidácii Slovenska. Od občiansko-katolíckej vlády bez socialistov i Beneša si Hodža napokon sľuboval aj dosiahnutie svojej dávnej túžby – kresla ministra zahraničia, ktoré bolo dovtedy pevne v Benešových rukách. Hodža medzi októbrom 1926 a januárom 1927 veľmi často osobne navštevoval alebo telefonicky kontaktoval nunciatúru a 23. októbra 1926 sa dokonca inkognito vybral do Drážd'an, kde sa osobne stretol s berlínskym nunciom Eugeniom Pacellim, budúcim pápežom Piom XII. Zmyslom týchto jeho pozoruhodne čulých a dosť nezvyčajných iniciatív bolo presvedčiť Svätú stolicu, aby pôsobila na Hlinku a prehovorila ho k vstupu do vlády i za cenu istých politických kompromisov a ústupkov od pôvodných požiadaviek. Za túto podporu Hodža ponúkal likvidáciu Husovho incidentu ku spokojnosti Svätej stolice, vyriešenie zamotanej otázky cirkevných majetkov a

²³² K rokovaniam okolo vstupu HSLS do vlády pozri HOLÁK. Vstup Hlinkovej slovenskej ľudovej strany do vládnej koalície, s. 30-41; SIDOR – VNUK. *Andrej Hlinka 1864-1938*, s. 567-577; BARTLOVÁ, Alena. Česko-slovenský štát – katolícka cirkev – HSLS. In LETZ, Róbert – MULÍK, Peter – BARTLOVÁ, Alena (ed.). *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905-1945*. Martin : Matica slovenská, 2006, s. 145-146; ku Tisovmu podielu na rokovaníach ĎURICA, Milan S. *Jozef Tiso 1887-1947 : Životopisný profil*. Bratislava : Lúč, 2006, s. 146-153.

²³³ Ku Hodžovmu podielu na vstupe ľudákov do vlády vid' okrem tu uvedených dokumentov tiež HOLÁK. Vstup Hlinkovej slovenskej ľudovej strany do vládnej koalície, s. 34-36; SIDOR – VNUK. *Andrej Hlinka 1864-1938*, s. 574-575.

uzatvorenie konkordátu alebo aspoň modu vivendi medzi ČSR a Svätou stolicou. Hodža i Arata sa výslovne zhodli i v tom, že bude potrebné vytvoriť vládu bez Edvarda Beneša.²³⁴

Hoci vo Vatikáne Hodžovým prísľubom a hlavne jeho politickej sile ich v česko-slovenských pomeroch aj reálne presadiť nie celkom verili – Arata napísal kardinálovi štátnemu sekretárovi Gasparrimu, že má dojem, že „pán minister príliš rýchlo beží a vidí veci príliš ľahké“²³⁵ – , alternatívu ku občiansko-katolíckej koalícii nevideli. Na výslovný Gasparriho príkaz²³⁶ preto Arata viackrát kontaktoval Hlinku telefonicky v Ružomberku (zhovárali sa po latinsky) alebo sa s ním stretol na nunciatúre, kam ho minimálne raz sprevádzal aj Jozef Tiso. Arata sa pri týchto príležitostiach Hlinku pokúšal presvedčiť, aby aj za cenu ústupkov súhlasil so vstupom do vlády.²³⁷ Vatikánsky diplomat využíval aj sprostredkovanie slovenských biskupov Michala Bubniča a Jána Vojtaššáka a pražského arcibiskupa Františka Kordača ako aj kontakt cez veľmi pragmaticky vystupujúceho Vojtecha Tuku, ktorý udržiaval v týchto rokoch relatívne čulé kontakty so Štátnym sekretariátom.²³⁸

Najtvrdším odporcom politickej kooperácie s ľudákmi sa paradoxne stal predseda českých lidákov Mons. Jan Šrámek. Zvest' o tomto postoji sa dostala i do Vatikánu, odkiaľ okamžite písali na pražskú nunciatúru a žiadali Aratu, aby im poskytol presnejšie informácie.²³⁹ Arata mal ťažké srdce na Šrámka a jeho stranu, ktorá podľa jeho slov ešte aj rok po voľbách „neprestáva viesť na Slovensku nelojálny boj proti Hlinkovej strane, sejúc nedorozumenia medzi klérom a – trošičku – aj medzi tým či oným biskupom, na malý úžitok kresťanskej lásky a všeobecného povznesenia“.²⁴⁰ Arata vyčítal Šrámkovi, že mu chýba ochota spolupracovať so Svätou stolicou a vyhýba sa nunciatúre. Kým s protestantom Hodžom sa mohol podľa vlastného vyjadrenia kedykoľvek bez problémov stretnúť a dohovoriť, katolícky politik Šrámek ho po dlhý čas nepočul svojou návštevou.²⁴¹ Keď sa

²³⁴ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1926, pos. 70 P.O., fasc. 72, ff. 13rv-17rv, Arata Gasparrimu, 21.10.1926; tamže, ff. 31rv-34rv, Pacelli Gasparrimu, 24.10.1926; tamže, ff. 37rv-39rv, Arata Gasparrimu, 13.11.1926; tamže, ff. 44rv-49r, Arata Gasparrimu, 27.11.1926; tamže, ff. 55rv-59rv, Arata Gasparrimu, 10.12.1926. HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokumenty č. 74, 75, 76, 78 a 79.

²³⁵ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1926, pos. 70 P.O., fasc. 72, ff. 37rv-39rv, Arata Gasparrimu, 13.11.1926.

²³⁶ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1926, pos. 70 P.O., fasc. 72, odpoveď Štátneho sekretariátu Pacellimu, 11.11.1926; pozri aj tamže, ff. 37rv-39rv, Arata Gasparrimu, 13.11.1926.

²³⁷ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1926, pos. 70 P.O., fasc. 72, ff. 37rv-39rv a 44rv-49r, Arata Gasparrimu, 13.11.1926 a 27.11.1926.

²³⁸ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1926, pos. 70 P.O., fasc. 72, ff. 13rv-17rv, Arata Gasparrimu, 21.10.1926. Pozri dokument č. 74; tamže, pos. 75 P.O., fasc. 75, ff. 44r-52r, Tuka Gasparrimu, 6.4.1926.

²³⁹ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1926, pos. 70 P.O., fasc. 72, ff. 42rv, Gasparri Aratovi, 26.11.1926.

²⁴⁰ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1926, pos. 70 P.O., fasc. 72, ff. 44rv-49r, Arata Gasparrimu, 27.11.1926. HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 78.

²⁴¹ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1926, pos. 70 P.O., fasc. 72, ff. 44rv-49r, Arata Gasparrimu, 27.11.1926.

nakoniec Šrámek na písomnú výzvu na nunciatúru dostavil, začala jeho návšteva ostrou výmenou názorov, v ktorej minister svojmu hostiteľovi vyčítal, že sa mieša do vnútorných záležitostí štátu a kompromituje Svätú stolicu. Arata sa bránil, že svojím konaním, ku ktorému ho výslovne vyzvali najpoprednejší vládni politici, chce naopak urobiť službu republike a pomôcť jej vnútornej konsolidácii a vyčítal Šrámkovi, že ho v práci za zjednotenie katolíkov predišli nekatolíci. Šrámek, ktorý bol podľa Aratovej správy štátnemu sekretárovi prekvapený, keď sa dozvedel, ako veľmi sa vo veci vstupu HSLS do vlády angažoval minister Hodža, nakoniec priznal, že chcel zabrániť tomu, aby ľudáci dostali ministerstvo pre správu Slovenska, lebo sa obával, že využijúc pôvodné znenie zákona o vytvorení rezortu²⁴² by obnovili aj jeho reálne plné moci a prevzali vládu nad Slovenskom, prepustiac napríklad zo štátnej služby českých či centralisticky zmýšľajúcich úradníkov.²⁴³

11. decembra 1926 sa zdalo, že ťažké rokovania medzi Hlinkom a Švehlom resp. Hodžom boli úspešne zavŕšené a dvere do vlády pre HSLS otvorené. V tento deň napísal Hlinka trochu unáhle Aratovi list, v ktorom ho informoval, že sa so Švehlovou vládou dohodol na nasledovných podmienkach vstupu do vlády: Dvaja ministri, krajinské zriadenie, menovanie Krajinskej školskej rady pre Slovensko, úprava vzťahov so Svätou stolicou, odmietnutie ministerského kresla pre Beneša. „Periculum rubri terroris“, nebezpečenstvo červeného teroru, je odvrátené, uzatváral nadšene Hlinka.²⁴⁴

Pozitívnu správu musel Arata obratom pošty dementovať, pretože vstup HSLS do vlády sa pre nepredvídané ťažkosti oddialil o ďalší mesiac a reálne zavŕšil až 15. januára 1927, kedy dvaja ministri Hlinkovej slovenskej ľudovej strany – Jozef Tiso a Marek Gažík – po prvýkrát v jej histórii zasadli do ministerských kresiel. Arata v správe svojim vatikánskym predstaveným v tejto súvislosti vysoko hodnotil predovšetkým dve skutočnosti: po prvé skutočnosť, že Hlinka „nehľadal uspokojenie osobnej ambície“ a odmietol ministerské kreslo, a po druhé nezvyčajné symbolické gesto oboch nových ministrov, ktorí vzápätí po zložení prísahy do rúk prezidenta republiky oficiálne navštívili nunciatúru.²⁴⁵ „Hoc est victoria crucis et Slovachiae gentis,“ zvolal nadšený Hlinka.²⁴⁶

Neuplynulo veľa času a ukázalo sa, že vysoké nádeje, ktoré Svätá stolica aj Hlinka do tohto rozhodnutia vkladali, boli príliš optimistické. Za úradovania novej koalícnej vlády sa

²⁴² Zákon č. 64/1918 Sb. z. a n. z 10.12.1918.

²⁴³ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1927, pos. 82 P.O., fasc. 83, ff. 46rv-53r, Arata Gasparri, 19.1.1927. HRABOVEC. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*, dokument č. 81.

²⁴⁴ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1926, pos. 70 P.O., fasc. 72, Arata Gasparri, 11.12.1926.

²⁴⁵ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1927, pos. 82 P.O., fasc. 83, ff. 46rv-53r, Arata Gasparri, 19.1.1927.

²⁴⁶ S.RR.SS., AA.EE.SS., Cecoslovacchia, 1926, pos. 70 P.O., fasc. 72, Arata Gasparri, 11.12.1926.

síce podarilo dosiahnuť prvé zmierenie so Svätou stolicou a podpísať čiastkovú rámcovú bilaterálnu zmluvu, ktorá vošla do dejín pod názvom *Modus vivendi* a ktorá potvrdila výlučné nominačné právo pápeža, obmedzené zo strany štátu iba možnosťou politických námietok a záväzne prisľúbila, že bude vylúčená jurisdikcia cudzích ordinárov zo štátneho územia a hranice diecéz resp. rehoľných provincií budú upravené v súlade s hranicami štátnymi.²⁴⁷ Boli prijaté aj niektoré zákony v prospech Katolíckej cirkvi²⁴⁸ a zákon o krajinskom zriadení,²⁴⁹ ktorý v podobe Slovenskej krajiny po prvýkrát aspoň na administratívnej rovine inštitucionalizoval Slovensko ako samostatnú jednotku. Československý štát a jeho nosné politické a intelektuálne elity však naďalej zostali centralistického a laicistického zmysľania a zápasy o uskutočnenie prisľubov *Modu vivendi* a o politickú autonómiu Slovenska naplnili celé nasledujúce roky až do konca prvej Československej republiky na jeseň 1938.

²⁴⁷ *Modus vivendi inter Sanctam Sedem et Reipublicam Cecoslovacham*. In *AAS*, 1928, roč. XX, č. 3, s. 65-66. Text *Modu vivendi* nebol uverejnený v Zbierke zákonov a nariadení, pretože nebol ratifikovaný v parlamente, iba prijatý vládou. Oficiálne jeho český text uverejnil až *Úřední list republiky Československé*, 16.9.1937, č. 210, v súvislosti s apoštolskou konštitúciou *Ad ecclesiastici regiminis incrementum* z 2.9.1937, uskutočňujúcou prisľuby *Modu vivendi*. Slovenský preklad *Modu vivendi* po prvýkrát uverejnil TISO, Jozef. *Modus vivendi*. In *Katolícke Slovensko 833 – 1933 : Na pamiatku tisícročného jubilea blaženého zvestovania Kristovej viery nášmu národu slovenskému, keď založil prvú kresťanskú svätýňu slovenský knieža Pribina v Nitre*. Trnava : Spolok Sv. Vojtecha, 1933, s. 455-460, text zmluvy na s. 456-457. Neskôr bol slovenský text publikovaný v nasledovných publikáciách: LETZ, Róbert. Úsilie o vytvorenie slovenskej cirkevnej provincie v rokoch 1918 až 1938. In MULÍK, Peter (ed.). *Katolícka cirkev a Slováci : Úsilie o samostatnú cirkevnú provinciu*. Bratislava : Bernoláková spoločnosť, 1998, s. 25-26; DOLINSKÝ, Juraj. *Cirkevné dejiny Slovenska II*. Bratislava : Dobrá kniha, 2002, s. 71-72; RYDLO, Jozef M. Sedemnást' cirkevnoprávných dokumentov z cirkevných dejín Slovenska. In *Renovatio spiritualis : Jubilejný zborník k 70. narodeninám arcibiskupa Jána Sokola, prvého metropolitu Slovenska*. Bratislava : Lúč, 2003, s. 348-353 (vedno s francúzskou pôvodinou); ZUBKO, Peter. *Dejiny košickej cirkvi v prameňoch (1803 – 2006)*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2006, s. 295-296.

²⁴⁸ Napríklad zákon č. 122/1926 Sb.z. a n. z 25.6.1926 o úprave platov duchovenstva (kongruový zákon), ktorý bol prijatý ešte pred vstupom HSĽS do vlády, ale s jej parlamentnou podporou.

²⁴⁹ Zákon č. 125/1927 Sb.z. a n. zo 14.7.1927 o organizácii politickej správy, ktorý zavádzal nové územné členenie štátu a Slovensko administratívne konštituoval ako Slovenskú krajinu.